

fotolia

fotolia

fotolia

KAPITAŁ LUDZKI
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI
FUNDUSZ SPOŁECZNY

Publikacja współfinansowana ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego.

Model wczesnej interwencji i adaptacji zawodowej P I.

Program profilaktyczny seksualnych zachowań
ryzykownych młodzieży szczególnego ryzyka.
(P I. zawierający K1-K10)

Autor:
dr Elżbieta Trubiłowicz

Recenzja:
dr hab. Bogusława Lachowska
dr Marcin Młynarczyk

Opracowanie stylistyczne:
Magdalena Król

Projekt okładki:
Magdalena Król

ISBN: 978-83-64161-05-6

Lider projektu:
Fundacja Polskiej Akademii Nauk Oddział w Lublinie
„Nauka i Rozwój Lubelszczyzny”

Partnerzy:
Fundacja Rozwoju Demokracji Lokalnej, Fundacja ADYS

Wydawca:

Drukarnia „ER-ART PLUS” Eliza Kwiatkowska-Dziewa
20-403 Lublin, ul. Radzikowska 27-29

Druk i oprawa:
Drukarnia „ER-ART PLUS”

Spis treści

Pojęcie ryzykownych zachowań seksualnych młodzieży WPROWADZENIE | 9

1. Przyczyny ryzykownych zachowań seksualnych młodzieży | 13
2. Przejawy i skutki ryzykownych zachowań seksualnych | 18

K1.: Praktyczny przewodnik metodologiczny (Practical Methodology) | 25

- 1.1. Potrzeby jako czynnik motywacyjny działań młodzieży zagrożonej ryzykownymi zachowaniami seksualnymi | 27
- 1.2. Zasoby i ich wpływ na funkcjonowanie młodzieży zagrożonej ryzykownymi zachowaniami seksualnymi | 28
- 1.3. Strategie gospodarowania zasobami u młodzieży zagrożonej ryzykownymi zachowaniami seksualnymi | 28
- 1.4. Zasady dystrybucji zasobów | 29
- 1.5. Zasoby a potrzeby młodzieży zagrożonej ryzykownymi zachowaniami seksualnymi | 30
- 1.6. Teorie: potrzeb (A. Masłowa) i zasobów (S. Hobfolla) w programie profilaktycznym kierowanym do młodzieży zagrożonej ryzykownymi zachowaniami seksualnymi | 30
- 1.7. Teorie kompetencji emocjonalnych w odniesieniu do teorii zasobów w programie profilaktycznym kierowanym do młodzieży zagrożonej ryzykownymi zachowaniami seksualnymi | 31

K2.: Metodologia badawcza i raport diagnostyczny w temacie profilaktyki dla młodzieży zagrożonej ryzykownymi zachowaniami seksualnymi (Research & Knowledge) | 35

- 2.1. Cele badań związane z tworzeniem programu profilaktycznego dla młodzieży zagrożonej ryzykownymi zachowaniami seksualnymi | 37
- 2.2. Narzędzia badawcze i sposób prowadzenia badań | 38
 - 2.2.1. Narzędzia badawcze i procedura badań beneficjentów | 38
 - 2.2.2. Narzędzia do badania użytkowników | 40
- 2.3. Opis grupy badanej | 41
 - 2.3.1. Opis grupy badanej młodzieży | 41

- 2.3.2. Opis grupy badanych użytkowników | 41
- 2.4. Wyniki i wnioski z badań dotyczące zasobów psychospołecznych beneficjentów | 41
 - 2.4.1. Wyniki badań młodzieży | 41
 - 2.4.2. Wnioski z analiz badań beneficjentów | 43
- 2.5. Wyniki i wnioski z badań dotyczące kapitału psychospołecznego użytkowników | 44
 - 2.5.1. Wyniki badań użytkowników | 44
 - 2.5.2. Wnioski z badań użytkowników | 44
- K 3.: Metodologia analitycznych procesów w temacie (Diagnosis & Analysis) | 47**
 - 3.1. Wnioski dotyczące procesów, które służą pozyskiwaniu zasobów przez młodzież zagrożoną ryzykownymi zachowaniami seksualnymi | 49
 - 3.2. Wnioski dotyczące procesów, które służą pozyskiwaniu zasobów przez odbiorców programów profilaktycznych dla młodzieży zagrożonej ryzykownymi zachowaniami seksualnymi – rodziców młodzieży | 51
 - 3.4. Wnioski dotyczące procesów, które służą pozyskiwaniu zasobów przez użytkowników programów profilaktycznych dla młodzieży zagrożonej ryzykownymi zachowaniami seksualnymi – profesjonalistów – koordynujących program | 51
 - 3.5. Wnioski dotyczące procesów, które służą pozyskiwaniu zasobów przez użytkowników programów profilaktycznych dla młodzieży zagrożonej ryzykownymi zachowaniami seksualnymi – liderów młodzieżowych – wolontariuszy wdrażających program | 53
- K 4.: Podręcznik metodologiczny i praktyczny planowania i określania strategii interwencji i profilaktyki w temacie (Planning & Strategy) | 55**
 - 4.1. Kompleksowość, integralność i innowacyjność programu ZIP 1 | 57
 - 4.2. Strategie użyte w programie | 58
 - 4.2.1. Strategie rówieśnicze w programie profilaktyki ryzykownych zachowań seksualnych u młodzieży w wieku 15-19 lat | 59
 - 4.2.2. Strategie edukacyjne w programie profilaktyki ryzykownych zachowań seksualnych u młodzieży w wieku 15-19 lat | 60
 - 4.2.3. Strategia alternatyw w programie profilaktyki ryzykownych zachowań seksualnych u młodzieży w wieku 15-19 lat | 61
- K 5.: Zestaw wszystkich potencjalnych instrumentów do użycia w ramach programu i co najmniej jeden konkretny instrument pilotażowy (Programs & Instruments) | 63**
 - 5.1. Czynniki ryzyka i czynniki chroniące w przeciwdziałaniu występowania ryzykownych zachowań seksualnych | 65
 - 5.2. Podstawowe założenia programu profilaktycznego | 65
 - 5.3. Uzasadnienie dla potrzeby, strategii i założeń ZIP 1 | 67
 - 5.3.1. Uzasadnienie potrzeby programu profilaktyki zachowań seksualnych – ZIP 1 | 67
 - 5.3.2. Uzasadnienie strategii i założeń ZIP 1 | 68
 - 5.3.3. Odbiorcy instytucjonalni i indywidualni | 69
 - 5.4. Diagnoza problemu ryzykownych zachowań seksualnych młodzieży w wieku 15-19 lat | 69
 - 5.4.1. Przedwczesne ciążę | 71
 - 5.4.2. Prostytycja | 71
 - 5.4.3. Zakażenia chorobami przenoszonymi drogą płciową | 72
 - 5.5. Diagnoza sytuacji odbiorców ZIP 1 | 72
 - 5.6. Diagnoza sytuacji użytkowników ZIP 1 | 74
 - 5.7. Cele programu profilaktycznego dla młodzieży zagrożonej wykluczeniem społecznym z powodu przejawiania ryzykownych zachowań seksualnych - ZIP 1 | 75
 - 5.8. Działania, narzędzia i sposoby realizacji programu profilaktycznego seksualnych zachowań ryzykownych młodzieży szczególnego ryzyka – ZIP 1 | 76
 - 5.8.1. Istota działań w ZIP 1 | 76
 - 5.8.2. Narzędzia stosowane w programie profilaktycznym ZIP 1 | 77
 - 5.8.3. Wdrażanie programu ZIP 1 | 80
 - 5.8.4. Wersja testowa ZIP 1 | 81
- K 6.: Podręcznik procedury implementacji i szkoleniowo-doradczy (Implementation Procedures) | 83**
 - 6.1. Źródła finansowania ZIP 1 | 85
 - 6.2. Metodologia implementacji ZIP 1 | 85
 - 6.3. Przykładowe sposoby realizacji działań programu ZIP1 | 87
 - 6.3.1. Warsztaty dla koordynatorów dotyczące czynników ochraniających | 87
 - 6.3.2. Trening interpersonalny dla liderów | 88
 - 6.3.3. Warsztaty dla liderów dotyczące strategii pracy z adolescentami | 92
 - 6.3.3. Warsztaty dla liderów i koordynatorów odnośnie kształtowania czynników chroniących | 94
 - 6.3.4. Warsztaty dla koordynatorów dotyczące pracy koordynatora w strategiach rówieśniczych i kontaktach z mediami | 96

- 6.3.5. Warsztaty dla liderów zwiększające kompetencje psychospołeczne i wiedzę o rozwoju psychoseksualnym nastolatków | 96
- 6.3.6. Warsztaty dla koordynatorów przygotowujące do prowadzenia warsztatów dla rodziców „Jak rozmawiać z nastolatkiem o miłości i seksualności” | 98
- K 7.: Podręcznik dla współpracy interesariuszy i instytucji (Institutional Cooperation) | 101**
- K 8.: Podręcznik i metodologia ewaluacji efektywności programów (Evaluations of Efficiency) | 105**
- K 9.: Przewodnik potencjału rozgłosu, promocji i włączenia w główny nurt polityki wraz ze strategią upowszechnienia (Publicity & Mainstreaming) | 111**
- K 10.: Praktyczny przewodnik określający zastosowania, sposób wdrażania i stosowania programu (Success & Usage) | 115**
- 10.1. Zastosowanie programu ZIP 1 | 117
- 10.2. Sposób wdrażania ZIP 1 - użytkownicy | 117
- 10.3. Sposób wdrażania ZIP 1 - beneficjenci | 117
- Bibliografia | 121**
- ANEKS | 127**

Pojęcie ryzykownych zachowań
seksualnych młodzieży
WPROWADZENIE

Ryzykowne zachowania seksualne młodzieży stały się zjawiskiem lawinowo narastającym i zyskującym wciąż nowe formy. Przyczyniły się do tego zarówno przemiany społeczno-ustrojowe jak i coraz większa dostępność treści erotycznych rozpowszechnianych za pomocą mediów elektronicznych. Sfera seksualna obejmuje obszary fizycznej, psychicznej i duchowej aktywności, wobec czego urazy związane z nią są szczególnie głębokie, zaś ich następstwa bywają długofalowe zarówno dla jednostki jak i całej społeczności.

Okres dojrzewania jest czasem, w którym różnorodne formy zachowań ryzykownych pojawiają się szczególnie często i stanowią główną przyczynę utraty zdrowia w wymiarze fizycznym i psychicznym (Udry i Berman, 1998). Za ryzykowne przyjmuje się te z zachowań, które niosą negatywne konsekwencje zagrażające zdrowiu fizycznemu i psychicznemu jednostki, lub mają destrukcyjny wpływ na otoczenie społeczne (Szymańska, 2000).

W literaturze przedmiotu **ryzykowne zachowania seksualne młodzieży** najczęściej utożsamione są z takimi zachowaniami, które prowadzą do :

1. **zakażeń chorobami przenoszonymi drogą płciową**
2. **przedwczesnej inicjacji seksualnej zakończonej ciążą**

Współczesne badania dowodzą, iż należałoby znacznie poszerzyć tę definicję obejmując nią zjawisko **prostytycji dzieci i młodzieży** oraz **inne zachowania niezgodne z normą** (Pawluk, 2010). Zachowania niezgodne z normą rozumiane są jako zachowania, które utrudniają realizację zadań rozwojowych określonego okresu w życiu człowieka, w omawianym przypadku zadań okresu adolescencji. Za Marią Beisert (2006) przyjęto następujące podstawowe wyznaczniki normy zachowań seksualnych:

1. Aktywność seksualna nie utrudnia realizacji innych, ważnych na etapie adolescencji zadań rozwojowych. Jeżeli działania seksualne ograniczają, uniemożliwiają lub dominują inne aktywności przewidziane dla tego okresu, nie mieszczą się w granicach normy.
2. Zachowanie seksualne młodzieży mieści się w repertuarze zachowań seksualnych charakterystycznych dla okresu dorostania.
3. Aktywność seksualna dokonuje się między osobami, których wiek jest na tyle zbliżony, że przeżywają tę samą fazę rozwojową. Wobec grupy opisywanej w opracowaniu zakłada to, iż obie strony interakcji seksualnej pozostają w okresie dorostania. Przewaga intelektualna, fizyczna lub społeczna może istotnie ograniczać wolność wyboru mniej dojrzałej osoby oraz jej wpływ na przebieg relacji.
4. Podjęcie aktywności seksualnej jest dobrowolne, zachodzi za zgodą obu stron. Zgoda nie jest tu jednak warunkiem wystarczającym, gdyż podejmowanie aktywności pod presją siły fizycznej, szantażu lub obiecanej nagrody kwalifikowane jest jako wykorzystanie nawet jeśli sprawcą jest rówieśnik. Żadna aktywność seksualna nie może być połączona z przemocą, bez względu na jej charakter (Bolton i in.1990, za Beisert, 2006).

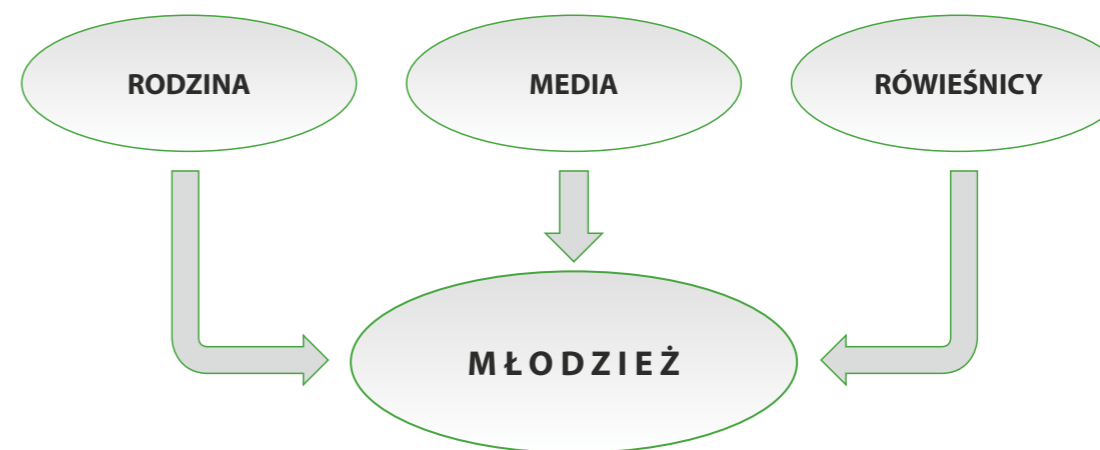
5. Celem mieszczącej się w granicach normy aktywności jest relacja seksualna odnosząca się do zachowania więzi lub doświadczenia przyjemności. Każde działanie seksualne mające na celu uzyskanie dochodu, redukcję napięcia lub uzależnienie od siebie drugiej osoby wykracza poza granicę normy.
6. W wyniku aktywności seksualnej nie zostaje zagrożone lub naruszone zdrowie żadnej z osób. Dotyczy to zarówno sfery fizycznej jak psychicznej. Niedojrzałość psychofizyczna może nie pozwalać na bezpieczne relacje intragenitalne u piętnastolatki, a także naruszać jej zdrowie w jego emocjonalnym i społecznym aspekcie. Typowa dla tego okresu labilność emocjonalna sprzyja podjęciu decyzji o inicjacji seksualnej pod wpływem impulsu, a nie przemyślanej decyzji, co niejednokrotnie skutkuje urazem psychicznym.
7. Aktywność seksualna pozostaje w ramach normy społecznej związanej z ubiorem, ekspozycją ciała czy formą relacji seksualnej (Beisert, 2006).

Ryzykowne zachowania seksualne rozumiane są więc jako te, które mieszczą się poza normą seksuologiczną dla okresu adolescencji. Mogą one dotyczyć zarówno zachowań dewiacyjnych, jak i takich, które są ryzykowne z uwagi na konkretny kontekst osobisty lub społeczny. Należy uznać, że **dla nastolatków podstawowym ryzykownym zachowaniem jest samo podjęcie współżycia, ze względu na to, że dojrzałość fizyczna umożliwiającą podjęcie aktywności seksualnej pojawia się wcześniej niż dojrzałość emocjonalna oraz samodzielność w zakresie prawnym i ekonomicznym**. Zasadne jest przyjęcie założenia, że pomimo coraz większej popularności pozamałżeńskich form utrzymywania relacji seksualnych, najmniej ryzykowne z punktu widzenia negatywnych skutków jest powiązanie współżycia seksualnego z instytucją małżeństwa, ze względu na ochronę prawną matki i dziecka, uzyskiwane wsparcie społeczne oraz większe prawdopodobieństwo stabilności relacji między partnerami (Grzelak, 2009).

W badaniach (Machaj, Roszak, Stankowska, 2010) zaprezentowano zależność pomiędzy liczbą partnerów seksualnych a wiekiem inicjacji seksualnej, im wcześniej rozpoczęło się współżycie tym większa liczba partnerów w późniejszym czasie i większa tendencja do ryzykownych zachowań seksualnych także w dorosłości.

Badania dowodzą, że różne typy ryzykownych zachowań (agresja, uzależnienia, zachowania seksualne) najczęściej współwystępują, gdyż są odpowiedzią na frustrację podobnych, lub wręcz tych samych potrzeb. Często jedno takie zachowanie pociąga inne np. picie alkoholu łączy się z agresją, a ta z kolei z wzrostem przestępczości, nierzadko też relacje seksualne nawiązywane są pod wpływem środków psychoaktywnych. Młodzi ludzie często zastępują jedno zachowanie ryzykowne innym, zazwyczaj tym, które jest w danym momencie bardziej dostępne lub daje większą czy szybszą gratyfikację. Dlatego inicjacja jednego takiego zachowania znacząco zwiększa możliwość wystąpienia innych (Grzelak, 2009).

Rys. 1 Oddziaływania na młodzież dotyczące ryzykownych zachowań seksualnych

1. Przyczyny ryzykownych zachowań seksualnych młodzieży:

a. Przyczyny związane z rodziną

Większość przyczyn ryzykownych zachowań seksualnych związana jest ze specyfiką funkcjonowania systemu rodzinnego. Zaburzenie więzi między rodzicami a dziećmi, czy też pomiędzy samymi rodzicami prowadzi do braku lub niewystarczającego poziomu zaspokojenia szeregu ważnych potrzeb. Jeżeli jeszcze towarzyszą temu konflikty w rodzinie, zaburzenia w wypełnianiu roli ojca i matki, brak jasnego systemu wymagań powiązany z nadmierną kontrolą i dyscypliną lub jej brakiem czy niekonsekwencją rodzina staje się źródłem stałej frustracji potrzeb i przestaje być zasobem adolescenta, który musi zastąpić ten deficyt czymś innym np. zachowaniem ryzykownym. Wychowanie w rodzinie, która nieprawidłowo kształtuje dziecko skutkuje brakiem przyswojonych norm społecznych i trudnościami w odróżnianiu dobra i zła (Beisert, 1991; Szymańska, 2000).

Zaburzenia więzi między rodzicami i dziećmi oraz brak jasno określonych granic, których dziecko ma przestrzegać powoduje zwiększone zagrożenie wystąpienia zachowań niebezpiecznych. Młodzież wychowująca się w rodzinach, gdzie więź jest słaba lub przyjmuje formy patologiczne łatwiej ulega wpływom rówieśników i mediów starając się w taki sposób zaspokoić potrzebę bezpieczeństwa, przynależności, miłości. W krańcowej postaci mamy do czynienia z zespołem odtrącenia, który pojawia się, gdy dziecko nie otrzymuje od rodziców miłości oraz wiążących się z tym uczuciem czułości, intymności, szczęścia, zadowolenia, chęci sprawienia drugiej osobie przyjemności, zainteresowania. Konsekwencją tego jest utrata poczucia bezpieczeństwa i obniżenie poczucia własnej wartości. Brak zaspokojenia potrzeby bliskości prowadzić może do wygłodzenia emocjonalnego, którego konsekwencją jest dążenie młodego człowieka do każdego rodzaju bliskości, nawet najbardziej bezsensownej, poniżającej i zagrażającej. Następstwem tej deprivacji są zachowania ryzykowne, w tym seksualne. Badania wykazują, że młodzież w rodzinach ze zbyt dużą swobodą i brakiem ograniczeń, nie czuje się zdrowsza czy bardziej szczęśliwa. Brak granic i dyscypliny oraz przyzwolenie rodziców na nieprawidłowe zachowania, także prowadzi do zachowań dewiacyjnych. Wyznaczenie granic poprzez osoby wychowujące adolescenta, staje się podstawą do budowania i chronienia przez młodego człowieka własnych granic zarówno w aspekcie fizycznym, emocjonalnym, jak i intelektualnym. Ktoś kto nie nauczył się respektować granic wyznaczanych przez osoby znaczące, nie tylko łatwo narusza prawa innych osób, lecz także pozwala naruszać własne granice, przez

co może zostać wykorzystany, poddany manipulacji czy zostać ofiarą przemocy (Gapik, 1990; Szymańska, 2000).

Badania dotyczące **najczęstszych przyczyn ryzykownych zachowań seksualnych, związanych z rodziną** wskazują na takie czynniki jak:

- nieobecność ojca w domu,
- rozwód, separacja lub powtórne małżeństwo rodziców,
- brak jednego z rodziców,
- destabilizacja układu z ojcem jako z głową rodziny,
- rodzice nadmiernie surowi lub nadmiernie ustępliwi,
- brak uświadomienia seksualnego przez rodziców,
- brak silnej więzi matki z córką,
- liczne rodzeństwo,
- przedwczesna ciąża matki,
- przedwczesna ciąża siostry,
- aprobaty rodziców dla aktywności seksualnej dziecka (Kay, 1996; Pawelski, 1997 za Szymańska, 2000)

Z badań dotyczących wpływu postaw rodziców na wychowanie seksualne ich dziecka wynika, iż ryzykowne zachowania seksualne mogą być efektem bardzo różnych postaw rodzicielskich (Huszcz, Cichoń-Piasecka, 2005). Postawa odrzucenia sprawia, że poczucie bycia niedocenionym i niepotrzebnym prowadzi do zaburzeń na poziomie emocjonalno-społecznym i nawiązywania relacji, które mogą być krzywdzące czy wręcz zagrażające. Drugi biegun postaw rodzicielskich czyli bezgraniczna akceptacja – może prowadzić do zniekształcania osobowości w stronę nadmiernej koncentracji na własnych potrzebach, nastawieniu na ich natychmiastową realizację, często też do zależności od osób dominujących. Rodzice prezentujący postawę obojętną mają rzadkie, powierzchowne kontakty z dzieckiem. Zapewniają mu potrzebne rzeczy (odzież, wyżywienie, prezenty) jednak brak tam bliskości emocjonalnej, przynależności i czułości. Młody człowiek pragnie w takiej sytuacji zwrócić na siebie uwagę, imponować innym, a w związku łatwo może ulec wykołejeniu. Bezskrytycznie szuka relacji by zaspokoić potrzeby sfrustrowane w rodzinie. Czasem taka postawa pojawia się u rodziców, którzy wobec narodzin kolejnego dziecka odsuwają pierwotne na dalszy plan, ono także wobec niemożności odzyskania zainteresowania rodziców będzie poszukiwać zastępczych relacji. Niestabilność emocjonalna rodziców, którzy w zależności od nastrojów okazują miłość lub odrzucają je prowadzi do unikania tej relacji przez dziecko, a także nieszczerości w kontaktach emocjonalnych i ich powierzchowności (tamże).

Jednym z omawianych ryzykownych zachowań seksualnych są przedwczesne ciążę nastolatek, które inicjację seksualną przechodzą często już w szkole podstawowej. Badania przeprowadzone przez Urszulę Kempieńską (2010) wśród nieletnich dziewcząt wskazały na to, iż najczęstszymi **przyczynami wczesnej inicjacji seksualnej oraz innych nieprawidłowości w tej sferze zachowań, które skutkują między innymi przedwczesną ciążą** były następujące czynniki:

- **utrata jednego z rodziców** na skutek rozwodu lub separacji. Pełne, prawidłowo funkcjonujące rodziny są w stanie lepiej zapewnić dziecku opiekę i kontrolę nad jego zachowaniami niż rodziny rozbite.

- **brak utrzymywania granic w rodzinie** - pochodzące z niepełnych rodzin nastolatki często deklarowały, że były świadkami aktywności seksualnej rodzica z partnerem, co przyczyniło się do tego, że w kontakcie ze swoim partnerem czuły większą swobodę,
- **brak silnej więzi między matką i córką** – brak rozmów pomiędzy matką i córką, dotyczących uczuć, dojrzewiania i seksu powoduje trudności w nauczeniu się odpowiedzialności w tym zakresie,
- **poczucie osamotnienia w domu** – w wielu domach rozmowy między rodzicami i dziećmi ograniczają się do pytania „Co w szkole?”. Brak więzi emocjonalnej powoduje, że nie są zaspakajane podstawowe potrzeby życiowe: miłości, bezpieczeństwa itp. a ich zaspokojenia poszukuje się po za rodziną,
- **niska ocena własnych szans życiowych oraz perspektyw na ukończenie szkoły i znalezienie pracy** – ciąża jest alternatywną drogą życiową,
- **nastolatki w ciąży często są córkami nastoletnich matek** – przekazywanie wzorca międzypokoleniowego,
- **niestosowanie antykoncepcji** – wywołane zarówno brakiem wiedzy w tym zakresie jak i niedostatkiem funduszy,
- **przemiany obyczajowości** – brak wychowania i uświadamiania seksualnego przy jednoczesnej seksualizacji mediów i życia codziennego,
- **nieumiejętność spędzania czasu wolnego w sposób twórczy** – kontakt seksualny traktowany jest jako sposób spędzenia czasu wobec braku innych alternatyw.

Niezaspokojona w rodzinie potrzeba bliskości i negatywne doświadczenia emocjonalne wynikające z atmosfery domu i stylu wychowania to najczęstsze przyczyny przedwczesnego macierzyństwa. Dziewczeta nie mające bliskich relacji w rodzinie poszukują możliwości zabezpieczenia tej potrzeby w relacji z partnerem (Rodacka-Wróbel, 1996; Kościelska, 1998; Mikołajczyk-Lerman, 2007; Niewiadomska, 2007).

Ostatnie dwudziestolecie to okres narastającej fali prostytucji dzieci i młodzieży, która ogniskuje w sobie wszystkie zagrożenia, gdyż jest:

- źródłem urazów psychicznych,
- przyczyną zakażeń chorobami przenoszonymi drogą płciową,
- powodem ciąż nastolatek,
- impulsem rozwoju szeregu zachowań dewiacyjnych w obszarze życia seksualnego.

Badania dotyczące przyczyn prostytucji nieletnich wskazują przede wszystkim na patologizację środowiska rodzinnego. Wskazuje się w nich na bardzo wczesną inicjację seksualną oraz doświadczenie wykorzystania seksualnego w rodzinie „*Badania wykazują, że ponad 80% prostytutek było ofiarami przemocy seksualnej - gwałtów, molestowania seksualnego, dokonywanych przez opiekunów i najbliższych krewnych (ojców, ojcymów, braci, krewnych). Często zmuszali je do uczestnictwa w ich „zabawach” o charakterze seksualnym, inicjowanych w trakcie libacji alkoholowych lub przymuszali do oglądania filmów i zdjęć o charakterze pornograficznym*” (Kowalczyk-Jamnicka, 1998, s. 179)

Potwierdzają to również badania Renaty Gardian (2010), która jako przyczynę uprawiania prostytucji wskazuje kolejno:

- wykorzystywanie seksualne w dzieciństwie i młodości,

- biedę,
- zaburzenie relacji w rodzinie połączone z przemocą i zaniedbaniem.

W badaniach poszukujących rodzinnych uwarunkowań prostytucji młodzieży podkreśla się również rolę takich czynników jak:

- niski poziom wykształcenia rodziców,
- niskie wynagrodzenie rodziców,
- bezrobocie rodziców,
- zaburzona struktura rodziny,
- rodzina patriarchalna,
- system wartości preferowany przez rodziców,
- bierność i bezradność życiowa rodziców,
- nadużywanie alkoholu i innych środków psychoaktywnych przez członków rodziny,
- przynależność do grup o charakterze dewiacyjnym,
- przestępczość członków rodziny,
- niepowodzenia szkolne i uchylanie się od szkolnego obowiązku,
- wzrost potrzeb konsumpcyjnych,
- chęć szybkiego osiągnięcia wysokiego standardu życia,
- skłonności np. lenistwo,
- zamiłowanie do strojenia się,
- kryzys lub wzrost rozwoju gospodarczego (Gardian, 2010; Mitchel, Finkelhor, Wolak, 2010).

Powiązanie doświadczeń wykorzystania seksualnego i nieprawidłowości wychowawczych z następstwami o charakterze dewiacyjnym opisują również badania Lechosława Gapika (1990), Małgorzaty Kowalczyk-Jamnickiej (2001) i Kazimierza Pospiszyla (2005).

Analiza raportu Amerykańskiego Towarzystwa Psychologicznego wskazuje, iż często także rodziny nie wykazujące cech patologicznych powodują seksualizację dziecka, czyli nadają przekaz, kierowany głównie do kobiet, który uzależnia wartość człowieka od jego zdolności do wywołania pobudzenia seksualnego. Kultura współczesna narzuca dzieciom treści seksualne. Widoczne są wszędzie: w reklamach, filmach, w witrynach sklepów, gazetach, ulotkach itd. Rodzice seksualizują swoje dzieci, gdy jako najwyższy cel uznają fizyczną atrakcyjność. Wygląd zyskuje status nadrzędnej wartości, a proponowanie córce, jako urodzinowego prezentu, przeprowadzenia operacji plastycznej, staje się normą. Ciało jest ukazywane jako towar, a zmysłowość jest jego pierwszym atrybutem (Grzelak, 2007; Popławska, 2010).

W wielu rodzinach chłód emocjonalny i brak zainteresowania problemami dzieci powoduje potrzebę poszukiwania substytutu miłości i bliskości co często jest przyczyną ucieczek z domu. Uciekinier (bez względu na płeć) jest szczególnie narażony na wykorzystanie seksualne, a ponieważ najczęściej nie miał w domu prawidłowych wzorców relacji międzyludzkich łatwo może stać się ofiarą uwikłania w prostytucję (Popławska, 2010).

b. Przyczyny związane ze środowiskiem rówieśniczym

Nie mniej ważnym, jak rodzina, środowiskiem wpływu są dla nastolatków ich rówieśnicy. Ryzykowne zachowania seksualne podejmowane są przede wszystkim z takich motywów jak:

- miłość do partnera,
- uległość wobec partnera (kontakt seksualny jako „dowód miłości”),
- uległość wobec nacisku grupy rówieśniczej (chęć zyskania uznania w grupie),
- litość wobec partnera,
- lęk przed porzuceniem przez partnera,
- wpływ alkoholu.

Pojawiają się tutaj również motywy zaspokojenia potrzeb osobistych:

- pragnienie seksualne,
- ciekawość,
- podniesienie poczucia własnej wartości,
- chęć przeżycia czegoś ekscytującego (Izdebski, 1992) .

Seksualizacja życia codziennego powoduje, że młodzież przejawia bardzo niedojrzałe zachowania w sferze płciowej. Łączy się to z trudnościami w kontrolowaniu swoich popędów i podejmowaniem aktywności seksualnej bez emocjonalnego zaangażowania, wyłącznie z hedonistycznej potrzeby lub jako odpowiedź na naciski grupy rówieśniczej odwołującej się do powszechności takich zjawisk („każdy to robi”) (Grzelak, 2007; Komorowska-Pudło, 2008; Maciaszkowa;1991).

Ekscytacja drugą osobą odnosi się głównie do cech zewnętrznych, większość młodzieńczych fascynacji ma podłoże erotyczne. Zainteresowanie budzi przede wszystkim wygląd, sylwetka, atrakcyjność (Ruszkiewicz, 2010)

Młodzi ludzie zaczynają postrzegać siebie jako obiekty seksualne, służące do oglądania i zaspakajania potrzeb innych. Następuje seksualizacja siebie, a przy okazji także rówieśników, często wzmacniana poprzez działania dorosłych (nauczycieli i rodziców), czego przykładem mogą być organizowane w szkołach lub na koloniach konkursy piękności (Grzelak, 2007, 26- 27).

W tak kształtowanym środowisku szkolnym bardzo trudno o osiągnięcie dojrzałości w sferze seksualnej polegającej na umiejętności podporządkowania swoich popędów płciowych rozumowi, woli i odniesienia zachowań do zinterioryzowanej hierarchii wartości. Człowiek dojrzały seksualnie ma poczucie odpowiedzialności za decyzje związane z relacją płciową, potrafi nawiązywać głębokie więzi i jest zdolny do altruistycznej miłości. Natomiast zbyt wczesna bądź też nieprawidłowa aktywność seksualna utrwała niedojrzałe zachowania, które skutkują znacznymi problemami z tworzeniem związków partnerskich i małżeńskich oraz z daniem i przyjmowaniem miłości (tamże).

c. Przyczyny związane z mediami

Im młodszy i mniej dojrzały jest odbiorca, tym większy wpływ wywiera na niego medialny przekaz. Media trywializują, banalizują i upraszczają relacje seksualne, traktując je jako normę zachowań nastolatka (Dyś, 2006; Gola, 2008; Iwanicka, 2004; Kurdybacha, 2004) .

Zdaniem Jacka Kurzępy (2007) nastolatki wychowują się w medialnej kulturze pozoru – pokazującej świat wielkich pieniędzy, wszechobecnego seksu bez ograniczeń, który jest przyjemny i pozbawiony konsekwencji. Szukają sposobów do znalezienia się w tym świecie. Jednym z najprostszych sposobów jest prostytutka, pozwalająca na upodobnienia się do celebrytów i zdobycie pieniędzy. Ułatwiają to znacznie coraz częściej reklamujące się agencje towarzyskie aktywnie poszukujące młodocianych prostitutek.

2. Przejawy i skutki ryzykownych zachowań seksualnych

Podstawą zdefiniowania jakiegokolwiek zachowania jako ryzykownego jest jego przewidywana negatywna konsekwencja. Ryzykowny jest definiowany w Encyklopedii PWN (1996) jako niebezpieczny, mający groźne skutki, obciążony zagrożeniem szkody. Spośród zachowań seksualnych młodzieży jako ryzykowne określone są te, które prowadzą do negatywnych następstw. W tej dziedzinie zachowań w sposób szczególny przejawy utożsamiają się ze skutkami, gdyż wiele form aktywności seksualnej, a zwłaszcza współżycie prowadzić może u młodzieży do znacznych szkód. Należą do nich:

- ➔ przedwczesne ciążę,
- ➔ prostytutka i inne zaburzenia sfery seksualnej,
- ➔ zarażenia chorobami przenoszonymi drogą płciową,
- ➔ zaburzenia emocjonalne i inne zachowania niezgodne z normą.

Negatywne skutki pełnej aktywności seksualnej młodzieży wynikają zarówno ze specyfiki fazy jej rozwoju biologicznego, psychicznego i społecznego jak i uregulowań prawnych dotyczących nieletnich. Omawiając wymienione wyżej skutki stosowane będą zarówno odniesienia do norm rozwojowych jak prawnych.

Przedwczesna ciąża

Badania wskazują, że najlepszym okresem dla urodzenia dziecka jest czas pomiędzy 26 a 30 rokiem życia matki. Czas między 21 a 25 rokiem życia jest również korzystny, natomiast ciąża u nastolatki jest wydarzeniem przedwczesnym, przybiera charakter zdarzenia niepunktualnego (Neugarten, 1979, za Brzezińska, 2000).

Ciąża u nastolatki rozwija się, gdy organizm dziewczynki w okresie dorastania nie jest jeszcze w pełni dojrzały co pociąga różnorodne konsekwencje psychologiczne i rozwojowe zarówno dla dziecka, jak matki (Brzezińska, 2000; Kempieńska, 2010).

Urodzenie dziecka przed osiemnastym rokiem życia nie daje nieletnim rodzicom prawnej możliwości opieki nad dzieckiem. Zgodnie z art. 94 par. 2 Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego – jeżeli żadnemu z rodziców nie przysługuje władza rodzicielska, sąd ustanawia dla dziecka opiekę w postaci rodziny zastępczej. Jeżeli oprzemy się na trzech przesłankach związanych, z tym faktem uzyskujemy ważny, a rzadko podkreślany wniosek. Pierwsza przesłanka dotyczy faktu, iż następstwem współżycia seksualnego płodnej kobiety może być ciąża. Druga wynika z faktu, że niepełnoletnia osoba nie może sprawować samodzielnej opieki nad swoim dzieckiem. Trzecia wskazuje na negatywne następstwa jakie pociąga dla dziecka i matki brak lub zaburzenia bliskiego, stałego kontaktu. Z tych przesłanek wynika wniosek, iż zachowaniem ryzykownym jest dla niepełnoletnich rozpoczęcie współżycia seksualnego, którego efektem może być urodzenie dziecka. Taką tezę stawia m.in. Szymon Grzelak (2010).

Nastoletnie matki najczęściej mają niski poziom dojrzałości osobowości. Mają zaniżoną samoocenę,

trudności szkolne, nie mają przyjaciół. Często są nerwowe, a nawet agresywne, co związane jest z brakiem akceptacji ciąży. Znacznym problemem jest dla nich ukończenie rozpoczętego etapu edukacji (Rodecka-Wróbel, 1996; Kościelska, 1998).

Wnioski te potwierdzają także badania Leona Niebrzydowskiego (2001). Badania, którym poddano 62 nastoletnie, niezamężne matki, pokazały, że połowa z nich (49,9 %) posiada zaniżoną samoocenę. Większość pochodziła z ubogich rodzin chłopskich i robotniczych. Trudności materialne i niepowodzenia szkolne były przyczyną poszukiwania przez dziewczyny oparcia w partnerze, z którym rozpoczęły współżycie seksualne. Ta wymarzona relacja z reguły okazywała się niemożliwa do zrealizowania, częściej następowało znaczące pogorszenie sytuacji kobiet na skutek utraty dotychczasowych więzi rodzinnych i koleżeńskich. Ciężarna nastolatka pozostawała osamotniona. Konkluzją badań Niebrzydowskiego jest potrzeba położenia szczególnego nacisku na pomoc młodym osobom z środowisk zaniebanych ekonomicznie i kulturowo w znalezieniu zatrudnienia.

Prostytucja i inne zaburzenia sfery seksualnej

Prostytucja nieletnich ma bardzo długą historię, jednak współcześnie zdecydowanie staje się bardziej widoczna. Prostytucją są działania, które służą zaspokojeniu seksualnemu klientów poprzez dawanie własnego ciała do dyspozycji wielu osób. Kontakt ten jest pozbawiony więzi emocjonalnej i wynagradzany (Kowalczyk- Jamnicka, 1998).

Definicja z Protokołu fakultatywnego do Konwencji o prawach dziecka w sprawie handlu dziećmi, dziecięcej prostytutki i dziecięcej pornografii przyjętego w dniu 25 maja 2000 r. w Nowym Jorku głosi, iż „prostytucja dziecięca - oznacza wykorzystanie dzieci w czynnościach seksualnych za zapłatą lub inną formą wynagrodzenia”. W odniesieniu do prostytutki wciąż funkcjonuje społeczna tendencja do potępienia ofiar (czyli osobyprostituującej się), a nie sprawcy czynu. Takie oceny spotykają zarówno dorosłe jak i dziecięce ofiary prostytutki (Jeffreys, 2000). Z opublikowanych badań wynika, że zjawisko prostytutki małych dzieci należy rozpatrywać w kontekście krzywdzenia dzieci, a nie usług seksualnych, z wzajemnie powiązanych powodów. Po pierwsze, zabronione czynności seksualne osób dorosłych z udziałem dzieci stanowią obszar zainteresowania osób zajmujących się zagadnieniem krzywdzenia dzieci nawet wtedy, gdy w czynnościach tych nie było przymusu.

Po drugie, nawet u dorosłych osób zaangażowanie w prostytutkę budzi niepokój co do dobrowolności i świadomości następstw. U dzieci fakt wykorzystania jest bezsporny, a termin prostytutka nieletnich należałoby zastąpić sformułowaniem: „komercyjne wykorzystywanie lub nadużycie” (Popławska, 2010). Coraz większa grupa dziewcząt i chłopców, rekrutująca się spośród studentów i uczniów, zajmuje się tą formą zarobkowania. Potrzeby finansowe, dla których młodzi ludzie decydują się na proceder prostitutky są różne. **Czasem motywacją jest bieda, czasem potrzeba luksusowego życia** (Augustyn-Protas, 2005; Biecka, 2010; Moczyłowska, 1997; Popławska, 2010; Sobczyńska, 2009).

Trudności ze znalezieniem pracy oraz coraz większe potrzeby konsumpcyjne wiązane przez młodych ludzi z życiem towarzyskim i dobrą zabawą, kształtowane szczególnie przez reklamy, są jedną z przyczyn coraz popularniejszego zjawiska zwanego sponsoringiem. W poszukiwaniu źródeł finansowania młodzi ludzie decydują się na ta specyficzną formę zarobkowania. Granica pomiędzy prostytutką a sponsoringiem jest bardzo płynna. Sponsor finansuje studia, wyjazdy, mieszkanie, jedzenie i dostarcza prezenty. Miejscem pierwszego kontaktu najczęściej jest internet. Sponsoring różni się od prostitutky tym, że spotkania mają miejsce z jednym, stałym sponsorem, lecz konsekwencje są zbliżone, choć nazwa stara się złagodzić wydzwięk faktu, iż uprawiana jest prostytutka (Augustyn-Protas, 2005; Gardian, 2010).

Prostytucja nieletnich może mieć różne przyczyny: jeśli u podłoża leży czynnik ekonomiczny jest to **prostytucja głodowa**, **prostytucja aspiracyjna** – pozwala na realizację różnorodnych planów, **prostytucja kulturowa** – odpowiadająca na kult ciała i seksualizację życia przysparza popularności i splendoru (Kurzępa, 2007).

W badaniach przeprowadzonych w 2009 roku w centrach handlowych Warszawy wyodrębniono cztery typy tzw. „galerianek” – czyli dziewcząt szukających sponsora w centrum handlowym:

- ➔ przeciętne - niewyróżniające się spośród rówieśników,
- ➔ stereotypowe - wyglądające jak bohaterka filmu „Galerianki” – wyzywająco ubrana, hałaśliwa, z mocnym makijażem,
- ➔ ubogie - o widocznej złej sytuacji materialnej, które nawet jeżeli są dobrze ubrane to widać zaniedbane dłonie i włosy.
- ➔ ekskluzywna – ładne, eleganckie, starsze (ponad 30 lat), poszukujące luksusu (Bielecka, 2010, s.124-125).

Bardzo często prostytucja jest następstwem molestowania w dzieciństwie. Ponieważ ponad 80% prostytutek doświadczyło w dzieciństwie wykorzystania seksualnego, ich zranienie dotyczy nie tylko aktualnej sytuacji. Molestowanie seksualne nie zawsze jest gwałtem czy przymuszeniem, często jest to rodzaj uwiedzenia i dopiero po kilku latach ofiara uświadamia sobie następstwa tego co ją spotkało (Sobczyńska, 2009). W związku z tym, często nieletni uprawiający prostytucję to osoby, które na skutek doznanego wykorzystania uważają siebie za osoby niegodne szacunku, które można używać, zwłaszcza, że mają przekonanie, iż ich jedyną wartością jest ciało. Czasem wcześniejsze doświadczenie traumy wykorzystania seksualnego powoduje odcięcie od doznań płynących z ciała (brak czucia), przez co nie odczuwane są też bodźce związane z uprawianiem prostytucji. Innym następstwem nadużyć seksualnych w dzieciństwie może być erotyzacja, gdy dziecko uczone jest zachowań prowokacyjnych lub nabiera przekonania, że ma wartość zwłaszcza jako obiekt seksualny (James 2003).

Prostytucja prowadzi do szeregu następstw, takich obniżenie poczucia wartości, bezradność, brak planów i nadziei, sploty uczuciowości, konsumpcjonizm, autoagresja, PTSD, uzależnienia (Jędrzejko, 2006, Pawlak-Jordan, Szulik, 2006). Używanie środków psychoaktywnych służy często jako znieczulenie, jest także normą środowiskową (Izdebski, 2002). Uzależnienie bywa nierzadko skutkiem prostytucji, jednocześnie utrudnia odejście od niej, gdyż nałóg jest kosztowny i potrzebuje stałego napływu gotówki. Kontakty seksualne podejmowane pod wpływem środków psychoaktywnych są bardzo niebezpieczne, gdyż mogą prowadzić do zakażenia lub nieplanowanej ciąży, a także pociągają niebezpieczeństwo zachowań przestępczych (tamże). Młodzież wykorzystywana komercyjnie ma często niskie poczucie własnej wartości i bardzo boi się ujawnienia (Gardian 2007). Nastolatki te, mają poczucie bycia gorszymi, czują się winne, że doszło do wykorzystania, często realnie są opuszczone w klasie, izolowane przez innych uczniów. Odepchnięcie przez rówieśników dotyka szczególnie chłopców (Izdebski, 2006). Prostytucja dotycząca adolescentów wiąże się często z szeregiem zachowań autodestrukcyjnych, włącznie z próbami samobójczymi. Młodzież ta ma ograniczone szanse na ukończenie szkoły i wejście na rynek pracy, Często opuszcza zajęcia, świat postrzega tylko w krótkiej perspektywie, bez planów na przyszłość (Izdebski, 2006).

Prostytucja nie jest jedynym zaburzeniem sfery seksualnej będącym następstwem ryzykownych zachowań w tej dziedzinie. Bardzo często notowane są **nieprawidłowości w obszarze zachowań seksualnych**, w tym między innymi:

- ➔ nerwicowe, pełne lęku postawy seksualne (wobec partnera, siebie, życia seksualnego),
- ➔ zaburzenia reakcji seksualnych o podłożu neurotycznym (zaburzenia erekcji, zespołu gotowości seksualnej, pochwica, przedwczesny wytrysk),
- ➔ zaburzenia w przeżywaniu satysfakcji seksualnej (anorgazmia, nerwicowa oziębłość seksualna (Pawluk, 2010).

Następstwem ryzykownych zachowań seksualnych są bardzo często **zaburzenia tożsamości płciowej**. Często zwłaszcza w grupach jedнопłciowych na przykład wśród młodzieży mieszkającej w bursach i internatach, czy ośrodkach szkolno-wychowawczych wzrasta potrzeba wzmocnienia przynależności do płci. U chłopców w okresie adolescencji łączy się to z zainteresowaniami płciowością, między innymi materiałami pornograficznymi, obnażaniem się, onanizowaniem i skłanianiem do kontaktów seksualnych młodszych chłopców. Zachowania te są czasem podejmowane z ciekawości lub potrzeby przezwyciężenia samotności i nieśmiałości. Czasem jest to dla adolescenta jedyna droga do nawiązywania bliskości, jaką zna. Aktywność homoseksualna dotyczy także często osób przedwcześnie dojrzałych płciowo, które napięcie seksualne starają się rozładować poprzez kontakty z młodszymi kolegami (Białas, 2007).

Z badań Marcina Białasa (2007) wynika, iż w zamkniętych ośrodkach zdarza się wymuszanie czynności seksualnych przez osoby zdemoralizowane, pełne agresji, które same zostały przedwcześnie wprowadzone w świat seksu. Dokonywane gwałty homoseksualne wywołują u ofiary poczucie winy, wstydu i jednocześnie rozbudzają zainteresowania seksualne. Wpływa to na zachwianie orientacji płciowej, może także skłaniać do udowadniania swojej męskości np. poprzez gwałty na innych (s.52).

Te związane z przemocą relacje seksualne powodują różnorodne następstwa, seksualizując życie nastolatka, odbierając mu poczucie wartości, gdyż nie potrafiąc obronić się przed gwałtem przestaje czuć się męsko. Czasem powoduje to zniechęcenie do relacji z kobietami, i co za tym idzie odrzucenie wszystkiego co wiąże się z kobiecością. Inni nawiązują związki homoseksualne lub też starają się poprzez kobiece ruchy i elementy stroju zwracać na siebie uwagę innych chłopców (Białas, 2007; Zdrojewicz i in., 2010).

Innym problemem, pojawiającym się jako następstwo ryzykownych zachowań seksualnych jest **seksoholizm**, czyli utrata kontroli nad własną aktywnością seksualną. Aktywność seksualna traktowana jest jako sposób radzenia sobie z problemami i może przerodzić się w zachowania typu kompulsywnego o charakterze uzależnienia. Jest to zjawisko trudne do zdefiniowania (nie jest określone w DSM IV), gdyż różnica pomiędzy dużymi potrzebami seksualnymi a uzależnieniem nie jest łatwa do określenia. Terapeuci używają terminu „uzależnienie od seksu”, gdy relacje seksualne, oglądanie pornografii lub masturbacja przesłaniają inne sfery życia i powodują znacząco gorsze funkcjonowanie w relacjach społecznych i pracy zawodowej. Nieleczony seksoholizm prowadzi do poczucia pustki i osamotnienia oraz myśli samobójczych (Golan, 2012).

Nowymi rodzajami zaburzeń w sferze seksualnej, które pojawiły się w Polsce w ostatnich latach są: *dogging*, *bug chasing* (ściganie robaka) i *swinging*.

Dogging to uprawianie seksu w miejscu publicznym połączone z obserwowaniem przez innych (czasem zapraszanych internetowo). Partner może być dobrze znany lub zupełnie przypadkowy, poznany na forum internetowym (istnieją specjalne portale zajmujące się ułatwianiem tego typu spotkań). Ponieważ takie praktyki są sprzeczne z normami społecznymi i zabronione prawem połączone są z silnym napięciem emocjonalnym. Kontakty są anonimowe, partnerzy liczni, a relacja skrócona do kilkunastu minut aktu seksualnego co prowadzi do pełnego uprzedmiotowienia obojga uczestników współżycia (Nomejko, 2010). Kontakty seksualne, do których dochodzi w dyskotekach lub na prywatkach często mają cechy *doggingu*.

Bug chasing (ang. ściganie, gonienie robaka) polega na poszukiwaniu (najczęściej przez internet) osób będących nosicielami wirusa HIV, po to aby dobrowolnie odbywać z nimi stosunki seksualne celem zarażenia się. Inną wersją są *bug parties lub convertion parties* na które zapraszane są osoby seropozytywne by uprawiać z nimi seks bez zabezpieczeń. Zbliżonym rodzajem takich spotkań jest seksualna rosyjska ruletka, gdy z potencjalnych 10 partnerów jeden jest zarażony i wybierający nie wie czy uprawia seks z zarażoną osobą. Poszukujący jest zdrowy, a inicjowanie seksu z osobą zarażoną ma na celu przejęcie kontroli nad lękiem przed wirusem i zakażeniem się, które uważane jest za nieuchronne. Takie działanie interpretuje się także jako zaburzenie seksualne, gdy zagrożenie jest bodźcem erotycznym. Może to być również walka o uznanie za osobę oryginalną lub działanie dla zaspokojenia potrzeby przynależności do grupy (Lubelska, 2010).

Swinging to określenie wywodzące się od slangowej nazwy osoby, która podgląda uprawiających seks. Polega na publicznym uprawianiu seksu, z własnym partnerem, osobą obcą czy kilkoma partnerami jednocześnie. Najczęściej odbywa się z udziałem par, lecz także osób samotnych. Seksuolodzy przestrzegają przed negatywnymi następstwami takich zachowań odbijających się na relacjach oraz na samopoczuciu osoby skłanianej przez inicjatora do takich doświadczeń, a także prowadzącej do licznych zakażeń (Cieślak, Świetlik, 2006).

Zarażenia chorobami przenoszonymi drogą płciową

Badania szczegółowe danych statystycznych z różnych krajów wykazały wyraźny wzrost zachorowań na kiłę i rzeżączkę wśród młodzieży w wieku 15–19 lat. Coraz więcej młodych ludzi zaraża się chorobami wenerycznymi (Kwaśniak, Szpunar, 2010). Zakażenia chorobami przenoszonymi drogą płciową są bardzo częstym i poważnym następstwem ryzykownych zachowań seksualnych młodzieży. Należą do nich: kiła, rzeżączka, chlamydia, grzybice, rzeżączka, opryszczka narządów płciowych, kłykciny kończyste, ziarniak, wrzut weneryczny, świerzb, wszawica łonowa, zapalenie wątroby typu B, HIV/AIDS (Fłatow, 2010). Nielezione choroby powodują poważne następstwa a nawet śmierć, co jednak nie wszystkich odstrasza (por. dogging). Z badań wynika, iż najistotniejsza w profilaktyce zakażeń jest wiedza o zachowaniach ryzykownych partnera i adekwatna reakcja. Najbardziej niebezpieczny jest partner starszy o więcej niż 5 lat, który w przeszłości wenerycznie chorował (Mroczkowski, 2006; Pawluk, 2010).

Z badań porównawczych prowadzonych w latach 1997, 2001 oraz 2005 przez Zbigniewa Izdebskiego wynika, iż obserwuje się wzrastający odsetek osób zgadzających się z twierdzeniem, że ryzyko zakażenia HIV/AIDS podczas współżycia sprawia, że jest ono bardziej podniecające. W 1997 roku uważało tak 4,3% badanych, w 2001 – 4,9%, zaś w 2005 – już 6,7%.

Zaburzenia emocjonalne

Przyjmując definicję normy seksuologicznej Marii Beisert (2006) można stwierdzić, że zachowania seksualne adolescentów często znajdują się poza tą normą. Wiele kontaktów odbywa się pod mniej lub bardziej wzmoczoną presją, są podejmowane z udziałem osób znacznie starszych, wiele zagraża zdrowiu czy to z uwagi na niedojrzałość fizyczną i psychiczną biorących w nich udział osób, czy też z uwagi na okoliczności (brak zabezpieczeń przed zarażeniem, kontakty z osobami chorymi, doświadczenie przemocy). Kontakty w tej grupie wiekowej mają często inne cele niż budowanie więzi i osiągnięcie przyjemności (prostytycja, eksperymenty seksualne), odbywają się także z naruszeniem normy społecznej, gdyż wprawdzie prawo nie zabrania relacji seksualnych po 15 roku życia, lecz nie zezwala na przejęcie opieki nad dzieckiem, którego poczęcie jest efektem współżycia. Pojawia się paradoks, gdyż czynność nie jest zakazana, lecz jej skutki implikują komplikacje prawne.

Niedojrzałość, labilność i intensywność emocji adolescentów powoduje, iż nawet zachowania, które zostałyby zakwalifikowane jako spełniające kryteria normy mogą stać się przyczyną poważnych zaburzeń. Zważywszy, że wiele z takich zachowań nie mieści się w granicach aprobowanych zasad o uraz psychiczny jest bardzo łatwo.

Zaburzenia emocjonalne uwarunkowane urazem psychicznym odnoszącym się do sfery seksualnej to:

- ➔ poczucie winy – przejęcie odpowiedzialności za kontakty seksualne,
- ➔ poczucie bezsilności – rozlewa się ono na różne sfery życia,
- ➔ utrata zaufania i poczucie porzucenia – powodujące izolację od innych,
- ➔ fragmentacja doświadczenia seksualnego – utrata kontroli nad ciałem,
- ➔ stygmatyzacja - poczucie, że inni widzą młodą osobę jako gorszą, bez wartości,
- ➔ erotyzacja – tworzenie obrazu siebie poprzez seksualność,
- ➔ zachowania destrukcyjne i autodestrukcyjne - agresja, samookaleczenia
- ➔ (James, 2003; Salter, 2003; Booth in., 2011; Steil i in. 2011).

Podsumowanie

Ryzykowne zachowania seksualne są w Polsce dość mało rozpoznane i opisane. Poznano niektóre przyczyny tych zjawisk, lecz tabu związane ze sferą seksualną powoduje, iż bardzo trudno określić rozmiary tego problemu. Prezentowane badania dotyczą zazwyczaj jakiegoś niewielkiego wycinka. Przedwczesna inicjacja seksualna, nierzadko zakończona ciążą, zakażenie chorobami przenoszonymi drogą płciową, czy prostytycja, to najbardziej powszechne zjawiska z kręgu ryzykownych zachowań. Będąc objawem mogą być też efektem zachowań ryzykownych i degradować młodych ludzi poprzez pogłębiające się zaburzenia emocjonalne i seksualne.

Oslabienie więzi rodzinnych, seksualizacja życia, wpływ mediów ukazujących patologiczne zjawiska jako normę, presja ze strony rówieśników to najczęstsze przyczyny podejmowania ryzykownych zachowań seksualnych. Wynikają one z próby zastępczego zaspokojenia potrzeby bezpieczeństwa, miłości, bliskości, przynależności, uznania i szacunku. Wobec stałej frustracji tak istotnych potrzeb młodzież podejmuje zachowania, które mają na celu osiągnięcie innymi drogami oczekiwanych gratyfikacji. Choć zjawisko jest dość słabo opisane a jego rzeczywistość powszechność nieznana, to dzięki wskazywaniu na przyczyny takich zachowań można podjąć działania ograniczające jego rozprzestrzenianie. Wymaga to dokładnej analizy leżących u podłoża problemu niezaspokojonych potrzeb nastolatków zagrożonych podjęciem tego typu zachowań oraz sposobów zaspokajania tych potrzeb w sposób niezagrażający zdrowiu psychicznemu i fizycznemu młodych ludzi. Optymalne byłoby znalezienie rozwiązań systemowych w zakresie edukacji i prewencji. Jednorazowe akcje są w przypadku tego typu problemów mało skuteczne, istnieje potrzeba długofalowej polityki uwzględniającej możliwe zasoby adaptacyjne zagrożonej młodzieży.

Wykaz skrótów

- ZIP 1 – Zintegrowany Innowacyjny Program 1
- WM – województwo mazowieckie
- WS – wykluczony społecznie
- M – młodzież
- K-1, K-2....K-10 – symbole podręczników
- OPS – Ośrodek Pomocy Społecznej
- PCPR – Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie,
- SOSW – Specjalny Ośrodek Szkolno-Wychowawczy
- MOW – Młodzieżowy Ośrodek Wychowawczy
- MOS – Młodzieżowy Ośrodek Socjoterapeutyczny

K1.: Praktyczny przewodnik metodologiczny
(Practical Methodology)

Konstrukcja modelu wczesnej interwencji i adaptacji zawodowej, w obszarze programu profilaktycznego dotyczącego seksualnych zachowań ryzykownych młodzieży szczególnego ryzyka, mająca na celu przeciwdziałanie marginalizacji tej grupy, oparta musi być na sprawdzonej podstawie teoretycznej i metodologicznej adekwatnej dla innowacyjnego projektu.

Pierwszą ważną koncepcją leżącą u podłoża opracowywanego programu profilaktycznego jest teoria potrzeb Abrahama Masłowa (1990). Zgodnie z tą koncepcją zaspakajanie ważnych potrzeb w sposób zagrażający wykluczeniem społecznym związane jest z poszukiwaniem gratyfikacji frustrowanych potrzeb niższego rzędu (tamże). Możemy założyć, że zjawisko to zachodzi właśnie wśród młodzieży przejawiającej ryzykowne zachowania seksualne.

Drugim filarem metodologicznym jest koncepcja zachowania zasobów Stevana Hobfolla (2006). Prowadzi ona na odniesienie założeń programu do zasobów młodzieży i użytkowników. Zgodnie z tą koncepcją ludzie zabiegają o to, aby pozyskać, zachować i ochronić to, co uznają za cenne. Starają się także optymalizować wykorzystanie tych zasobów i promować je (tamże, s.71).

1.1. Potrzeby jako czynnik motywacyjny działań młodzieży zagrożonej ryzykownymi zachowaniami seksualnymi

Młodzież podejmuje działania konstruktywne lub destrukcyjne, jej zachowanie jest zgodne z normami lub z nimi sprzeczne, w zależności od tego do czego jest zmotywowana. Motywy działań młodzieży zagrożonej ryzykownymi zachowaniami seksualnymi wyjaśnia hierarchiczna teoria potrzeb **Abrahama Masłowa (1990)**. **Zgodnie z nią człowiek dąży do zaspakajania swoich potrzeb poczynając od podstawowych, które dotyczą funkcjonowania fizjologicznego (potrzeby niższego rzędu), aż do potrzeb związanych z samorealizacją (potrzeby wyższego rzędu).**

Zgodnie z teorią potrzeb zachowaniem człowieka rządzą dwa podstawowe prawa:

1. prawo homeostazy – odnoszące się do równowagi potrzeb niższego rzędu. Jeżeli potrzeby te są niezaspokojone, organizm człowieka traci równowagę i dopiero zaspokojenie tych potrzeb przywraca stan spokoju i obniża napięcie.
2. prawo wzmocnienia – odnoszące się do potrzeb wyższego rzędu. Po ich zaspokojeniu człowiek odczuwa przyjemność i dąży do ich wzmocnienia i powtarzania zachowań prowadzących do osiągnięcia gratyfikacji.

Abraham Masłowski za najbardziej podstawowe uznał **potrzeby fizjologiczne** – niezbędne do funkcjonowania (potrzeba zaspokojenia głodu i pragnienia, potrzeba snu i odpoczynku, potrzeby seksualne),

- kolejną grupę stanowią potrzeby **bezpieczeństwa** czyli wolność od strachu, wygoda, spokój, przynależność, opieka, oparcie,

- nieco wyżej w piramidzie potrzeb uplasowane są: potrzeby **przynależności i miłości**, których realizacja związana jest z afiliacją, więzią, miłością, poczuciem bycia kochanym – dzięki temu osoba pozbywa się uczucia osamotnienia, alienacji i obcości, tworzą się tendencje do nawiązywania bliższych intymnych stosunków, uczestnictwa w życiu grupy,
- wysoko w hierarchii potrzeb znajdują się potrzeby **szacunku i uznania**, a ich realizacja zawiera w sobie poczucie kompetencji i prestiżu, poczucie własnej wartości i zaufania do siebie, respekt, dobry status społeczny, dominacji, sławę,
- na szczycie znajdują się potrzeby **samorealizacji** czyli posiadania celu, wiedzy, rozumienia, potrzeby harmonii i piękna.

1.2. Zasoby i ich wpływ na funkcjonowanie młodzieży zagrożonej ryzykownymi zachowaniami seksualnymi

Każdy człowiek odnosi swoje działania do stanu posiadanych zasobów. Również młodzież zagrożona ryzykownymi zachowaniami seksualnymi funkcjonuje wykorzystując posiadane zasoby lub podejmując starania, o zdobycie tych, których jej brakuje. Jeżeli pojawi się niebezpieczeństwo utraty zasobów, lub taka strata faktycznie się dokona, zawsze wywołuje to stres. Wystąpi on także, gdy zainwestowanie istotnych zasobów nie przynosi zysku, czyli gdy starania podjęte po to by pomnożyć posiadane zasoby, nie dały rezultatu. Taka sytuacja jest równoznaczna ze stratą i generuje stres (s. 71-72).

S. Hobfoll w swojej teorii zachowania zasobów (Conservation of Resources Theory – COR) wyróżnia cztery podstawowe kategorie zasobów:

1. zasoby materialne – które są konkretnymi obiektami lub mają konkretną wartość np. posiadłość, biżuteria, samochód, dzieła sztuki. W sposób bezpośredni lub pośredni wpływają one na zdolność przetrwania jednostki i na jej status oraz samoocenę.
2. zasoby osobiste – na które składają się umiejętności i cechy osobowości. Umiejętności to przede wszystkim kompetencje społeczne i zawodowe, które sprzyjają osiągnięciu sukcesów w tym obszarze, jest to nie tylko fachowa wiedza, znajomość technik zawodowych, lecz np. zdolności przywódcze czy pozyskiwania i utrzymywania relacji interpersonalnych. Cechy osobowości, najczęściej kształtowane przez środowisko rodzinne we wczesnym dzieciństwie lub powiązane z temperamentem, to m.in. samoocena, nadzieja, optymizm, poczucie skuteczności.
3. zasoby stanu – pozwalają na dostępność innych zasobów, często wręcz warunkując ich występowanie. Należą do nich np. stan zdrowia, stałość zatrudnienia, staż pracy, związek małżeński. Zdobycie tych zasobów następuje bardzo powoli (np. stabilność zawodowa czy małżeńska) natomiast bardzo łatwo można je utracić.
4. zasoby energii – mogą służyć wymianie na zasoby z pozostałych kategorii – są to przede wszystkim pieniądze i wiarygodność kredytowa oraz wiedza. W pewnych okolicznościach mogą tracić gwałtownie swoją wartość, mogą też zmieniać się w fetysze przechodząc do kategorii zasobów materialnych (tamże, s.74-75).

1.3. Strategie gospodarowania zasobami u młodzieży zagrożonej ryzykownymi zachowaniami seksualnymi

Posiadanie zasobów wiąże się zawsze z przyjęciem jakiejś strategii gospodarowania nimi. Teoria COR

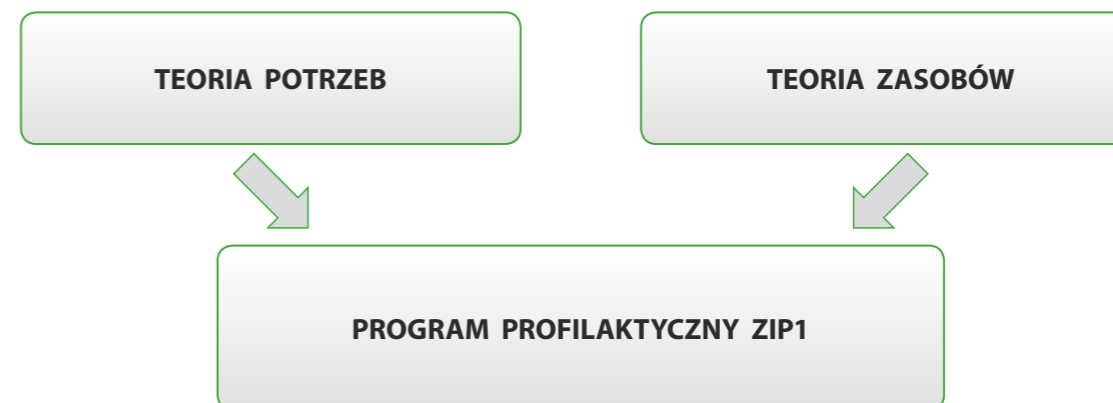
S. Hobfolla proponuje następujące reguły dotyczące gospodarowania zasobami:

Reguła pierwsza - strata zasobów jest niewspółmiernie ważniejsza niż ich zysk (tamże, s.78). Jeżeli star-ty i zyski zasobów są na tym samym poziomie to bardziej wyraziste będzie odczuwanie straty niż zysku. Toteż większy wysiłek jest wkładany w zachowanie posiadanych zasobów niż w zdobycie nowych i łatwiej zmotywować do działań nastawionych na utrzymanie status quo niż na dokonanie zmian.

Reguła druga - inwestowanie zasobów przez ludzi zapobiega ich utracie lub pozwala na zrekompenso-wanie minionych strat oraz daje szansę na uzyskanie nowych zasobów. Inwestowanie opiera się na kilku mechanizmach:

- inwestowanie polegające na bezpośrednim wydatkowaniu zasobów, które zostają tym samym utracone i potrzebne są działania, które zapewniające opłacalność tej inwestycji (tamże, s.90),
- inwestowanie polegające na ryzykowaniu (a nie wydatkowaniu) zasobami. Jeżeli inwestycja się powiedzie (np. zaufanie narzeczonemu przyniesie udane małżeństwo) pozostaje wyłącznie zysk, jeżeli zaufanie zostaje zniszczone zaryzykowany zasób jest utracony,
- inwestowanie może być dokonywane wprost czyli jeden zasób zostaje zastąpiony innym,
- inwestować można również przez substytucje czyli zamiast utraconego zasobu zdobywany jest inny (np. porzucona narzeczona wyjeżdża w podróż dookoła świata),

Rys. 2 Źródła programu ZIP 1

1.4. Zasady dystrybucji zasobów

Zasoby są w różny sposób dystrybuowane co powoduje, iż nakręcana jest spirala zysków u osób o znacznych zasobach i spirala strat u osób niskim poziomie zasobów. Ma to odbicie w pierwszej implikacji teorii COR:

- im większe są zasoby, tym niższe prawdopodobieństwo ich straty i większa szansa zysku. Osoby o niskich zasobach łatwiej mogą tracić i trudniej zyskują. Wobec faktu braku rezerw osoby o małych zasobach są narażone na ekstremalne następstwa, gdyż nie mają jak odbudować zasobów do pierwotnej wysokości,
- niskie zasoby nie tylko mogą spowodować większe ryzyko straty, ale także początkowa strata pociąga następne. W miarę jak pojawiają się kolejne straty, zasoby stają się coraz mniejsze i szansa na poradzenie sobie z problemami maleje (tamże, 97-98),

- ➔ osoby, które posiadają liczne zasoby łatwiej osiągają kolejne zyski, a początkowy zysk ma następstwa kolejnych zysków. Posiadanie zasobów jest najskuteczniejszą drogą do ich pomnażania. Ponieważ początkowe zyski dają kolejne profity dobry start zwiększa prawdopodobieństwo sukcesu,
- ➔ osoby o niskich zasobach są skłonne do wycofania i strzeżenia posiadanego stanu, więc nie inwestują. Mała ilość zasobów skłania do zaprzeczania problemom by nie angażować zasobów w ich rozwiązanie. Ta zasada utrudnia skłonienie osób o niskich zasobach do ich inwestowania i wymaga szczególnych zabezpieczeń, które pozwolą im podjąć ryzyko zmierzenia się z trudnościami, zamiast podjąć znaną strategię ucieczki.

1.5. Zasoby a potrzeby młodzieży zagrożonej ryzykownymi zachowaniami seksualnymi

Ryzykowne zachowania seksualne są sposobem osiągania w destrukcyjny sposób potrzeb, które nie mogły być zaspokojone konstruktywnie. Droga zaspokojenia potrzeb poprzez te, a nie inne zachowania, uwarunkowana jest posiadanymi przez jednostkę zasobami oraz sposobem ich dystrybucji. Podniesienie poziomu zasobów zgodnie z teorią COR poprawi też możliwości ich bardziej korzystnej dystrybucji, pozwala także na inwestowanie zasobów dla osiągnięcia różnorodnych gratyfikacji od wyrównania strat poprzez powiększenia puli i jakości zasobów do poziomu nakręcenia spirali zysków. W tej sytuacji możliwe jest zaspakajanie tych samych potrzeb poprzez konstruktywne zachowania, gdyż młodzież uzyskać może poziom zasobów pozwalający jej na taką alternatywę - pozytywną wobec zachowań zagrażających wykluczeniem. Wzbogacanie zasobów oraz optymalizacja ich dystrybucji pozwalają na niedewiacyjne zaspokajanie potrzeb i osiągnięcie najważniejszego celu profilaktyki czyli ochronę przed zagrożeniem wykluczeniem społecznym, na które młodzież jest narażona poprzez ryzykowne zachowania seksualne.

1.6. Teorie: potrzeb (A. Maslowa) i zasobów (S. Hobfolla) w programie profilaktycznym kierowanym do młodzieży zagrożonej ryzykownymi zachowaniami seksualnymi

Ryzykowne zachowania seksualne podejmowane są dla zaspokojenia potrzeb, których młodzież nie może lub nie potrafi zaspokoić inaczej. Badania dowodzą, że dotyczy to przede wszystkim takich potrzeb jak potrzeby: akceptacji, miłości, uznania, przynależności, bezpieczeństwa, statusu społecznego, dominacji i sławy (Szymańska, 2000). Zachowania ryzykowne można zatem interpretować jako próbę zaspokojenia bardzo różnych potrzeb biegnących zarówno z poziomu potrzeb podstawowych (fizjologicznych) jak i poziomów wyższych: bezpieczeństwa, przynależności i miłości, a także szacunku i uznania. Oprócz wymienionych potrzeb, ryzykowne zachowania mogą służyć do:

- ➔ rozwiązywania bieżących problemów (obniżenie lęku),
- ➔ osiąganie ważnych rozwojowo celów (niezależność od dorosłych, określenie swojej tożsamości) (Szymańska, 2000).

Z teorii Maslowa (1990) wynika, iż frustrowanie potrzeb wywołuje bardzo silny stres. W sytuacji przeżywania stresu pojawiać się mogą:

- ➔ przekonania o braku kontroli nad swoim życiem,
- ➔ świadomość własnych trudności,
- ➔ zachowania dewiacyjne (Hobfoll, 2006).

Zgodnie z modelem dopasowania zasobów psychospołecznych jednostki do wymogów otoczenia opartym na teorii zachowania zasobów:

- ➔ ilość rezerw człowieka jest ograniczona,
- ➔ posiadanie odpowiednich rezerw pozwala zapobiec stresowi lub konstruktywnie go redukować,
- ➔ dla sprostania wymaganiom otoczenia człowiek wykorzystuje specyficzne zasoby,
- ➔ jego działania mają proaktywny i reaktywny charakter (tamże, s. 238).

Jak wynika z przedstawionego modelu w związku z działaniami profilaktycznymi wobec młodzieży zagrożonej ryzykownymi zachowaniami seksualnymi należy przede wszystkim:

1. podjąć działania mające na celu zwiększenie odporności na stres czemu sprzyja podwyższanie poziomu zasobów oraz umiejętność trafnej oceny realnych lub potencjalnych strat,
2. podwyższać kompetencji w obszarze konstruktywnych sposobów rozwiązywania problemów poprzez wykorzystanie posiadanych zasobów,
3. wykorzystać zjawisko interpersonalnego przepływu i wzajemnej wymiany zasobów w sytuacji radzenia sobie ze stresem wśród osób o różnym potencjale.

1.7. Teorie kompetencji emocjonalnych w odniesieniu do teorii zasobów w programie profilaktycznym kierowanym do młodzieży zagrożonej ryzykownymi zachowaniami seksualnymi

Dla realizacji celów niezbędnych do skutecznych działań profilaktyki ryzykownych zachowań seksualnych należy podnieść zyski i zmniejszać straty zasobów. Poprzez program profilaktycznym mamy możliwość wpływu na zasoby osobiste poprzez stymulowanie zysków szczególnie w obszarze kompetencji emocjonalnych dzięki czemu poprawia się odporność na stres, umiejętność konstruktywnego rozwiązywania problemów, zdolność do wytrwałości i działań przemyślanych. Kompetencje emocjonalne mieszczą w sobie m.in. zdolność do poprawy motywacji, która jest fundamentem wytrwałości, pozwalają także na kierowanie emocjami czyli zdolność niezbędną dla działań przemyślanych w sytuacjach trudnych.

Kompetencje emocjonalne łączą się z zdolnością do regulowania emocji własnych i innych osób. Podstaw teoretycznych pojęcia kompetencji emocjonalnych należy poszukiwać w pracach H. Gardner'a (1983). Jego koncepcja inteligencji wielorakiej, wskazująca na - 7 rodzajów inteligencji rzuciła nowe światło na rolę emocji i relacji społecznych w naszym życiu. . Wśród czynników wyróżnionych przez Gardner'a pojawia się inteligencja intrapsychiczna i społeczna. Intrapsychiczna czyli odpowiedzialna za rozróżnianie, rozumienie i regulację własnych emocji, natomiast inteligencja społeczna pozwala na poznanie emocji i zasad innych ludzi.

P.Salovey i J. Mayer (1990) rozumieli inteligencję emocjonalną jako zdolność rozpoznawania i regulowania emocji własnych i innych ludzi oraz sprawność w wykorzystywaniu uczuć w kierowaniu zachowaniami i myśleniem . Obok opisanych badaczy niezwykle ważną rolę w opisie i popularyzacji pojęcia inteligencja emocjonalna ma Dawid Goleman (1997)

W jego ujęciu inteligencja emocjonalna zawiera następujące komponenty: **samoświadomość** czyli umiejętność rozpoznania emocji i wykorzystania tego w procesie decyzyjnym, **samoregulacja** – zdolność panowania nad emocjami (np. zdolność odraczania nagrody, poprawy nastroju), **motywacja** – dążenie do wyznaczonych celów pomimo trudności, **empatia** - zdolność do współodczuwania emocji innych, **umiejętności społeczne** - zdolności do dobrych relacji: diagnozowanie sytuacji społecznych, nawiązywa-

nie i utrzymywanie kontaktów, rozwiązywanie sporów, przewodzenie i współpraca

Zgodnie z teorią Golemana inteligencja emocjonalna dotyczy zarówno **kompetencji osobistych** jak **społecznych**.

Kompetencje osobiste zawierają:

1. samoświadomość, która składa się z:

- samoświadomości emocjonalnej – wiem co czuję i jakie mogą być tego następstwa,
- adekwatnej samooceny – znajomości swoich możliwości i ograniczenia, refleksyjność, otwartość na informacje o sobie, dystans i humor,
- wiary w siebie – tworzonej przez poczucie własnej wartości i świadomość umiejętności, obronę własnych poglądów i niezależność opinii .

2. samoregulację, która jest tworzona przez:

- samokontrolę czyli umiejętność opanowanie impulsów, zdolność do zachowania spokoju, jasnego myślenia i pozytywnego nastawienia,
- spolegliwość odnoszącą się do utrzymywanie norm uczciwości i prawości,
- sumiennność rozumiana jako odpowiedzialność za zadania,
- przystosowalność i innowacyjność czyli elastyczność wobec zmian połączona z przyjmowaniem nowych informacji i kreatywności.

3. motywację, na którą składają się:

- dążenie do osiągnięć – starania o lepsze wyniki, o osiągnięcie celów, podnoszenie jakości, swoich działań poprzez wzrost wiedzy i umiejętności
- zaangażowanie – poczucie sensu działań, utożsamianie z celami grupy,
- inicjatywa - aktywność w wykorzystywaniu lub tworzeniu możliwości i szans,
- optymizm – utrzymywanie dążeń do celu z nadzieją osiągnięcia go pomimo trudności.

Kompetencje społeczne zawierają:

1. empatię, budowaną przez:

- rozumienie innych – rozpoznawanie uczuć innych i aktywne zainteresowanie,
- doskonalenie innych – uwzględnianie potrzeb rozwojowych drugiej osoby, służenie pomocą i docenianie innych,
- wspieranie różnorodności – znajdowanie szansy w odmienności, szanowanie innych, tolerancja
- świadomość polityczna – rozpoznawanie relacji osób z kręgów władzy, rozumienie mechanizmów politycznych.

2. umiejętności społeczne czyli:

- wpływanie na innych – umiejętność przekonywania
- porozumienie – umiejętności komunikacyjne
- łagodzenie konfliktów – umiejętność rozwiązywania sporów, rozumienie istoty konfliktu i dostrzeganie dróg rozwiązania

- zdolności przywódcze – kierowanie działaniami innych, podejmowanie przewodzenia, dobry przykład,
- inicjowanie i kierowanie zmianami – zauważanie potrzeby zmian i dążą do nich,
- umiejętność tworzenia więzi – nawiązywanie i podtrzymywanie liczne więzi
- umiejętność współpracy – współdziałanie w atmosferze życzliwości,
- umiejętność pracy zespołowej – zdolność do jednoczenia grupy, angażowania całego zespołu, określania wspólnych celów (Goleman, 1997, 1997a).

K2.: Metodologia badawcza i raport diagnostyczny w temacie profilaktyki dla młodzieży zagrożonej ryzykownymi zachowaniami seksualnymi (*Research & Knowledge*)

Tworzenie skutecznego programu profilaktycznego dla młodzieży zagrożonej ryzykownymi zachowaniami seksualnymi został oparte jest o przeprowadzone badania. Badaniami objęto młodzieży oraz profesjonalistów zajmujących się w różnych obszarach wsparciem rozwoju adolescentów. Cel badań, opis narzędzi badawczych i charakterystyka badanych poprzedzają raport z diagnozy młodzieży i użytkowników.

2.1. Cele badań związane z tworzeniem programu profilaktycznego dla młodzieży zagrożonej ryzykownymi zachowaniami seksualnymi

Badania prowadzone były w grupie młodzieży oraz dorosłych profesjonalistów pracujących na rzecz rozwoju ludzi młodych w województwie mazowieckim.

Celem badań młodzieży, czyli przyszłych beneficjentów programu było określenie, jaka jest zależność pomiędzy dystrybucją zasobów w aspekcie ich znaczenia dla badanych oraz odczuwanych zysków i strat, a przystosowaniem młodych ludzi zagrożonych ryzykownymi zachowaniami seksualnymi, natomiast celem badań prowadzonych wśród dorosłych profesjonalistów pracujących na rzecz młodzieży zagrożonej czyli przyszłych użytkowników programu było znalezienie zależności pomiędzy dystrybucją zasobów (ich znaczenia dla badanych, poczucia zysków i strat) a poczuciem sukcesu lub porażki zawodowej.

Postawiona na podstawie przeprowadzonych badań diagnoza psychospołeczna młodzieży z województwa mazowieckiego narażonej na wykluczenie społeczne w związku z zagrożeniem ryzykownymi zachowaniami seksualnymi pozwala odpowiedzieć na pytanie:

Jaka dystrybucja zasobów sprzyja redukcji niebezpieczeństwa wykluczenia społecznego w związku z zagrożeniem ryzykownymi zachowaniami seksualnymi?

Diagnoza kapitału psychospołecznego grupy użytkowników czyli osób zawodowo pracujących na rzecz zagrożonej wykluczeniem społecznym młodzieży w województwie mazowieckim pozwala określić:

Jaka dystrybucja zasobów sprzyja efektywności pracy zawodowej u osób wspierających rozwój młodzieży narażonej na wykluczenie społeczne w związku z zagrożeniem ryzykownymi zachowaniami seksualnymi?

Oprócz badań ilościowych w grupie profesjonalistów dokonano jakościowych wywiadów fokusowych celem postawienia diagnozy zasobów oraz czynników zagrażających w pracy z młodzieżą w wieku 15-19 lat wykazującą ryzykowne zachowania seksualne, zachowania agresywne i/lub uzależnioną od multimedialnych. Raporty diagnostyczne opracowane przez Barbarę Kalinowską dotyczą badania wywiadem zogniskowanym nauczycieli i wychowawców, pracowników socjalnych i kuratorów, funkcjonariuszy i pracowników Straży Ochrony Kolei oraz funkcjonariuszy Straży Miejskiej.

Opracowania diagnozy ilościowej w odrębnym raporcie dokonała dr Joanna Chwaszcz.

W podręczniku metodologii badawczej i raportu diagnostycznego - K2 zawarto wnioski z wyżej wy-

mienionych badań.

2.2. Narzędzia badawcze i sposób prowadzenia badań

Badaniom poddano dwie grupy, dla których zastosowano różne narzędzia i odmienną procedurę badawczą:

1. beneficjentów - młodzież w różnym stopniu zagrożoną wykluczeniem społecznym w wieku 15-19 lat z województwa mazowieckiego,
2. użytkowników - osoby dorosłe profesjonalnie zajmujące się wspieraniem młodzieży w różnym stopniu zagrożonej wykluczeniem społecznym w wieku 15-19 lat z województwa mazowieckiego.

2.2.1. Narzędzia badawcze i procedura badań beneficjentów

Młodzież zagrożona wykluczeniem społecznym z powodu ryzykownych zachowań seksualnych była badana za pomocą następujących metod:

1. Metryczka
2. Kwestionariusz Oceny Zachowania Zasobów S. Hobfolla
3. Skala Strategicznego Podejścia do Radzenia Sobie S. Hobfolla.
4. Kwestionariusz Zachowań Dewiacyjnych I. Niewiadomskiej, J. Chwaszcz
5. Kwestionariusz Zachowań Konstruktywnych I. Niewiadomskiej, J. Chwaszcz
6. Kwestionariusz Zaspokojenia Potrzeb D. Lestera.

Ad 1. Metryczka.

Metryczka pozwoliła na opis grupy pod względem socjologicznym i demograficznym podając informacje dotyczące płci, wiek, miejsce zamieszkania, średnią ocen szkolnych, strukturę rodziny, status materialny rodziny.

Ad 2. Kwestionariusz Oceny Zachowania Zasobów S. Hobfolla.

Metoda zastosowana do badania dystrybucji zasobów u młodzieży w różnym stopniu zagrożonej wykluczeniem społecznym z powodu przejawiania ryzykownych zachowań seksualnych, zachowań agresywnych, uzależnienia od multimediów. Metoda skonstruowana na bazie teorii zachowania zasobów (Conservation of Resources Theory – COR) S. E. Hobfolla jest narzędziem pomiaru zarządzania zasobami – Ocena COR (*The Conservation of Resources Evaluation, COR – Evaluation*). W kwestionariuszu badano 22 zasoby, które młodzież może wykorzystywać w różnych okolicznościach życiowych. Badanie składa się z dwóch etapów:

- ➔ na pierwszym osoby badane oceniają, w jakim stopniu pozyskały te zasoby w swoim życiu,
- ➔ na drugim - oceniają, w jakim stopniu je utraciły.

Ad 3. Skala Strategicznego Podejścia do Radzenia Sobie (SACS) S. Hobfolla (część E pakietu badawczego – „Jaki/jaka jestem?”).

Metoda bada strategie zaradcze podejmowane w sytuacjach trudnych. Kwestionariusz zawiera indywidualne i zespołowe strategie zaradcze, przy czym jako kryterium doboru służyło podejście jednostki do problemu i sposób wykorzystania zasobów osobistych, społecznych, stanu i materialnych. Skala - SACS

zbudowana jest z 52 twierdzeń przedstawiających potencjalne reakcje zaradcze w sytuacjach trudnych. Każde twierdzenie oceniane jest na pięciostopniowej skali (1-zdecydowanie tak nie robiłem, 5-zdecydowanie tak robiłem). W metodzie zostało wyodrębnionych dziewięć podskal określających strategie zaradcze:

1. działania asertywne,
2. unikanie,
3. poszukiwanie wsparcia społecznego,
4. działania przemyślane,
5. współpraca społeczna,
6. działania instynktowne,
7. działania agresywne,
8. działania antyspołeczne,
9. działanie „nie wprost” (Hobfoll, 2006, s. 168-172).

Ad 4. Kwestionariusz Zachowań Dewiacyjnych I. Niewiadomskiej, J. Chwaszcz.

Metoda skonstruowana w oparciu o ocenę 5 sędziów kompetentnych. Bada zachowania agresywne, ryzykowne zachowania seksualne i uzależnienia od multimediów. Kwestionariusz zbudowany jest z 49 itemów dotyczących:

- ➔ fenomenu ryzykownych zachowań seksualnych (9 pytań)
- ➔ fenomenu zachowań agresywnych (14 pytań), w tym zachowania świadczące o:
 - ♦ agresji instrumentalnej
 - ♦ agresji wrogiej
 - ♦ agresji reaktywnej
- ➔ fenomenu uzależnienia i/lub nadużywania multimediów (26 pytań), w tym zachowania świadczące o:
 - ♦ Zjawisku tolerancji
 - ♦ Doświadczaniu szkód
 - ♦ Doświadczaniu zespołu abstynencyjnego
 - ♦ Nieodparte potrzeby używania
 - ♦ Zaniedbywaniu alternatywnych źródeł przyjemności
 - ♦ Utracie kontroli
 - ♦ Zaniedbywaniu obowiązków
 - ♦ Zaburzeniach w kontaktach interpersonalnych
 - ♦ Konfliktach z prawem.

Ad 5. Kwestionariusz Zachowań Konstruktywnych I. Niewiadomskiej, J. Chwaszcz.

Kwestionariusz oparty na ocenie 5 sędziów kompetentnych, zawiera 16 itemów dotyczących różnych obszarów rozwoju adolescentów – m.in. działań prospołecznych, zachowań związanych z samorozwojem,

rozwoju religijnego. Pozwala na analizę zachowań konstruktywnych w populacji młodzieży zagrożonej w różnym stopniu wykluczeniem społecznym z powodu przejawiania ryzykownych zachowań seksualnych, zachowań agresywnych i/lub uzależnienia od multimediiów .

Ad 6. Kwestionariusz Zaspokojenia Potrzeb D. Lestera.

Metoda skonstruowana na bazie teorii potrzeb A. Masłowa. Piramida potrzeb Masłowa w czterech pierwszych piętrach zawiera tzw. potrzeby niedoboru (fizjologiczne, bezpieczeństwa, przynależności i miłości, prestiżu i uznania), zaś najwyższa w hierarchii grupa potrzeb samoaktualizacji należy do kategorii tzw. potrzeb wzrostu. Według Masłowa, niezbędnym warunkiem pojawienia się potrzeb wzrostu jest wcześniejsze zaspokojenie potrzeb niższego rzędu w hierarchii. np. zaspokojenie potrzeb fizjologicznych uruchamia potrzeby bezpieczeństwa, zaspokojenie potrzeb fizjologicznych oraz bezpieczeństwa otwiera drogę potrzebom miłości i przynależności, natomiast zaspokojenie trzech opisanych grup potrzeb aktywuje potrzebę prestiżu i uznania. Frustracja potrzeb niedoboru powoduje silniejszą koncentrację organizmu na danej potrzebie oraz brak znaczenia innych potrzeb. Stałe zaspokajanie potrzeb niedoboru sprawia, że przestają one kontrolować zachowanie jednostki i pozwalają na uruchomienie potrzeb najwyższego rzędu.

Kwestionariusz Zaspokojenia Potrzeb D. Lestera zbudowano z 50 twierdzeń, które służą do badania zaspokojenia potrzeb:

- ➔ fizjologicznych
- ➔ bezpieczeństwa
- ➔ przynależności
- ➔ szacunku
- ➔ samoaktualizacji.

2.2.2. Narzędzia do badania użytkowników

Profesjonaliści wspierających w rozwoju młodzieży w różnym stopniu zagrożoną wykluczeniem społecznym, którzy stanowią grono użytkowników byli badani dwuetapowo:

1. etap pierwszy - badania ankietowe z użyciem kwestionariuszy:
 - ➔ Oceny Zachowania Zasobów S. Hobfolla – celem sprawdzenia zależności pomiędzy zyskami i stratami kapitałowymi, a sukcesem (lub porażką) zawodową. Bardziej szczegółowy opis tej metody w K 2.2.1.
 - ➔ Kwestionariuszem Zaspokojenia Potrzeb D. Lestera - dla ukazania relacji pomiędzy poziomem zaspokojenia potrzeb a odczuwaniem satysfakcji zawodowej lub problemów w pracy z młodzieżą. Również ta metoda została przedstawiona w K 2.2.1.
2. etap drugi – badania fokusowe przygotowane na bazie uzyskanych wyników, celem poznania danych jakościowych w aspekcie funkcjonowania osób pracujących z młodzieżą w różnym stopniu zagrożoną wykluczeniem społecznym w obszarach:
 - a. możliwości dysponowania zasobami, które służą efektywnej pracy zawodowej,
 - b. odczuwania deficytów kapitałowych, które uniemożliwiają osiągnięcie satysfakcjonującej efektywności zawodowej,

- c. możliwości pozyskiwania zasobów, które pozwolą zwiększyć skuteczność zawodową,
- d. możliwości zredukowania strat w zasobach, celem uniknięcia porażki zawodowej.

2.3. Opis grupy badanej

W badaniu uczestniczyły dwie odrębne grupy z województwa mazowieckiego: młodzieży w różnym stopniu zagrożonej wykluczeniem społecznym z uwagi na ryzykowne zachowania seksualne, zachowania agresywne i/lub uzależnienia od multimediiów oraz dorosłych profesjonalistów zawodowo wspierających rozwój młodzieży zagrożonej.

Badania prowadzono w maju i czerwcu 2012 roku w różnych ośrodkach województwa mazowieckiego.

2.3.1. Opis grupy badanej młodzieży

W badaniach młodzieży wzięło udział 967 osób z województwa mazowieckiego : w 52,3 % były to kobiety, zaś w 46,7% mężczyźni.

Średnia wieku badanych to 17,24 lat.

50,3 % badanych pochodziło ze wsi, 19,9% z miasta do 30 tys., 17,8% z miasta 31-100 tys., 12,0% z miasta pow. 100 tys.

Większość badanych pochodzi z pełnych rodzin (80,3%), 2% - to wychowankowie domu dziecka, 5,3% - wychowankowie rodzin zastępczych. 12,5% - wychowuje jedno z rodziców: 5% - po rozwodzie, 4,2% - po śmierci matki, 2,4% - po śmierci ojca, 0,9% - samotna matka.

Zdecydowana większość (87,9%) ocenia swoją sytuację materialną jako raczej dobrą (25,8%), dobrą (46,2%), bardzo dobrą (15,9%). Zaledwie 12,1 % postrzega ją jako złą, raczej złą lub bardzo złą.

Badani uczniowie mają w pełni zróżnicowane oceny szkolne. Średnia ocen dla całej grupy to 3,6962.

2.3.2. Opis grupy badanych użytkowników

W badaniach grupy użytkowników czyli osób profesjonalnie wspierających rozwój młodzieży zagrożonej wykluczeniem społecznym wzięło udział 257 osób: 73,2 % kobiet oraz 26,8% mężczyzn – średni wiek badanych to 41,43 lat . Pracują w różnych środowiskach województwa mazowieckiego; na wsi (7,1 %), mieście do 30 tys. (24,7 %), mieście 31-100 tys. (8,2%) i mieście pow. 100tys. (60,0 %). Reprezentują bardzo różne instytucje od szkoły, poprzez ośrodki szkolno-wychowawcze, poradnie, instytucje samorządowe, sądowe, kościelne, organizacje pozarządowe itp. Badani użytkownicy pracują jako m.in.: nauczyciel/wychowawca, pracownik socjalny, terapeuta, profilaktyk, kurator.

2.4. Wyniki i wnioski z badań dotyczące zasobów psychospołecznych beneficjentów

Przeprowadzone badania w grupie młodzieży 15-19 lat w różnym stopniu zagrożonej wykluczeniem społecznym przyniosły wyniki, na podstawie których sformułowano wnioski.

2.4.1. Wyniki badań młodzieży

Dane zawarte w metryczkach dotyczące grupy badanej młodzieży ujawniły istotne zależności. Po sko-

rełowaniu ich z częstością pojawiania się ryzykownych zachowań seksualnych stwierdzono, że istnieje istotna na poziomie statystycznym zależność pomiędzy miejscem zamieszkania oraz poziomem ocen szkolnych a występowaniem ryzykownych zachowań seksualnych. Nie wykazano natomiast istotnego wpływu sytuacji materialnej na częstotliwość tego typu zachowań.

Pomiędzy badanymi kobietami mężczyznami istnieją statystycznie istotne różnice w następujących aspektach:

- w obszarze potrzeb mężczyźni istotnie częściej niż kobiety postrzegają jako ważniejsze potrzeby fizjologiczne i potrzebę bezpieczeństwa,
- w obszarze zysków i strat zasobów jedynie w poczuciu straty zasobów materialnych mężczyźni istotnie wyprzedzają kobiety. W ocenie pozostałych zasobów brak jest istotnych różnic pomiędzy kobietami i mężczyznami.
- w zakresie strategii istotna różnica pojawia się w częstości wyboru poszukiwania wsparcia społecznego, które jest istotnie częstsze wśród kobiet, zaś strategia unikania i działanie nie wprost jest częstsza na istotnym poziomie u mężczyzn.
- u obu płci najczęstszą strategią jest działanie instynktowne i unikanie.
- badani mężczyźni uzyskali istotnie wyższe wyniki w zakresie ilości przejawów wszystkich typów agresji.
- w zakresie uzależnienia i nadużywania multimedialnych istotnie wyższe są wskaźniki u mężczyzn.
- ryzykowne zachowania seksualne istotnie częściej przejawiają mężczyźni.

Ryzykowne zachowania seksualne korelują ujemnie z ogólnym poziomem zachowań konstruktywnych. Spośród szczegółowych zachowań konstruktywnych z brakiem ryzykownych zachowań seksualnych istotnie korelują:

- budowanie relacji bliskości z przyjaciółmi,
- osiąganie dobrych wyników w nauce,
- wyznaczanie i osiąganie ambitnych celów,
- pogłębianie wiary religijnej,
- przestrzeganie zasad moralnych,
- realizowanie życiowych pasji i zainteresowań,
- budowanie relacji bliskości i zrozumienia z członkami własnej rodziny,
- pomoc innym ludziom.

Brak ryzykownych zachowań seksualnych koreluje z zaspokojoną potrzebą bezpieczeństwa i przynależności.

Wystąpieniu ryzykownych zachowań seksualnych sprzyjają natomiast na istotnym poziomie straty w zasobach podmiotowych, zasobach stanu i zasobach materialnych.

Strategiami ochronnymi przed ryzykownymi zachowaniami seksualnymi są w największym stopniu działania asertywne i poszukiwanie wsparcia społecznego.

Ryzykowne zachowania seksualne korelują z wszystkimi szczegółowymi zachowaniami patologicznymi (zachowania agresywne różnych typów, zachowania motywowane uzależnieniami od multimedialnych).

2.4.2. Wnioski z analiz badań beneficjentów

Analiza wyników badań młodzieży z województwa mazowieckiego w różnym stopniu zagrożonej wykluczeniem społecznym pozwala na sformułowanie szeregu wniosków. Na tej podstawie możemy wyodrębnić czynniki ochraniające przed ryzykownymi zachowaniami seksualnymi. Są one następujące:

- 1.** Duże nasilenie konstruktywnych strategii radzenia sobie z problemami:
 - wysoka zdolność do działań asertywnych,
 - umiejętność poszukiwania wsparcia społecznego,
 - zdolność do podejmowania działań przemyślanych.
- 2.** Niski poziom destruktywnych strategii radzenia sobie z problemami:
 - mała tendencja do unikania,
 - niska skłonność do działań instynktownych,
 - niewielkie dążenie do działań nie wprost,
 - mała skłonność do działań antyspołecznych,
 - niska tendencja do działań agresywnych.
- 3.** Właściwa dystrybucja zasobów podmiotowych, a w szczególności:
 - przypisywanie im dużego znaczenia,
 - niskie poczucie strat.
- 4.** Właściwa dystrybucja zasobów stanu, zwłaszcza:
 - przypisywanie im dużego znaczenia,
 - niskie poczucie strat.
- 5.** Właściwa dystrybucja zasobów materialnych, szczególnie:
 - niskie poczucie strat.
- 6.** Zaspokojenie potrzeb: bezpieczeństwa i przynależności
- 7.** Duże nasilenie korzystania z zachowań konstruktywnych, a zwłaszcza:
 - budowanie relacji bliskości z przyjaciółmi,
 - osiąganie dobrych wyników w nauce,
 - wyznaczanie i osiąganie ambitnych celów,
 - pogłębianie wiary religijnej,
 - przestrzeganie zasad moralnych,
 - realizowanie życiowych pasji i zainteresowań,
 - budowanie relacji bliskości i zrozumienia z członkami własnej rodziny,
 - pomoc innym ludziom.
- 8.** Niski poziom zachowań agresywnych
- 9.** Niski poziom zagrożenia uzależnieniem i nadmiernego korzystania z mediów

2.5. Wyniki i wnioski z badań dotyczące kapitału psychospołecznego użytkowników

Analiza wyników badań profesjonalistów pracujących z młodzieżą zagrożoną wykluczeniem społecznym w województwie mazowieckim pozwoliła na ich podsumowanie, które dało podstawę do wyciągnięcia wniosków merytorycznych.

2.5.1. Wyniki badań użytkowników

Większość badanych profesjonalistów (64,4%) deklaruje zadowolającą lub bardzo dużą satysfakcję z pracy (odpowiednio 46,6% i 17,8%), 28,7% jest średnio zadowolona, małą satysfakcję odczuwa 6,1%, zupełny jej brak - 0,9%.

Z zaspokojeniem wszystkich rodzajów potrzeb na poziomie istotnym statystycznie dodatnio koreluje zysk każdego z rodzajów zasobów (stanu, przedmiotowe, materialne), zaś ujemnie strata każdego z nich.

Satysfakcja z pracy w istotny sposób zależy od:

1. zaspokojenia wszystkich rodzajów potrzeb,
2. osiągnięcia zysków we wszystkich kategoriach zasobów,
3. braku strat we wszystkich kategoriach zasobów.

Natomiast doświadczane w pracy sytuacje konfliktowe z młodymi ludźmi mają mniejszy wpływ na satysfakcję z pracy. Nie oddziałują one też istotnie na zaspokajanie potrzeb oraz na odczuwanie zysków i strat w zasobach.

Niektóre z problemów zostały jednak zgłoszone, jako częstsze i tym samym ich wpływ na zadowolenie z pracy jest także bardziej znaczący.

Największym problemem zgłaszanym przez dorosłych profesjonalistów pracujących na rzecz rozwoju młodych ludzi zagrożonych wykluczeniem społecznym jest brak motywacji młodzieży, ich opieszałość, brak współpracy i zaangażowania – zgłasza go aż 25% profesjonalistów. Drugim w kolejności (18,7%) jest problem z komunikacją, trudności w relacjach, brak zrozumienia. Te problemy są postrzegane nie tylko wobec osób pracujących zawodowo z młodzieżą, ale też w relacjach z ich rodzicami, rówieśnikami i innymi osobami z otoczenia.

Pozostałe z częściej zgłaszanych problemów, (z którymi boryka się 10-15 % profesjonalistów) to:

- niesubordynacja, brak dyscypliny na lekcjach,
- agresja słowna, wulgarność, przemądrzałość,
- agresja fizyczna, przemoc,
- brak kultury osobistej, przystosowania społecznego,
- brak pozytywnych wzorców i ich degradacja.

Wyniki badań dotyczą w tym samym stopniu kobiet i mężczyzn, gdyż nie ujawniły się istotne różnice w żadnej z omawianych kategorii.

2.5.2. Wnioski z badań użytkowników

W oparciu o przedstawione wyniki badań można określić, jakie czynniki wpływają na wzrost efektyw-

ności pracy osób profesjonalnie zajmujących się wspieraniem rozwoju młodzieży zagrożonej wykluczeniem społecznym na skutek ryzykownych zachowań seksualnych.

Czynniki wspierające efektywność pracy profesjonalistów to:

1. Właściwa dystrybucja zasobów podmiotowych, a w szczególności:

- przypisywanie im dużego znaczenia,
- wysoki poziom zysków,
- niskie poczucie strat.

2. Należyta dystrybucja zasobów stanu a zwłaszcza:

- przypisywanie im dużego znaczenia,
- wysoki poziom zysków,
- niski poziom strat.

3. Właściwa dystrybucja zasobów materialnych:

- przypisywanie im dużego znaczenia,
- wysoki poziom zysków,
- niskie poczucie strat.

4. Zaspokojenie wszystkich kategorii potrzeb:

- fizjologicznych,
- bezpieczeństwa,
- przynależności,
- szacunku,
- samorealizacji.

5. Wzrostu kompetencji zawodowych w obszarze radzenia sobie z problemami:

- wzbudzania motywacji u młodzieży, zachęcania do współpracy,
- usprawniania komunikacji z młodzieżą, niwelowania trudności w relacjach,
- rozwiązywania konfliktów w grupie,
- zastępowania agresji,
- podniesienia poziomu kultury osobistej młodzieży,
- budowania z młodzieżą pozytywnych wzorców osobowych.

K 3.: Metodologia analitycznych procesów w temacie
(Diagnosis & Analysis)

Zmiany, które są zakładane na skutek prowadzenia programu profilaktycznego

ZIP 1 przeciwdziałającego wykluczeniu społecznemu młodzieży zagrożonej ryzykownymi zachowaniami seksualnymi dotyczą zyskiwania zasobów przez:

- odbiorców programu – młodzież zagrożoną wykluczeniem społecznym w związku z ryzykownymi zachowaniami seksualnymi,
- odbiorców programu – rodziców młodzieży zagrożonej wykluczeniem społecznym w związku z ryzykownymi zachowaniami seksualnymi,
- użytkowników programu – dorosłych koordynatorów – profesjonalistów wspomagających zawodowo młodzież zagrożoną wykluczeniem społecznym w związku z ryzykownymi zachowaniami seksualnymi,
- użytkowników programu – liderów młodzieżowych - wolontariuszy wdrażających program w grupach młodzieży zagrożonej wykluczeniem społecznym w związku z ryzykownymi zachowaniami seksualnymi.

3.1. Wnioski dotyczące procesów, które służą pozyskiwaniu zasobów przez młodzież zagrożoną ryzykownymi zachowaniami seksualnymi

Zgodnie z wyodrębnionymi czynnikami ochraniającymi beneficjenci programu

ZIP 1 powinni doświadczać działań, które:

- 1.** Zwiększą częstotliwość stosowania konstruktywnych strategii radzenia sobie z problemami, a zwłaszcza:
 - podniosą kompetencje w zakresie działań asertywnych,
 - poprawią umiejętność poszukiwania wsparcia społecznego
 - usprawnią zdolność do podejmowania działań przemyślanych
- 2.** Zmniejszą częstotliwość destruktywnych strategii radzenia sobie z problemami, w szczególności:
 - obniżą tendencję do unikania,
 - zredukują skłonność do działań instynktownych,
 - zminimalizują dążenie do działań nie wprost,
 - zredukują skłonność do działań antyspołecznych,
 - ograniczą tendencja do działań agresywnych.
- 3.** Pozwolą osiągnąć właściwą dystrybucję zasobów podmiotowych poprzez zwiększenie ich znaczenia i zahamowanie strat.

4. Przyczynią się do zyskania korzystnej zasobów stanu dzięki zwiększeniu ich znaczenia i zahamowaniu spirali strat.
5. Spowodują osiągnięcie korzystnej dystrybucji zasobów materialnych poprzez zahamowanie spirali strat
6. Zwiększą częstotliwość korzystania z zachowań konstruktywnych, takich jak:
 - budowanie relacji bliskości z przyjaciółmi,
 - osiąganie dobrych wyników w nauce,
 - wyznaczanie i osiąganie ambitnych celów,
 - pogłębianie wiary religijnej,
 - przestrzeganie zasad moralnych,
 - realizowanie życiowych pasji i zainteresowań,
 - budowanie relacji bliskości i zrozumienia z członkami własnej rodziny,
 - pomoc innym ludziom.
7. Zwiększą ilość działań alternatywnych do nadmiernego korzystania z mediów.

W programie profilaktycznym ZIP 1 beneficjanci kształtować będą swoje zasoby psychospołeczne poprzez:

- uczestnictwo w działaniach nakierowanych na rozbijanie błędnych przekonań normatywnych związanych z ryzykownymi zachowaniami seksualnymi (między innymi dyskusje na kanwie filmów dotyczących problemów związanych z zachowaniami seksualnymi młodzieży, np. *Juno* lub *Szkola uczuć*),
- uczestnictwo w działaniach skierowanych na budowanie pozytywnych norm, przekonań i oczekiwań (np. dyskusje warsztatowe, rówieśnicze inkubatory innowacyjności, własna ekspresja artystyczna, – plastyczna, teatralna, fotograficzna, muzyczna) dyskusje wokół utworów muzycznych, których treść nawiązuje do doświadczeń młodzieży w relacjach z rówieśnikami),
- pozyskiwanie rzetelnej wiedzy o rozwoju psychoseksualnym (np. dyskusje rówieśnicze na kanwie obejrzanych filmów),
- uczenie zachowań asertywnych, poprzez udział w różnych formach pracy grupowej, (np. warsztaty, trening asertywności),
- stworzenie okazji do doświadczania dużej liczby sytuacji uczących poszukiwania wsparcia społecznego, (np. trening interpersonalny, włączenie w działania wolontariatu)
- uczestnictwo w licznych działaniach alternatywnych (np. artystycznych, społecznych, sportowych)
- uczestnictwo w dużej liczbie działań przynoszących pozytywne emocje,
- uczenie działań zastępujących zachowania agresywne.
- uczenie racjonalności zachowań,
- uczenie umiejętności panowania nad popędami i odraczania ich zaspokojenia,
- uczenia radzenia sobie ze stresem,
- doświadczanie sytuacji podnoszących zdolność podejmowania decyzji,

- uczenie rozpoznawania i nazywania emocji własnych i innych osób,

Działania te będą podejmowane przy wykorzystaniu strategii, uznanych za najbardziej efektywne w pracy z młodzieżą, czyli modelowania przez rówieśników oraz rówieśniczych inkubatorów innowacyjności. Grupy prowadzone będą przez młodzieżowych liderów.

Młodzieżowi liderzy dobierani będą z uwzględnieniem kryteriów przygotowania merytorycznego oraz takich cech osobowości, które pozwolą modelować konstruktywne postawy beneficjentów.

3.2. Wnioski dotyczące procesów, które służą pozyskiwaniu zasobów przez odbiorców programów profilaktycznych dla młodzieży zagrożonej ryzykownymi zachowaniami seksualnymi – rodziców młodzieży

Jednym z ważnych wniosków z badań fokusowych (prowadzonych wśród profesjonalistów), które przyniosły istotne analizy jakościowe, jest potrzeba uczestniczenia rodziców w działaniach służących profilaktyce ryzykownych zachowań seksualnych ich dzieci. Taki wniosek wypływa także z literatury przedmiotu (Kurzępa, 2008; Szymańska, 2010). Łączy się on z postulatem zwiększenia kompetencji rodziców w tej dziedzinie. W związku z tym, niezbędne są oddziaływania, które zwiększą zakres kompetencji rodziców młodzieży zagrożonej ryzykownymi zachowaniami seksualnymi i pozwolą na:

1. zwiększenie częstotliwości stosowania konstruktywnych strategii radzenia sobie z problemami, a zwłaszcza podniosą kompetencje w zakresie działań asertywnych, umiejętności komunikacyjnych i radzenia sobie ze stresem,
2. zmniejszenie częstotliwości stosowania destruktywnych strategii radzenia sobie z problemami, w szczególności obniżą tendencję do unikania,
3. uzyskanie umiejętności korzystnej dystrybucji zasobów podmiotowych poprzez:
 - zwiększenie poczucia celowości bliskich relacji ze swoimi dorastającymi dziećmi,
 - doskonalenia umiejętności interpersonalnych w relacji z dorastającymi dziećmi,
 - doskonalenie kompetencji dotyczących rozwoju psychoseksualnego,
 - zwiększenia nadziei związanej z pozytywnym dojrzewaniem ich dzieci,
 - wzrostu kompetencji w prowadzeniu ze swoimi dziećmi dialogu na temat miłości, odpowiedzialności i seksualności.

3.4. Wnioski dotyczące procesów, które służą pozyskiwaniu zasobów przez użytkowników programów profilaktycznych dla młodzieży zagrożonej ryzykownymi zachowaniami seksualnymi – profesjonalistów – koordynujących program

W badaniach fokusowych przeprowadzonych w różnych środowiskach zawodowo działających na rzecz młodzieży zagrożonej wykluczeniem wysunięto następujące wnioski dotyczące czynników związanych z dystrybucją zasobów wspomagających osiągnięcia satysfakcji zawodowej:

1. Odnośnie procesu zwiększenia efektywności pracy poprzez generowanie zysków w zasobach podmiotowych wskutek:
 - wzrostu poczucia własnej wartości,

- wzrostu kompetencji społecznych,
 - doskonalenia umiejętności radzenia sobie ze stresem,
 - podwyższania umiejętności organizacji własnej pracy, hierarchizowania obowiązków, ustalania priorytetów,
 - wzrostu poczucia skuteczności,
 - podwyższania kompetencji zawodowych.
- 2.** Odnośnie procesu zwiększenia efektywności pracy poprzez generowanie zysków w zasobach materialnych poprzez:
- poprawę sytuacji materialnej (stabilizacja na godziwym poziomie),
 - poprawę warunków pracy (lokalowe, dostęp do komputera, możliwość dojazdu do podopiecznych),
 - zwiększenie dostępności do szkoleń, literatury fachowej (finansowanie przez pracodawcę).
- 3.** W zakresie procesu zwiększenia efektywności pracy poprzez generowanie zysków w zasobach stanu dzięki:
- stworzenia sprawnej sieci współpracy międzyinstytucjonalnej,
 - poprawy jakości pracy w zespole,
 - racjonalizację działań zwłaszcza zmniejszenie koniecznej dokumentacji,
 - podniesieniu statusu społecznego i zawodowego zawodu również poprzez bezpieczeństwo socjalne.
- 4.** W obszarze redukowania strat, które obniżają efektywność zawodową w zasobach osobistych:
- niedoceniecie przez społeczeństwo i media ich zawodu i kompetencji,
 - wysoki poziom stresu,
 - niemożność wykorzystania swoich predyspozycji i kompetencji przez ograniczenia organizacyjno-prawne.
- 5.** W obszarze redukowania strat, które obniżają efektywność zawodową w zasobach stanu:
- brak działań przełożonych dla poprawy wizerunku i statusu zawodu,
 - zbytne obciążenie pracą,
 - bariery prawno-administracyjne dla inicjatyw,
 - niekorzystne regulacje prawne (np. rozdzielenie nauczania i wychowania w placówkach, wprowadzenie gimnazjów),
 - utrwalanie w mediach niekorzystnego wizerunku placówek wychowawczych.
- 6.** W obszarze redukowania strat, które obniżają efektywność zawodową w zasobach materialnych:
- niskie płace zmuszające do poszukiwania dodatkowej pracy, co zmniejsza efektywność,
 - brak zasobów materialnych (np. warunków lokalowych, kosztów komunikacji) umożliwiających sprawne prowadzenie działań profilaktycznych.

3.5. Wnioski dotyczące procesów, które służą pozyskiwaniu zasobów przez użytkowników programów profilaktycznych dla młodzieży zagrożonej ryzykownymi zachowaniami seksualnymi – liderów młodzieżowych – wolontariuszy wdrażających program

Młodzieżowi wolontariusze, którzy jako liderzy grup będą wdrażać program wzmocnią swoje zasoby osobiste oraz zasoby stanu poprzez:

- 1.** Zwiększenie kompetencji społecznych dzięki odbyciu przed rozpoczęciem wdrażania programu prowadzonych dla nich szkoleń przygotowujących.
- 2.** Podniesienie umiejętności współpracy społecznej poprzez proces konsultacji z koordynatorami oraz współpracy z pozostałymi liderami oraz uczestnikami.
- 3.** Podwyższenie poczucia swojej skuteczności poprzez nabyte doświadczenia.
- 4.** Zwiększenie efektywności pracy w zespole.
- 5.** Doświadczenie wsparcia społecznego.
- 6.** Uzyskanie certyfikatów potwierdzających odbycie szkoleń oraz pracy w ramach wolontariatu.

K 4.: Podręcznik metodologiczny i praktyczny planowania
i określania strategii interwencji i profilaktyki w temacie
(Planning & Strategy)

Wysoki poziom skuteczności programu profilaktycznego kierowanego do młodzieży zagrożonej ryzykownymi zachowaniami seksualnymi można osiągnąć dzięki spełnieniu następujących warunków:

- trafnej diagnozie wstępnej, która pozwoli na poznanie potrzeb, zasobów oraz poziomu zagrożenia ryzykownymi zachowaniami seksualnymi,
- uwzględnieniu w programie indywidualnych możliwości intelektualnych, emocjonalnych i społecznych uczestników,
- zbudowaniu dobrych relacji pomiędzy uczestnikami programu a młodzieżowymi liderami i profesjonalnymi koordynatorami,
- zaproponowaniu atrakcyjnego, zróżnicowanego programu, dzięki indywidualizacji, realnie angażującego uczestników,
- podejmowaniu w ramach programu działań intensywnych, aktywizujących uczestników,
- prowadzeniu systematycznych (minimum jeden raz w tygodniu) oraz długofalowych (minimum trzy miesiące) działań,
- wieloczynnikowości działań, które oprócz adolescentów obejmą też ich rodziców,
- wielokierunkowości oddziaływań na młodzież zagrożoną ryzykownymi zachowaniami seksualnymi, tak by miała miejsce poprawa ich ogólnego funkcjonowania, a nie wyłącznie zredukowanie lub korekta zachowań destrukcyjnych.

4.1. Kompleksowość, integralność i innowacyjność programu ZIP 1

Dla zwiększenia skuteczności programu profilaktycznego seksualnych zachowań ryzykownych młodzieży zadbano o jego kompleksowość, integralność, wieloczynnikowość oraz interinstytucjonalność.

Program profilaktyczny (ZIP 1) jest kompleksowy zarówno w perspektywie grupy beneficjentów i użytkowników, jak i w aspektach treściowych.

I. Kompleksowość ZIP 1 w perspektywie grupy beneficjentów i użytkowników jest uzyskana poprzez:

1. Adresowanie programu do beneficjentów z różnych środowisk WM uwzględniających odmienność wiejskich, małych i średnich miast oraz wielkomiejskich społeczności, co pozwala na profilaktykę adekwatną do zasobów lokalnych.
2. Beneficjenci ZIP 1 są uczniami szkół gimnazjalnych i różnych typów szkół ponadgimnazjalnych dzięki czemu propozycja programu dociera do zróżnicowanych środowisk.
3. ZIP 1 adresowany jest do obu płci uwzględniając specyfikę zasobów i zagrożeń ryzykownymi zachowaniami związanymi z płcią.

W aspekcie merytorycznym program ZIP kompleksowo uwzględnia odniesienie do całości zagadnień związanych z ryzykownymi zachowaniami seksualnymi młodzieży analizując i proponując metody zapobiegania:

- przedwczesnym ciążom,
 - prostytucji i innym zaburzeniom sfery seksualnej,
 - zarażeniom chorobami przenoszonymi drogą płciową,
 - zaburzeniom emocjonalnym i innym zachowaniom niezgodnym z normą rozwojową, które są związane z ryzykownymi zachowaniami seksualnymi
- II. Podejście wieloczynnikowe jest osiągnięte w ZIP 1 dzięki analizie wielu czynników związanych z zagrożeniem ryzykownymi zachowaniami seksualnymi (np. rodzina, rówieśnicy, media) oraz uwzględnieniu ich w opracowaniu strategii programu. Wieloczynnikowość ma także odbicie w ustaleniu celów i zadań w programie, które są implikacją poznania różnorodnych zasobów i potrzeb w obrębie analizowanych czynników.**
- III. Integralność – profilaktyka ryzykownych zachowań seksualnych ZIP 1 uwzględnia podstawowe źródła oddziaływania w tym obszarze, czyli środowisko rodzinne, rówieśnicze i medialne łącznie, uznając je za szczególnie istotne. Integralność przejawia się w połączeniu rówieśniczego oddziaływania na młodzież z oddziaływaniami uprzednio przygotowanych użytkowników i rodziców.**
- IV. Międzysektorowość i wielosektorowość – ZIP 1 zakłada współpracę pomiędzy sektorem publicznym (policja, służba zdrowia), samorządowym (szkoły, poradnie, ośrodki, inne instytucje samorządowe), organizacjami pozarządowymi (wolontariat młodzieżowy, stowarzyszenia, fundacje działające na rzecz młodzieży zagrożonej WS w WM), uczelniami wyższymi, przedsiębiorcami.**
- V. Działania interinstytucjonalne stanowią trzon ZIP I, gdyż program profilaktyczny zakłada współpracę przedstawicieli wielu instytucji WM m.in.: szkoły ponadgimnazjalne, OPS, PCPR, organizacje pozarządowe, SOSW, OR-W, MOW, MOS.**

Innowacyjność programu wyraża się zarówno w modelu, programach jak i użytych narzędziach. Model oparty o pracę na zasobach M (wg. Hobfolla) pozwala określić, jakie zasoby można wzmacniać, aby zaspokajać w konstruktywny sposób potrzeby dotąd zaspakajane destrukcyjnie (poprzez ryzykowne zachowania seksualne). Oparcie modelu na zasobach, a nie deficytach jest w pełni innowacyjne. Model pozwala na poznanie zasobów i potrzeb M przed konstrukcją programów dla poszczególnych grup, dzięki czemu są one bardzo precyzyjne i adekwatnie tworzone. Model profilaktyki dla M oparty jest na pracy w małych grupach metodami aktywizującymi. Zajęcia tworzone i prowadzone przez młodzieżowych liderów i coachów (oddziaływania rówieśnicze) przy diagnostycznym, doradczym i superwizyjnym wsparciu dorosłego użytkownika (koordynator).

4.2. Strategie użyte w programie

Program profilaktyki ryzykownych zachowań seksualnych opiera się na strategiach uznanych za najbardziej efektywne (Szymańska, 2000), a mianowicie:

1. Strategii interwencji – program wczesnej interwencji socjalnej, który stanowi trzon tej strategii

wymaga indywidualizacji podejścia, co jest możliwe z uwagi na zaplanowaną indywidualną diagnozę i skonstruowanie programu profilaktycznego w oparciu o jego zasoby i potrzeby – strategia skierowana do młodzieży.

2. Strategii rówieśniczych – najskuteczniejszy przekaz, jaki może być kierowany do młodzieży pochodzi właśnie od rówieśników lub osób nieznacznie starszych. W tej fazie rozwojowej wpływ rówieśniczy jest szczególnie znaczący i z tego względu korzystne jest oparcie programu profilaktyki ryzykownych zachowań seksualnych u młodzieży na działaniu rówieśników.
3. Strategii edukacyjnej – uznanej za bardzo skutecznej, skupionej się na kształtowaniu i rozwijaniu kompetencji społecznych i psychologicznych w ZIP i proponowanej dla młodzieży oraz w osobnych warsztatach dla ich rodziców
4. Strategii alternatyw – umożliwiającej młodzieży poznanie alternatywnych w stosunku do niekonstruktywnych sposobów zaspakajania potrzeb psychologicznych, Strategia interwencji w programie profilaktyki ryzykownych zachowań seksualnych u młodzieży w wieku 15-19

W grupie młodzieży z grupy podwyższonego ryzyka, strategie interwencyjne są najskuteczniejsze, gdyż łączą się ze znaczną indywidualizacją podejścia. Ich celem jest pomoc młodzieży, która ma trudności nie tylko w rozwiązywaniu problemów, lecz nawet w identyfikacji swoich trudności (co ma bardzo często miejsce w sytuacji ryzykownych zachowań seksualnych). Skuteczność programów wczesnej interwencji zależy przede wszystkim od cech osobowości osoby udzielającej pomocy. Istotny jest zarówno jej profesjonalizm jak i kompetencje osobiste, które powinny sprzyjać tworzeniu klimatu wiarygodności i zaufania. W strategii interwencyjnej bardzo ważna jest współpraca z rodzicami. Ich udział w treningach umiejętności wychowawczych sprzyja pozytywnym zmianom w rodzinie, które są ważne dla eliminacji zachowań ryzykownych beneficjenta (Szymańska, 2000).

W tej strategii, działania rozpoczynają się od zidentyfikowania problemów i zasobów młodzieży i na tej podstawie tworzony jest program interwencyjny, adekwatny do możliwości i potrzeb beneficjenta. To zindywidualizowanie jest wielkim potencjałem strategii interwencji. Proponowane rozwiązania są precyzyjną odpowiedzią na potrzeby. Wzbogacanie zasobów jest również bardziej skuteczne dzięki temu, iż wstępne informacje pokazały „kapitał początkowy” beneficjenta.

4.2.1. Strategie rówieśnicze w programie profilaktyki ryzykownych zachowań seksualnych u młodzieży w wieku 15-19 lat

W okresie dorastania wpływ rówieśników jest szczególnie istotny. W sytuacji przeżywanych trudności, adolescenti chętniej szukają wsparcia rówieśniczego niż pomocy dorosłych. W badaniach ewaluacyjnych programów profilaktycznych potwierdzona została skuteczność młodzieżowych programów rówieśniczych. Opierają się one na prawidłowościach rozwojowych adolescencji, wykorzystują aktywność własną młodzieży wspartą doradztwem dorosłego profesjonalisty, który wspomaga diagnozę, wspiera i doradza, lecz pozostawia młodzieży swobodę w aktywnym poszukiwaniu sposobów rozwiązania problemów i przeprowadzenia warsztatów.

Młodzieżowi doradcy podejmują działania w celu:

- kształtowania zaradności w sytuacjach trudnych
- eliminowania czynników ryzyka, utrudniających prawidłowy rozwój
- kształtowania czynników ochraniających, sprzyjających konstruktywnemu rozwojowi (Gaś, 2003).

Wpływ rówieśniczy opiera się na trzech podstawowych filarach:

1. normatywnym - młodzież akceptuje zachowania zgodne z normą grupową, takie za które grupa wynagradza uczestników,
2. informacyjnym – kontakt z rówieśnikami daje informację, jakie konsekwencje zostają uruchamiane w danej sytuacji (co jest karane, a co nagradzane),
3. facylitującym – kontakt z rówieśnikami daje poczucie bliskości i wsparcia, umożliwia to proces modelowania (tamże).

Programy rówieśnicze mają różne formy

- rówieśnicze doradztwo – odwołują się do naturalnej prawidłowości szukania w trudnościach wsparcia u osób młodych,
- rówieśnicza edukacja – wsparcie osób mających trudności szkolne, wspomaganie nabywania kompetencji psychospołecznych,
- rówieśniczy liderzy – procesy grupowe prowadzą do wyłonienia osoby przywódcy, który zostaje przygotowany do pełnienia swojej roli poprzez rozwijanie umiejętności komunikacyjnych i współpracy w grupie, rozwiązywania problemów, podejmowania decyzji, organizowania grupy, autoprezentacji itd.

W programie profilaktyki ryzykownych zachowań seksualnych grupy młodzieży zagrożonej młodzieźowi liderzy będą wspierani przez dorosłego profesjonalistę (koordynatora), który rozumie ich rolę i zna strategię profilaktyczną, jest przygotowany do zdiagnozowania zasobów i potrzeb beneficjentów, ma odpowiednie kompetencje zawodowe i sprzyjające cechy osobowościowe (między innymi optymizm, pozytywne nastawienie, empatia).

Do zadań koordynatora w działaniach z młodzieżą należy:

- diagnoza wstępna zasobów i potrzeb uczestników,
- konsultacje w procesie tworzenia programu dla każdej z grup, by był on skuteczny i adekwatny wobec wstępnej diagnozy,
- wspieranie działań profilaktycznych młodzieżowych liderów (superwizja),
- wspomaganie liderów w kontaktach z rodzicami, instytucjami (np. szkoła) itd.

4.2.2. Strategie edukacyjne w programie profilaktyki ryzykownych zachowań seksualnych u młodzieży w wieku 15-19 lat

Ryzykowne zachowania seksualne są często podejmowane przez młodzież z braku odpowiednich umiejętności społecznych. Strategie edukacyjne pozwalają na rozwijanie ważnych umiejętności psychospołecznych. Wyrównanie deficytów w obszarze kompetencji społecznych daje szansę na zmniejszenie frustracji w relacjach z rówieśnikami, nawiązanie głębokich, satysfakcjonujących więzi i zaspokojenie najważniejszych potrzeb w konstruktywny, akceptowany społecznie sposób.

Warsztaty edukacji psychospołecznych, przygotowane we współpracy z koordynatorem- profesjonalistą, prowadzone przez młodzieżowych liderów wspomogą rozwój kompetencji uczestników w obszarze:

- nawiązywania kontaktu,
- komunikacji,
- rozwiązywania konfliktów,

- asertywności,
- radzenia sobie ze stresem,
- opierania się presji grupy,
- odraczania zachowań powstających pod wpływem silnych emocji

Młodzież szczególnie ceniąc kontakty rówieśnicze, deklaruje jednocześnie potrzebę rozmów na temat relacji, emocji, rozwoju i seksualności ze swoimi rodzicami. Niewielu rodziców (12% w grupie chłopców, 18% w grupie dziewcząt) odpowiada na tę potrzebę. Najczęstszą przyczyną takiego stanu rzeczy podawaną przez rodziców jest poczucie braku kompetencji (Kurzępa, 2008). Dlatego w ramach strategii edukacyjnych profesjonalni koordynatorzy poprowadzą (po uprzednim przygotowaniu) warsztaty dla rodziców pod tytułem: „Jak rozmawiać z nastolatkiem o życiu, miłości i seksualności” – autorstwa Elżbiety Trubiłowicz.

Liczne badania ewaluacyjne wskazują, że włączenie rodziców do profilaktyki adresowanej do młodzieży jest jednym z istotnych warunków jej skuteczności (Szymańska, 2000).

4.2.3. Strategia alternatyw w programie profilaktyki ryzykownych zachowań seksualnych u młodzieży w wieku 15-19 lat

Strategie alternatywne opierają się na założeniu, iż wiele młodych osób nie ma możliwości pozytywnie realizować swojej aktywności, a zachowania ryzykowne są wybierane, jako łatwo dostępne. Stworzenie możliwości zaspakajania potrzeb w sposób alternatywny do ryzykownych zachowań może znacząco zmniejszyć ich częstotliwość. Działania alternatywne tworzyć mają atrakcyjną kontrpropozycję do zachowań dewiacyjnych.

Strategie alternatywne są oceniane jako skuteczne, jednak ich efekt często jest odroczone. Stwarzanie możliwości osiągnięcia konstruktywnych celów i zaspakajania potrzeb daje sposobność osiągnięcia satysfakcji i rozwoju w sposób akceptowany społecznie, tym samym zapobiega działaniom destrukcyjnym (Gaś, 1998).

Młodzież zagrożona ryzykownymi zachowaniami seksualnymi poprzez strategię alternatyw może:

- wypracować nowe alternatywne zachowania,
- wspierać konstruktywne elementy swojego życia.

Strategia alternatyw wymaga od liderów i koordynatora:

- dużej kreatywności (wygenerowanie wielu propozycji alternatyw),
- dobierania aktywności do potrzeb i zasobów uczestnika,
- stwarzania szansy na odczuwanie osobistej satysfakcji przez uczestnika,
- stosowania wielu pozytywnych wzmocnień,
- włączenie mechanizmu pozytywnej presji rówieśniczej,
- dostosowania programu do potrzeb,
- inicjowanie okazji do wspólnych aktywności,
- ukierunkowanie celów alternatywnych zachowań na pozytywne, akceptowane społecznie tory,
- umożliwianie własnej aktywności uczestników (współtworzenie programu).

K 5.: Zestaw wszystkich potencjalnych instrumentów do użycia w ramach programu i co najmniej jeden konkretny instrument pilotażowy (*Programs & Instruments*)

Ustalenie instrumentów do użycia w ramach programu profilaktycznego seksualnych zachowań ryzykownych młodzieży szczególnego ryzyka, wymaga wyróżnienia czynników sprzyjających pożądanemu i niepożądanemu zachowaniu – nazwano je odpowiednio czynnikami chroniącymi i czynnikami ryzyka.

5.1. Czynniki ryzyka i czynniki chroniące w przeciwdziałaniu występowania ryzykownych zachowań seksualnych

W obszarze przeciwdziałania ryzykownym zachowaniom seksualnym czynnikami ryzyka są między innymi niezaspokojone w rodzinie potrzeby bezpieczeństwa, akceptacji, miłości, uznania, przynależności oraz destrukcyjny wpływ mediów i środowiska rówieśniczego. Dla stworzenia skutecznego programu profilaktycznego najważniejsze są czynniki chroniące. Jak wynika z badań Joanny Szymańskiej (2002) w przeciwdziałaniu występowania ryzykownych zachowań seksualnych takimi czynnikami są:

- dobre i bliskie relacje w rodzinie,
- kompetencje wychowawcze rodziców,
- pełna rodzina,
- wyższy status społeczny,
- nadzór rodzicielski,
- religijność rodziców i dzieci,
- późniejsze dojrzewanie biologiczne,
- edukacja seksualna (Szymańska, 2002).

Podobne wnioski odnaleźć można w badaniach wielu uczonych z różnych krajów świata. Najważniejsze ich zdaniem czynniki chroniące, które zapobiegają i osłabiają czynniki ryzyka to:

- silna emocjonalna więź z rodzicami,
- zainteresowanie nauką w szkole,
- regularne praktyki religijne,
- poszanowanie prawa, norm, wartości oraz społecznych autorytetów,
- przynależność do pozytywnej grupy (Hawkins 1992, Dolto 1995, Kay 1996, CBOS 1994, 1996, McGraw 1995 za Szymańska, 2002).

5.2. Podstawowe założenia programu profilaktycznego

- I. Program oparty jest na wzmacnianiu zasobów psychospołecznych chroniących przed ryzykownymi zachowaniami seksualnymi. W procesie jego konstruowania uwzględniono następujące zało-

- żenia:
1. Program profilaktyczny powinien kształtować umiejętność nawiązywania i utrzymywania bliskich relacji głównie przez poprawę jakości komunikacji, rozwiązywania konfliktów, odraczania zachowań wywołanych silnymi emocjami. Wynika to z faktu, że ryzykowne zachowania seksualne podejmowane są dla zaspokojenia frustrowanych potrzeb, przede wszystkim akceptacji, miłości i przynależności.
 2. Program powinien uczyć sposobów zwiększania poczucia własnej skuteczności młodych ludzi – implikowane to jest podejmowaniem ryzykownych zachowań seksualnych dla zaspokojenia potrzeb uznania, statusu społecznego, dominacji i sławy oraz dla osiągnięcia ważnych rozwojowo celów (np. niezależności od rodziców).
 3. Profilaktyka ryzykownych zachowań seksualnych winna ukazywać młodzieży jak konstruktywnie radzić sobie z trudnymi sytuacjami, łączy się to z faktem zabezpieczania siebie w sposób destrukcyjny, poprzez ryzykowne zachowania seksualne, poczucia bezpieczeństwa oraz rozwiązywania bieżących problemów (między innymi obniżania lęku).
 4. ZIP 1 ma za zadanie dostarczyć młodzieży wiedzę odnośnie rozwoju psychoseksualnego, gdyż przyczyną ryzykownych zachowań seksualnych jest także brak wychowania seksualnego i uświadamiania, przy jednoczesnej seksualizacji treści pochodzących z mediów i otoczenia.
 5. Ryzykowne zachowania są często następstwem wcześniejszego wykorzystania seksualnego, dlatego młodzież powinna również uzyskać wiedzę o konsekwencjach emocjonalnych takiego doświadczenia i możliwości uzyskania skutecznej pomocy.
- II. Program korzysta ze strategii alternatyw proponując konstruktywne sposoby zaspakajania potrzeb, które zaspakajane są destrukcyjnie poprzez ryzykowne zachowania seksualne. Stanowią one alternatywę dla licznych propozycji medialnych, rówieśniczych a czasem także patologicznych wzorców rodzinnych. Strategie alternatywne uczą spędzania czasu wolnego w sposób twórczy – często bowiem kontakt seksualny traktowany jest przez zagrożoną młodzież jako sposób spędzenia czasu wobec braku innych pomysłów.
- III. Program profilaktyczny odwołując się do roli rodziny powinien wspomagać rodziców w ich umiejętnościach wychowawczych i uczyć komunikacji dotyczącej seksualności i jej integralności z emocjonalnością. Prawidłowo funkcjonująca rodzina, w której istnieją bliskie więzi, i w której rodzice są w stanie z miłością stawiać granice, a także chcą i potrafią rozmawiać z dziećmi o różnych sprawach, również o seksualności, jest najważniejszym z czynników chroniących w obszarze ryzykownych zachowań seksualnych. A właśnie mała asertywność i nieumiejętność obrony własnych granic sprzyjają podejmowaniu ryzykownej aktywności seksualnej.
- IV. Strategia rówieśnicza jest podstawową formą edukacji psychospołecznej, psychoseksualnej oraz uczenia się zachowań alternatywnych w programie IP I. Wszystkie działania mają na celu zwiększenie zasobów młodzieży zagrożonej i ustalenia korzystnej dystrybucji jej zasobów.
1. Strategie rówieśnicze są najskuteczniejszą formą przekazu kierowaną do nastolatków. Przy użyciu tej strategii najłatwiej jest wyzwolić aktywność własną młodzieży, gdyż relacja z rówieśnikami jest szczególnie żywa i angażująca emocjonalnie i poznawczo. Warsztaty edukacyjne wzbogacają zasoby kompetencji osobistych i społecznych oraz wiedzę o seksualności u uczestników.
 2. Rówieśnicze inkubatory innowacyjności – metoda bazująca na aktywności twórczej, która jest

potrzebą rozwojową a jednocześnie powoduje wielostronny rozwój osobowości. Pobudzanie innowacyjnego, twórczego myślenia młodzieży w kontekście ryzykownych zachowań seksualnych i problemu seksualizacji codzienności stwarza możliwość wyszukiwania alternatywnych rozwiązań i tworzenia nowego typu myślenia i postaw. „*Twórczość jest psychologicznym zaprzeczeniem zniszczenia (...), zwykle podnieca ludzi do przedkładania działań konstruktywnych ponad działania niszczące*” (Read, 1967).

5.3. Uzasadnienie dla potrzeby, strategii i założeń ZIP 1

Wzrost natężenia występowania ryzykownych zachowań seksualnych wśród młodzieży, ich wyraźne przejawy w coraz wcześniejszym cyklu życia oraz pojawianie się wciąż nowych, bardziej destrukcyjnych form, ukazują niezbędną skuteczną profilaktykę. Efektywność podjętych działań profilaktycznych zależy od czynników, które zostały rozpoznane i opisane. Odniesienie w przygotowywanym programie do tych założeń zwiększa szansę jego skuteczności.

5.3.1. Uzasadnienie potrzeby programu profilaktyki zachowań seksualnych – ZIP 1

Przeobrażenia społeczne XX wieku, poprzez rewolucję seksualną, przyniosły z jednej strony łatwość mówienia o sferze płciowości i przyczyniły się do poszukiwania wzorca wychowania seksualnego dla dzieci i młodzieży, z drugiej jednak strony przyczyniły się do liberalizacji postawy wobec przedmażeńskich stosunków płciowych. Zakwestionowaniu uległ tradycyjny model małżeństwa i rodziny, upowszechniła się kohabitacja, samotne macierzyństwo, zdrady małżeńskie, wzrost zaburzeń seksualnych, rozwój chorób przenoszonych drogą płciową, rozwój prostytucji itp.

(Komorowska-Pudło, 2008, 98-99).

Przemiany społeczno-kulturowe zachodzące w XX wieku w krajach Europy i Ameryki Północnej, na dobre zagościły w Polsce po 1989 roku. Ich podstawowym nośnikiem są media. To one dokonały seksualizacji naszej codzienności poprzez kreowanie erotyki jako szczególnie znaczącej wartości w życiu człowieka. Treści erotyczne są bardzo powszechne w mediach i życiu codziennym (od nadruków na przyborach szkolnych, poprzez audycje i czasopisma młodzieżowe, po reklamy uliczne, internetowe i.in.) nie łączą się z ukazywaniem odpowiedzialności za aktywność seksualną.

Obecna kultura masowa propaguje wolność w wychowaniu seksualnym, eliminuje zupełnie poczucie wstydu i intymności, które winno się łączyć z seksem. Nastąpiło odłączenie prokreacji od miłości, prokreacji od małżeństwa, małżeństwa od wierności. Telewizja i Internet wpływają na popularyzację pornografii, nagłaśniają zachowania dewiacyjne. Erotyka wszechobecna w mediach, ma ogromny wpływ na postrzeganie ludzkiej seksualności. Młodzież karmiona treściami o znacznym ładunku erotycznym często przekraczającym granicę pornografii wchodzi w rolę konsumenta idealnego. Duże zyski jakie generuje pornografia, nie ułatwiają kategorię rozwiązań prawnych. Polskie ustawodawstwo nie może uporać się z problemem co już jest pornografią, a co jeszcze nie. Dzięki temu dostęp dzieci i młodzieży do pornograficznych, zdjęć, tekstów i filmów jest coraz większy (Dyś, 2006, s.212- 214).

Sekualizacja w mediach, które w prezentowanych reklamach odwołują się przede wszystkim do erotyki i często wykorzystują dzieci wystylizowane na dorosłe, atrakcyjne seksualnie kobiety sugeruje, że społeczeństwo daje przyzwolenie na zamienianie dzieci w seksualne maskotki. To z kolei uprawdopodobnia przemoc i skłania dziewczęta by pozwalały, traktować siebie jako obiekty seksualne (Grzelak, 2007, str. 28).

W mediach stale obecna jest pornografia, codzienne programy informacyjne prezentują mnóstwo przykładów zbrodni i wynaturzeń, co powoduje upowszechnienie zjawiska desensytyzacji, czyli znieczulenia. Młodzież uodparnia się na negatywne przesłanie tych obrazów i zaczyna je traktować jako normalne, akceptowalne, do powielania (Bidzan, 2007; Dyś, 2006).

Młody człowiek ma często możliwość oglądania na wizji różnych dewiacyjnych zachowań i przenosi je potem do swojego życia, uznając je za normalne. Popularne filmy, audycje i artykuły zachęcają młodzież do podejmowania współżycia seksualnego (propagowanie hasła wolności seksualnej, bezpiecznego seksu, reklamowanie środków wczesnoporonnych). Seks kreowany jest jako sfera przyjemności i odreagowania stresów w oderwaniu od relacji emocjonalnej i odpowiedzialności. Następuje wyizolowanie go od zasad moralnych, oraz następstw emocjonalnych, fizycznych i społecznych (Dyś, 2006; Kurdybacha, 2004; Wróblewska, 1998)

Opisane wyżej oddziaływania medialne znajdują odbicie w środowisku rodzinnym i rówieśniczym współczesnej młodzieży. Wpływ przemian w otoczeniu rodzinnym, rówieśniczym i medialnym jest bardzo silny i rodzi konieczność skutecznej profilaktyki będącej odpowiedzią na opisane czynniki ryzyka.

5.3.2. Uzasadnienie strategii i założeń ZIP 1

Program ZIP 1 powstał celem przeciwdziałania WS młodzieży narażonej na ryzykowne zachowania seksualne. Jego celem jest opracowanie efektywnego profilaktycznego modelu wczesnej interwencji

Model ten jest innowacyjny poprzez jego unikalność w Polsce. Kompleksowo odpowiada na potrzeby beneficjentów i użytkowników określone w prowadzonych przed jego testowaniem badaniach.

Na podstawie otrzymanych danych określone są konkretne modele profilaktyczne wczesnej interwencji socjalnej umożliwiające w oparciu o posiadane przez M zasoby zaspokojenie w sposób konstruktywny potrzeby, w obszarze których dotychczasowe metody gratyfikacji prowadziły do ryzykownych zachowań seksualnych, a te do WS.

Wprowadzenie ZIP I pozwoli na ograniczenie ryzykownych zachowań seksualnych M co zmniejszy ryzyko jej WS i poprawi adaptacyjność zawodową.

ZIP 1 – Model wczesnej interwencji i adaptacji zawodowej – Program profilaktyczny seksualnych zachowań ryzykownych młodzieży szczególnego ryzyka spełnia warunki opisywanego w literaturze przedmiotu skutecznego programu profilaktycznego.

Efektywny program profilaktyczny powinien cechować się tym, iż jest:

- dostosowany do odbiorców: ich wieku, stanu, możliwości percepcyjnych, potrzeb,
- przygotowany w sposób, który uwzględnia szeroki kontekst społeczno-kulturowy, poziom oddziaływań, specyfikę ryzykownych zachowań konkretnej grupy,
- obiektywny i zgodny z aktualnym stanem wiedzy, przy czym zagrożenia powinny być urealnione,
- zbudowany wokół argumentacji z różnych źródeł,
- zbudowany przede wszystkim w oparciu o metody aktywizujące,
- poprzedzony diagnozą, monitorowany i zakończony ewaluacją,
- nastawiony na wychowanie a nie wyłącznie przekazanie wiedzy (Flatow, 2010).

Przygotowanie skutecznych programów chroniących młodzież przed niebezpiecznymi zachowaniami powinno, oprócz wymienionych wyżej wskazań ogólnych, odnosić się do specyfiki szczegółowej. W uję-

ciu Szymona Grzelaka (2006) skuteczny program edukacyjny dotyczący profilaktyki ryzykownych zachowań seksualnych powinien:

- być wspomagany jednocześnie programem profilaktyki antyalkoholowej i antynikotynowej ponieważ te zagrożenia wiążą się ze sobą,
- uwzględniać tło kulturowe i wiek odbiorców,
- motywować do postaw wstrzemięźliwości i wierności,
- rzetelnie ukazywać konsekwencje zachowań seksualnych,
- ukazywać wzorce osobowe w osobach prezentujących program,
- angażować również rodziców,
- uwzględniać czynniki ryzyka czyli pornografię i podejście młodzieży do seksu przedmałżeńskiego (Grzelak, 2006, s. 47-49).

5.3.3. Odbiorcy instytucjonalni i indywidualni

Program profilaktyczny seksualnych zachowań ryzykownych młodzieży szczególnego ryzyka może zostać wykorzystany przez różne podmioty instytucjonalne działające na rzecz młodzieży, zwłaszcza tej zagrożonej wykluczeniem społecznym. Należą do nich przede wszystkim:

- instytucje samorządowe,
- szkoły i placówki oświatowe,
- jednostki pomocy społecznej,
- policję, straż miejską i SOK,
- placówki resocjalizacyjne,
- organizacje pozarządowe.

Odbiorcy indywidualni programu profilaktycznego seksualnych zachowań ryzykownych młodzieży szczególnego ryzyka to zwłaszcza: psychologowie, pracownicy socjalni, pedagodzy, nauczyciele, pracownicy służby zdrowia, kuratorzy sądowi, policjanci.

5.4. Diagnoza problemu ryzykownych zachowań seksualnych młodzieży w wieku 15-19 lat

Zbadanie zakresu występowania ryzykownych zachowań seksualnych nie jest łatwe. Dane dotyczące tego zagadnienia zazwyczaj dotyczą więc jedynie wycinkowej próby. Istotne jest tu nie tylko to, jak często młodzi ludzie inicjują zachowania ryzykowne, lecz także, jak bardzo są oni narażeni na takie działania ze strony innych. Doświadczenie różnych form wykorzystania seksualnego jest szczególnie częste wśród osób w okresie adolescencji. Z badań Fundacji Dzieci Niczyje wynika, iż w 2010 roku spośród badanych w wieku 15-18 lat w ostatnim roku 16% doświadczyło wykorzystania werbalnego, 6% dotykania intymnych części ciała, 7% było werbowanych do zachowań seksualnych w Internecie, 4% zostało zgwałconych, 5% było świadkiem przemocy seksualnej, 4% zetknęło się z ekshibicjonizmem. 4% badanych przyznało że byli ofiarami przemocy seksualnej (współżycie) przed 15 rokiem życia, kolejne 4% zaznało dotykania części intymnych w tym czasie (Sajkowska, 2010).

W Polsce 29,4% osób w wieku 15-19 lat deklaruje, że ma za sobą inicjację seksualną (Wróblewska,

1998). Z wczesną inicjacją seksualną korelują: niski poziom religijności, palenie papierosów, intensywne uprawianie sportu – u chłopców i brak dobrej atmosfery oraz konflikty w domu – u dziewcząt (Izdebski, 1992).

W Polsce średni wiek inicjacji wynosi 18 - 19 lat i obniża się systematycznie. Dla kobiet wynosił 19,3 w 1997, 19,1 w 2001, 18,8 w 2005 i 18,7 w 2011 natomiast dla mężczyzn 18,4 w 1997, 18,3 w 2001, 18,1 w 2005 i 18, 1 w 2011 (Izdebski, 2006; 2011).

Przedstawiona poniżej tabela prezentuje badania Zbigniewa Izdebskiego (2006) w obszarze obaw w relacjach seksualnych.

	Ogółem kobiety 15-49(%)	Kobiety w wieku 15-17 lat (%)	Kobiety w wieku 18-24 lat	Ogółem mężczyźni w wieku 15-49 (%)	Mężczyźni w wieku 15- 17 lat	Mężczyźni w wieku 18- 24 lat
Ciąży	66,6	75,6	76,3	58,1	69,7	69,0
Zakażenia wirusem HIV	42,0	47,7	47,1	40,2	39,3	39,8
„że nie sprawdzę się w seksie”	27,4	31,4	29,7	32,0	36,0	37,2
Oceny sprawności seksualnej przez partnera (partnerkę)	23,1	26,7	29,9	32,1	30,3	36,7
Zakażenia chorobą weneryczną	26,7	20,9	31,2	24,4	19,1	19,4
Oceny własnego wyglądu	14,0	16,3	19,2	10,3	13,5	15,9
Poczucia winy	11,8	8,1	10,0	9,0	2,2	6,4
Poczucia grzechu	12,5	9,3	11,2	8,1	14,6	4,7
Nieprzyjemnych wspomnień	10,0	10,5	12,2	6,0	3,4	5,7
Problemów w trakcie współżycia	6,1	8,1	8,0	8,4	4,5	10,0

Z badań wynika, iż głównym źródłem lęku jest możliwość zajścia w ciążę, przy czym znacznie większy jest lęk młodych kobiet (15-17 lat - 75,6 % i 18-24 lata - 76,3%) niż młodych mężczyzn (15-17 lat - 69,7% i 18-24 lat - 69,0%), zawsze jest też większy u młodzieży niż w średniej ogółu badanych (15-49 lat) (kobiety - 66,6%, mężczyźni - 58,1%).

Drugim powodem niepokoju jest możliwość zakażenia wirusem HIV, którego młode kobiety boją się bardziej niż średnia (ogół - 42,0%, 15-17 - 47,7%, 18-24 - 47,1%) natomiast młodzi mężczyźni mniej (ogół - 40,2%, 15-17 - 39,3%, 18-24 - 39,8%), jednocześnie wyraźnie widać, że różnica pomiędzy lękiem młodych kobiet i mężczyzn jest bardzo duża. Młodzi mężczyźni przeżywają też większe niż kobiety lęki w związku z „sprawdzeniem się w seksie” oraz oceną sprawności, natomiast kobiety obawiają się oceny

wyglądu znacznie bardziej niż ich rówieśnicy (Izdebski, 2006).

5.4.1. Przedwczesne ciążę

Nastoletnie matki w 2008 roku stanowiły 5% wszystkich kobiet, które urodziły dzieci -21 207 dzieci zostało urodzonych przez nastolatki (GUS, 2009).

Zbliżone dane wynikają z wcześniejszych badań, gdzie przytacza się również fakt, iż kolejne 5% stanowiły dokonane przez nastolatki aborcje. W Polsce na 1000 nastolatek zachodzi w ciążę - 21 (2,1%) co stawia nas wśród krajów o niższych wskaźnikach (Francja - 2%, Szwecja - 2,5%, Wielka Brytania - 4,6%) (Kucharski, Palkij, 2006; Grzelak, 2009; Rogowska - Szadkowska, 2010).

W USA 40% dziewcząt przed 20 rokiem życia zachodzi w ciążę, W Wielkiej Brytanii każdego roku 4,6% dziewcząt w wieku 15-19 lat zachodzi w ciążę (we Francji 2%) (Darroch i in., 2001).

Większość nieletnich matek pozostaje na utrzymaniu rodziców (87,3%), niemal połowa z nich (40%) to uczennice szkół średnich, pracuje zaledwie 12% (Ekonjo, Pałczyński, Gryboś, 2003).

Młodociane małżeństwa są narażone na rozwód znacznie bardziej niż zawierane wśród dorosłych (Kempińska, 2010), przy czym ogólna liczba rozwodów wzrasta z każdym rokiem. Z danych GUS wynika, iż w roku 1991 orzeczono w Polsce 33,8 tys., rozwodów, w 2002 - 45,4 tys., a w roku 2006 już - 71,9 tys. 2009 - 65,3% (jednak stosunek małżeństw zawartych do rozwiązanych wzrósł z -24,5 % w 2005 do + 27% w 2009)(GUS 2010).

Polskie nieletnie matki czują się bardzo osamotnione (zerwaniu ulegają więzi rodzinne, koleżeńskie). Z grupy nieletnich matek badanej przez Leona Niebrzydowskiego (2001) 62,3% mieszka w Domu Samotnej Matki, 51,5% nie kontynuuje nauki w szkole i nie pracuje zawodowo. (str. 46-47).

5.4.2. Prostytycja

Co roku, kilkadziesiąt nowych osób poniżej 18 roku życia jest w Polsce notowanych przez policję, jako osoby wykorzystywane w prostytucji. W latach 2004-2008 policja wykryła w sumie 437 małoletnich wykorzystywanych w prostytucji przez osoby trzecie. W roku 2007 aż 242 nastolatków zostało pokrzywdzonych w ten sposób, w 2009 r.- 123. Uzyskanie wiarygodnych danych w tym zakresie jest bardzo utrudnione, ponieważ tego typu informacje rzadko przedostają się poza środowiska przestępcze, które czerpią zyski z prostytucji nieletnich. Ujawnione przypadki związane są najczęściej z zatrzymaniem młodocianych w związku z prostytucją na dworcach, parkingach, trasach szybkiego ruchu. Badania Popławskiej (2010) przynoszą informację, że do świadczenia usług seksualnych przez osoby nieletnie dochodzi najczęściej w mieszkaniach sprawców lub w hotelach i rzeczywiste statystyki są zupełnie nieznanymi i prawdopodobnie wielokrotnie wyższe (Popławska, 2010 s. 53-65). Taki stan rzeczy opisuje również Joanna Kufel, podkreślając lawinowy wzrost prostytucji nieletnich zwłaszcza w miejscowościach odwiedzanych przez zagranicznych turystów (2009) .

Zjawisko prostytucji nieletnich podejmowanej w centrach handlowych, gdzie nastolatki szukają bogatych sponsorów badano w 2009 w Warszawie na terenie dwóch galerii. Połowa pytanym pracowników potwierdziła obecność zjawiska sponsoringu w ich centrum, jednocześnie niemal wszyscy (95%) deklaruowali, że problem ten jest im znany. Zdaniem badanych zjawisko sponsoringu dotyczy młodych kobiet (80% odpowiedzi), zaś sponsorami są starsi mężczyźni (70% odpowiedzi). Badania prowadzone przez Stowarzyszenie na Rzecz Dzieci i Młodzieży w ramach Programu STACJA nie potwierdziły jednoznacznie powszechności zjawiska sponsoringu wśród nieletnich. Chociaż z pewnością jest on obecny, trudno

określić jego skalę. Zaobserwowanym problemem jest bardzo duża liczba młodych ludzi przebywających w centrach handlowych, także w godzinach nauki szkolnej, która biernie spędza tam czas i jest narażona na podjęcie zachowań ryzykownych (Bielecka, 2010).

Z badań Zbigniewa Izdebskiego (2004) wynika, że prostytucję uprawia 1,4% nastolatków, w tym 2,2% chłopców. Tylko w Warszawie co najmniej kilkudziesięciu chłopców świadczy takie usługi w agencjach towarzyskich. Nieznane są liczby ofert usług seksualnych proponowanych przez nastolatki w Internecie lub świadczonych za granicą (Raport TSN OBOP 2004, s. 56-57). Ustalenie rzeczywistej liczby dzieci i młodzieży wykorzystywanych w prostytucji jest niemożliwe, a dane szacunkowe są bardzo mało reprezentatywne (Popławska, 2010). Próba oszacowania zjawiska nie przynosi zadowalających rezultatów również w innych krajach (por. USA ; Mitchell K. J., Finkelhor D., Wolak J., 2010) .

5.4.3. Zakażenia chorobami przenoszonymi drogą płciową

Powszechność nadużyć seksualnych oraz własna aktywność seksualna powodują, że młodzież jest szczególnie narażona na zakażenia przenoszone drogą płciową. W wielu krajach np. Rosja, Kanada - 60-75% wszystkich chorych stanowią osoby w wieku 15-24 (Grzelak, 2009).

Najgroźniejsza z chorób przenoszonych drogą płciową czyli HIV/AIDS wciąż jest bardzo groźna, pomimo, iż w niektórych krajach udało się zatrzymać wzrost zachorowań. Szacuje się, że na AIDS choruje ponad 40 mln. ludzi (70% w Afryce). W Polsce w latach 1985-2006 zaraziło się ponad 10 tys. osób, z czego na AIDS zachorowało mniej niż 2 tysiące (Izdebski, 2006).

Z badań wynika, że Polacy uważają, że odpowiednie zachowanie może uchronić przed zarażeniem wirusem HIV, jednocześnie chorych jest faktycznie więcej niż się szacuje. Badani są przekonani, że ryzyko zakażenia jest niewielkie, jedynie ok. 10% obawia się, że zarazi (Izdebski, 2006). Polska jest krajem o stosunkowo niewielkiej liczbie zakażeń (ok. 14 tys. rocznie), lecz liczba ta rośnie. Co najważniejsze zarażonych jest bardzo wiele osób w krajach sąsiadujących z polską, co ma przełożenie na rejony przygraniczne: na Warmii sąsiadującej z Rosją wskaźnik zachorowań wzrósł 2,5 razy w stosunku do liczby zachorowań na terenie Mazowsza.

W 2005 roku na kiłę zachorowało w Polsce 630 osób, są to dane oficjalne, które uważa się za znacznie niedoszacowane, gdyż większość przypadków leczona jest w prywatnych gabinetach i nie zgłaszana. Szacuje się, że na kiłę choruje w Polsce trzy razy więcej osób niż na AIDS. Wirusem zapalenia wątroby typu C (HCV), także przenoszonym drogą płciową, zarażonych jest w Polsce ponad 700 tys. osób, lecz wie o tym i leczy się tylko dwa procent z nich (50 tys. przypadków). Grupą szczególnie narażoną na zarażenie są osoby w wieku 15-19 lat i u nich dostrzega się najbardziej dynamiczny wzrost zachorowań (Kwaśniak, Szpunar, 2010).

5.5. Diagnoza sytuacji odbiorców ZIP 1

Zaprezentowana diagnoza problemu została oparta o doniesienia pochodzące z literatury przedmiotu, nie są to jednak dane kompletne, gdyż pochodzą z różnych środowisk i okresów. Dla określenia sytuacji młodzieży do której adresowany jest ZIP1 dokonano badania kapitału psychospołecznego M (zbadano 967 osób) z WM (opracowanie raportu J. Chwaszcz).

Celem badań młodzieży zagrożonej wykluczeniem społecznym z województwa mazowieckiego czyli przyszłych beneficjentów programu, jest poznanie zależności pomiędzy dystrybucją zasobów w aspekcie ich znaczenia dla badanych oraz odczuwanych zysków i strat, a przystosowaniem młodych ludzi zagrożo-

nych ryzykownymi zachowaniami seksualnymi.

Podstawowe pytanie diagnostyczne brzmi: Jaka dystrybucja zasobów sprzyja redukcji niebezpieczeństwa wykluczenia społecznego w związku z zagrożeniem ryzykownymi zachowaniami seksualnymi ?

Dla znalezienia odpowiedzi na to pytanie posłużono się następującymi metodami: metryczka, Kwestionariusz Oceny Zachowania Zasobów S. Hobfolla, Skala Strategicznego Podejścia do Radzenia Sobie S. Hobfolla, Kwestionariusz Zachowań Dewiacyjnych I. Niewiadomskiej, J. Chwaszcz. Kwestionariusz Zachowań Konstruktywnych I. Niewiadomskiej, J. Chwaszcz, Kwestionariusz Zaspokojenia Potrzeb D. Lestera (opisane dokładnie w K-2).

Analiza wyników badań pozwoliła na wyodrębnienie następujących czynników ochronnych dla młodzieży zagrożonej wykluczeniem społecznym w związku z ryzykownymi zachowaniami seksualnymi:

- Duże nasilenie konstruktywnych strategii radzenia sobie z problemami:
 - wysoka zdolność do działań asertywnych,
 - umiejętność poszukiwania wsparcia społecznego,
 - zdolność do podejmowania działań przemyślanych,
- Niski poziom destruktywnych strategii radzenia sobie z problemami:
 - mała tendencja do unikania,
 - niska skłonność do działań instynktownych,
 - niewielkie dążenie do działań nie wprost,
 - mała skłonność do działań antyspołecznych,
 - niska tendencja do działań agresywnych.
- Właściwa dystrybucja zasobów podmiotowych, a w szczególności:
 - przypisywanie im dużego znaczenia,
 - niskie poczucie strat,
- Właściwa dystrybucja zasobów stanu, zwłaszcza:
 - przypisywanie im dużego znaczenia,
 - niskie poczucie strat.
- Właściwa dystrybucja zasobów materialnych, szczególnie:
 - niskie poczucie strat
- Zaspokojenie potrzeb bezpieczeństwa i przynależności
- Duże nasilenie korzystania z zachowań konstruktywnych, a zwłaszcza:
 - budowanie relacji bliskości z przyjaciółmi,
 - osiąganie dobrych wyników w nauce,
 - wyznaczanie i osiąganie ambitnych celów,
 - pogłębianie wiary religijnej,
 - przestrzeganie zasad moralnych,

- realizowanie życiowych pasji i zainteresowań,
- budowanie relacji bliskości i zrozumienia z członkami własnej rodziny,
- pomoc innym ludziom.
- ➔ Niski poziom zachowań agresywnych
- ➔ Niski poziom zagrożenia uzależnieniem i nadmiernego korzystania z mediów

5.6. Diagnoza sytuacji użytkowników ZIP 1

Dla poznania zasobów psychospołecznych użytkowników programu ZIP 1, przeznaczonego dla młodzieży z województwa mazowieckiego zagrożonej wykluczeniem społecznym na skutek ryzykownych zachowań seksualnych, przeprowadzono badania. Uczestniczyli w nich przedstawiciele różnych instytucji pracujący na rzecz zagrożonej młodzieży, jako nauczyciele, wychowawcy, kuratorzy, pracownicy socjalni, funkcjonariusze służb porządkowych, pedagodzy. Przebadano 257 osób z województwa mazowieckiego.

Celem badań jakim poddano dorosłych profesjonalistów pracujących na rzecz młodzieży zagrożonej czyli przyszłych użytkowników programu było znalezienie zależności pomiędzy dystrybucją zasobów (ich znaczenia dla badanych, poczucia zysków i strat), a poczuciem sukcesu lub porażki zawodowej. Podstawowe pytanie badawcze zostało sformułowane w następujący sposób: Jaka dystrybucja zasobów sprzyja efektywności pracy zawodowej u osób wspierających rozwój młodzieży narażonej na wykluczenie społeczne w związku z zagrożeniem ryzykownymi zachowaniami seksualnymi?

Najważniejsze czynniki, które wspierają efektywność pracy profesjonalistów to :

1. Zaspokojenie wszystkich kategorii potrzeb
 - fizjologicznych,
 - bezpieczeństwa,
 - przynależności,
 - szacunku,
 - samorealizacji.
2. Korzystna dystrybucja zasobów podmiotowych, a w szczególności:
 - przypisywanie im dużego znaczenia,
 - wysoki poziom zysków,
 - niskie poczucie strat.
3. Odpowiednia dystrybucja zasobów stanu a zwłaszcza :
 - przypisywanie im dużego znaczenia,
 - wysoki poziom zysków,
 - niski poziom strat.
4. Właściwa dystrybucja zasobów materialnych:
 - przypisywanie im dużego znaczenia,
 - wysoki poziom zysków,

- niskie poczucie strat.
- 5. Wzrost kompetencji zawodowych w obszarze radzenia sobie z problemami:
 - wzbudzania motywacji u młodzieży, zachęcania do współpracy,
 - usprawniania komunikacji z młodzieżą, niwelowania trudności w relacjach,
 - rozwiązywania konfliktów w grupie,
 - zastępowania agresji,
 - podniesienia poziomu kultury osobistej młodzieży,
 - budowania z młodzieżą pozytywnych wzorców osobowych.

5.7. Cele programu profilaktycznego dla młodzieży zagrożonej wykluczeniem społecznym z powodu przejawiania ryzykownych zachowań seksualnych - ZIP 1

Celem głównym programu jest wzrost efektywności zapobiegania i przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu i młodzieży trudnej w województwie mazowieckim w oparciu o opracowany i wdrożony Model Zintegrowanych Innowacyjnych Programów o charakterze wczesnej interwencji ukierunkowujących rozwój zawodowy.

Celem szczegółowym jest: Przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu młodzieży narażonej na ryzykowne zachowania seksualne poprzez opracowanie efektywnego profilaktycznego modelu wczesnej interwencji.

Program ZIP 1 jest też formą zwiększania i poprawy dostępu do rynku pracy osób zagrożonych wykluczeniem społecznym, dzięki temu, że umożliwi młodzieży zagrożonej zwiększanie swojego potencjału zawodowego poprzez profilaktykę czynników wykluczenia społecznego.

Cele te będą realizowane poprzez wzmacnianie czynników ochraniających kształtując cele operacyjne dla programu ZIP 1:

Cel 1 .Zwiększenie częstotliwości wykorzystywania konstruktywnych strategii radzenia sobie z problemami, a szczególnie zdolności do działań asertywnych, umiejętności poszukiwania wsparcia społecznego, zdolności do podejmowania działań przemyślanych.

Cel 2. Zmniejszenie nasilenia korzystania z destruktywnych strategii radzenia sobie z problemami, ze szczególnym uwzględnieniem: obniżania tendencji do unikania, minimalizowania skłonności do działań instynktownych, obniżanie dążenia do działań nie wprost, zmniejszania skłonności do działań antyspołecznych, spadku tendencji do działań agresywnych.

Cel 3. Osiągnięcie korzystnej dystrybucji zasobów podmiotowych poprzez zwiększenie ich znaczenia, zahamowanie spirali strat.

Cel 4. Osiągnięcie korzystnej dystrybucji zasobów stanu dzięki zwiększeniu ich znaczenia, zahamowaniu spirali strat.

Cel 5. Osiągnięcie korzystnej dystrybucji zasobów materialnych poprzez zahamowanie spirali strat.

Cel 6. Zwiększenie poczucia zaspokojenia potrzeb bezpieczeństwa i przynależności.

Cel 7. Zwiększenie częstotliwości korzystania z zachowań konstruktywnych, a zwłaszcza: budowanie

relacji bliskości z przyjaciółmi, osiąganie dobrych wyników w nauce, wyznaczanie i osiąganie ambitnych celów, pogłębianie wiary religijnej, przestrzeganie zasad moralnych, realizowanie życiowych pasji i zainteresowań, budowanie relacji bliskości i zrozumienia z członkami własnej rodziny, pomoc innym ludziom.

Cel 8. Zmniejszenie częstotliwości nasilenia zachowań agresywnych.

Cel 9. Zmniejszenie częstotliwości korzystania z multimediiów.

5.8. Działania, narzędzia i sposoby realizacji programu profilaktycznego seksualnych zachowań ryzykownych młodzieży szczególnego ryzyka – ZIP 1

5.8.1. Istota działań w ZIP 1

Istotą działań w ZIP 1 jest wykorzystanie najważniejszych źródeł i narzędzi wpływu w odniesieniu do młodzieży – rówieśników i rodziców.

1. Najskuteczniejszym sposobem wpływu jest modelowanie dokonywane przez rówieśnika. Tworzy to najbardziej naturalną sytuację, gdy konstruktywne strategie zaradcze, dojrzałe sposoby zachowań, alternatywne reakcje itd. doświadczane są w interakcji w małej grupie rówieśniczej. Grupy takie, liczące od 10 do 15 osób, kierowane będą przez dwóch liderów młodzieżowych i wspierane (diagnozowane i superwizowane) przez jednego dorosłego koordynatora – profesjonalistę. Wykorzystanie strategii rówieśniczej jest najbardziej efektywne, gdyż:
 - młodzież najlepiej uczy się od rówieśników,
 - ma w takiej sytuacji największą motywację do zmian,
 - łatwiej obronić się jej przed negatywną presją otoczenia,
 - zniesiona jest bariera języka i doświadczeń występująca wobec dorosłych,
 - łatwiej o bliską więź co jest warunkiem skuteczności oddziaływań,
 - rówieśnicy są bardziej wiarygodni,
 - łatwiej o modelowanie zachowań alternatywnych w środowisku naturalnym,
 - nie wymaga dużych nakładów finansowych – angażuje wolontariat młodzieżowy
2. Najskuteczniejszą grupą dorosłych oddziaływującą na młodzież są rodzice. Jak wynika z badań, 90% młodzieży chciałaby podejmować tematy dotyczące swojej seksualności właśnie z rodzicami (Kurzępa, 2008), jednak rodzice tylko kilkunastu procentom dają taką szansę. Większość unika rozmów ze swoimi dziećmi z powodu braku poczucia kompetencji. Odpowiedzią na ten problem są warsztaty dla rodziców (*Jak rozmawiać z nastolatkiem o miłości i seksualności* autorstwa Elżbiety Trubiłowicz), których celem jest zwiększenie kompetencji rodzicielskich w zakresie komunikacji, asertywności, konstruktywnych strategii radzenia sobie z problemami oraz rozwoju psychoseksualnego. Grupy rodziców liczące od 10 do 15 osób prowadzone będą przez profesjonalistów, którzy jednocześnie koordynować będą działania grup rówieśniczych. Dzięki zwiększeniu kompetencji społecznych i osobistych rodziców program zyskuje walor integralności, która przejawia się w połączeniu rówieśniczego oddziaływania na M z oddziaływaniami uprzednio przygotowanych użytkowników i rodziców.

5.8.2. Narzędzia stosowane w programie profilaktycznym ZIP 1

Dla osiągnięcia celu, jakim jest ograniczenie ryzykownych zachowań seksualnych młodzieży przyjęto wykorzystanie najbardziej efektywnych strategii: **interwencji, rówieśniczej, edukacyjnej i alternatyw.**

Strategia interwencji pozwoli na zidentyfikowanie grupy zagrożonej ryzykownymi zachowaniami seksualnymi na skutek niskiego poziomu czynników ochraniających. Diagnoza zostanie dokonana poprzez badanie Kwestionariuszem Zasobów Przystosowawczych Młodzieży I. Niewiadomskiej. Z uwagi na powszechność oddziaływań co najmniej dwóch podstawowych czynników ryzyka, czyli mediów i destrukcyjnej grupy rówieśniczej, każdy młody człowiek o niskim kapitale czynników ochraniających jest potencjalnie zagrożony ryzykownymi zachowaniami seksualnymi.

W ramach strategii interwencji zostaje stworzona adekwatna do potrzeb odbiorców oferta działań pozwalająca na wzmocnienie czynników ochraniających w oparciu o zasoby beneficjenta.

Strategia rówieśnicza – jest bardzo skuteczną strategią odwołującą się do charakterystycznego dla adolescencji silnego wpływu grupy rówieśniczej. Modelowanie jakie zachodzi w takich oddziaływaniach wymaga, aby młodzieżowi wolontariusze (liderzy grup) posiadali zarówno kompetencje społeczne, pozwalające im dobrze funkcjonować w swoim środowisku, jak i oczekiwane cechy osobowości. Pożądane kompetencje zastaną wzmocnione na szkoleniach dla liderów grup, dlatego istotniejsze są zasoby dotyczące cech osobistych.

Zadaniem liderów grup będzie:

- prowadzenie działań dotyczących nauczania rówieśniczego w obszarze rozwoju psychoseksualnego,
- wspieranie w poszukiwaniu konstruktywnych strategii zaradczych (coaching rówieśniczy),
- poszukiwanie nowych rozwiązań lub interpretacji (rówieśnicze inkubatory innowacyjności),
- wspierać w znajdowaniu alternatywnych do destrukcyjnych zachowań (rówieśnicze wzbudzanie aktywności),
- budowanie pozytywnej presji grupy (pozytywne wpływy rówieśnicze).

Młodzieżowych liderów wspierać będą dorośli koordynatorzy - profesjonalisci (np. psychologowie, pedagodzy, nauczyciele, pracownicy socjalni), którzy mają kompetencje w dziedzinie profilaktyki, otwartość na współpracę z młodzieżą, wiedzę odnośnie rozwoju psychoseksualnego, umiejętność współpracy z innymi profesjonalistami i rodzicami.

Liderzy młodzieżowi przejdą treningi komunikacji, rozwiązywania problemów, radzenia sobie ze stresem, klaryfikacji systemu wartości itd.

Dorośli koordynatorzy przejdą trening w zakresie diagnozy wstępnej uczestników oraz prowadzenia warsztatów dla rodziców.

Strategia edukacyjna:

- warsztaty podwyższające wiedzę na temat rozwoju psychoseksualnego oraz wspomagające zwiększanie poziomu czynników ochronnych u młodzieży (m.in. asertywność, radzenie sobie ze stresem, rozwiązywanie konfliktów, komunikacji) przygotowane i prowadzone przez liderów (w konsultacji z koordynatorem),
- warsztaty dla rodziców „Jak rozmawiać z nastolatkiem o miłości i seksualności” prowadzone po uprzednim przeszkoleniu przez koordynatora, wspomagające kompetencje psychospołeczne i wie-

dzę o rozwoju adolescentów u ich rodziców.

Strategia alternatyw – uczenie alternatywnych dla destrukcyjnych sposobów zaspakajania potrzeb poprzez:

- dostosowanie programu do potrzeb i zasobów uczestników,
- zapraszanie do kreatywnego współtworzenia programu,
- stwarzanie dużej ilości doświadczeń dających satysfakcję,
- ukierunkowanie działań na pozytywne cele,
- wskazywanie nowych, konstruktywnych aktywności (sztuka, sport, działania społeczne),
- stosowanie różnych form wzmocnień pozytywnych.

Przykłady stosowania strategii profilaktycznych w warsztatach dla rodziców i młodzieży

Jako przykłady zastosowanych strategii alternatyw i edukacyjnej posłużyć mogą zamieszczone poniżej propozycje warsztatów dla rodziców i młodzieży. Są one jedynie propozycją, gdyż autorski charakter działań w ZIP1 zakłada własne przygotowanie warsztatu.

Przedstawione warsztaty dla rodziców przygotowała Elżbieta Trubiłowicz, ponieważ w dostępnej literaturze brakuje propozycji tego rodzaju działań kierowanych do rodziców a nie młodzieży. W związku z tym, że niezbędne są oddziaływania, które zwiększą zakres kompetencji rodziców młodzieży zagrożonej ryzykownymi zachowaniami seksualnymi i pozwolą na rozmowy na temat seksualności przygotowano warsztat: „Jak rozmawiać z nastolatkiem o życiu, miłości i seksualności”

Warsztaty dla rodziców „Jak rozmawiać z nastolatkiem o miłości i seksualności” – autorstwa Elżbiety Trubiłowicz.

Badania wskazujące na rolę rodziny jako czynnika ochraniającego przed ryzykownymi zachowaniami seksualnymi (Grabowska, 2009) podkreślają nie tylko, iż rodzice są osobami kształtującymi poprzez własny wzorzec i uczącymi akceptacji ról społecznych związanych z płcią, lecz także dostarczycielami wiedzy w dziedzinie seksualności (tamże). By mogli sprostać temu działaniu, potrzeba by nauczyli się rozmawiać o seksie w sposób naturalny, bez zakłopotania. Prawidłowo funkcjonująca rodzina, w której istnieją bliskie więzi, i w której rodzice są w stanie z miłością stawiać granice, a także chcą i potrafią rozmawiać z dziećmi o różnych sprawach, również o seksualności, jest najważniejszym z czynników chroniących w obszarze ryzykownych zachowań seksualnych. A właśnie mała asertywność i nieumiejętność obrony własnych granic sprzyjają podejmowaniu ryzykownej aktywności seksualnej.

Celem warsztatu jest zwiększenie częstotliwości stosowania konstruktywnych strategii radzenia sobie z problemami, a zwłaszcza podniesienie kompetencji w zakresie działań asertywnych, umiejętności komunikacyjnych i radzenia sobie ze stresem. Warsztaty mają zmniejszyć częstotliwości stosowania destrukcyjnych strategii radzenia sobie z problemami, w szczególności obniżyć tendencję do unikania.

Warsztaty mają pomóc w uzyskaniu umiejętności korzystnej dystrybucji zasobów podmiotowych poprzez:

- zwiększenie poczucia celowości bliskich relacji ze swoimi dorastającymi dziećmi,
- doskonalenia umiejętności interpersonalnych w relacji z dorastającymi dziećmi,
- doskonalenie kompetencji dotyczących rozwoju psychoseksualnego,
- zwiększenia nadziei związanej z pozytywnym dojrzewaniem ich dzieci,

- wzrostu kompetencji w prowadzeniu ze swoimi dziećmi dialogu na temat miłości, odpowiedzialności i seksualności.

Ramowy program warsztatów dla rodziców - „Jak rozmawiać z nastolatkiem o miłości i seksualności”

- I. spotkanie - zabawy integracyjne, poznawanie grupy i jej zasobów w obszarze mówienia o miłości i seksualności**
- II. spotkanie - kompetencje emocjonalne - doskonalenia umiejętności interpersonalnych w relacji z dorastającymi dziećmi jak akceptować uczucia, zachęcać do współpracy, rozwiązywać konflikty**
- III. spotkanie - jak mówić o miłości, jak mówić o seksie – język komunikacji dotyczącej seksualności, klarowność, przejrzystość**
- IV. spotkanie - komunikacja – zasady prawidłowej komunikacji – komunikaty typu ja, informacje zwrotne itp.**
- V. spotkanie – konflikt – problemy w zaspakajaniu potrzeb, jak rozpoznawać potrzeby dziecka, jak ryzykowne sposoby zaspakajania potrzeb zamieniać w konstruktywne**
- VI. spotkanie – znam moje dziecko – zasoby i deficyty dziecka, granice i konsekwencje przekroczeń , budowanie poczucia własnej wartości**
- VII. spotkanie - seksualność - co jest normą , co jest ryzykowne, jak mówić o seksualności, argumenty za i przeciw wstrzemięźliwości przedślubnej, wierności.**
- VIII. spotkanie - doskonalenie kompetencji dotyczących rozwoju psychoseksualnego, miłość i odpowiedzialność, inteligencja emocjonalna a seksualność, o czym chciałyby rozmawiać nasze dzieci, gdyby nie wstydziły się nas o to pytać, (cykl płodności, potrzeby seksualne dziewcząt i chłopców, seks genitalny, analny i oralny, zaburzenia i dewiacje itd.)**
- IX. spotkanie – czy można mówić o seksualności, czemu brak nam odwagi, jaka wiedza buduje a jaka niszczy nasze dzieci, podsumowanie zajęć.**

Warsztaty dla młodzieży przygotowywane są samodzielnie przez przeszkolonych młodzieżowych liderów. Poniżej przykładowy schemat warsztatu dla młodzieży - *Budowanie zasobów osobistych - kompetencje emocjonalne* – czas trwania 3 godziny

- 1.** Omówienie czym jest asertywność – dyskusja w grupie
- 2.** Drama – na temat zamówienia herbaty i niczego więcej, w drogim lokalu
- 3.** Drama - Uczymy się przyjmować pochwały i krytyki. Każdy pisze słuszną i niesłuszną pochwałę i krytykę a potem inni te zdania do niego wygłaszają. omówienie uczuć jakie mamy słysząc słuszną i niesłuszną pochwałę
- 4.** Obrona swoich granic:- drama – jak przerwać poklepywanie po plecach podczas rozmowy; zaprotestować by nie mówiono do nas „kotusiu”
- 5.** Używanie zwrotów typu „Nie nie chcę”, „Stanowczo odmawiam”, „Widzę ,że Pan nalega, ale nie zgadzam się” i in.

6. Asertywność obroną przed uległością i agresją – dyskusja w grupie
7. Podsumowanie spotkania

Przedstawiony schemat jest jedynie ilustracją możliwych działań, a nie gotową propozycją, gdyż każde spotkanie przygotowują liderzy dla danej grupy. Koordynatorzy konsultują i superwizują te działania.

5.8.3. Wdrażanie programu ZIP 1

Program profilaktyczny przeznaczony dla młodzieży z województwa mazowieckiego zagrożonej wykluczeniem społecznym na skutek ryzykownych zachowań seksualnych wdrażany będzie wieloetapowo:

1. Wybór użytkowników – profesjonalni koordynatorzy i liderzy młodzieżowi.
2. Wstępne warsztaty dla użytkowników – rozpoznanie kompetencji, ustalenie kryteriów wyboru grupy beneficjentów (szkolenie w zakresie diagnozy).
3. Wybór grupy beneficjentów (M) - wstępna diagnoza, pretest, kontrakt.
4. Szczegółowe określenie programu dla każdej z grup.
5. Wybór grupy rodziców.
6. Treningi dla użytkowników przygotowujące do prowadzenia i koordynowania ZIP 1.
7. Wdrażanie ZIP 1 dla beneficjentów młodzieży.
8. Warsztaty dla rodziców.
9. Kontakt z mediami celem upowszechniania założeń programu.
10. Posttest, badania ewaluacyjne.

Ad 1. Wybór dorosłych koordynatorów na podstawie ich doświadczeń i kompetencji zawodowych (selekcyjne narzędzie - Kwestionariusz Zasobów Wychowawcy I.Niewiadomskiej) oraz deklaracji woli.

Wybór młodzieżowych liderów na podstawie wyników testów: Maudsley Addiction Profile J. Marsden, D. Steward, D. Best, Kwestionariusza Zasobów Przystosowawczych Młodzieży I. Niewiadomskiej oraz deklaracji woli.

Ad 2. Treningi dotyczące strategii rówieśniczych, wspomaganie kompetencji psychospołecznych i weryfikacja końcowa pozwalająca na stwierdzenie, czy uzyskany poziom kompetencji jest wystarczający na tym etapie. Szkolenie dla koordynatorów w zakresie diagnozy beneficjentów.

Ad 3. Wybór grupy narażonej na wykluczenie w związku z ryzykownymi zachowaniami seksualnymi poprzez zdiagnozowanie niskiego nasilenia czynników ochraniających, wstępna diagnoza zasobów i potrzeb uczestników. Przeprowadzenie pretestu (ocena czynników ochraniających) przy użyciu Maudsley Addiction Profile J.Marsden, D. Steward, D. Best oraz Kwestionariusza Zasobów Przystosowawczych Młodzieży I. Niewiadomskiej

Ustalenie kontraktu odnośnie udziału w działaniach grupy.

Ad 4. Dopasowanie programów poszczególnych grup do potrzeb i zasobów grup - wspólne działania koordynatorów i liderów.

Ad 5. Wybór rodziców do grupy warsztatowej – oferta skierowana do wszystkich rodziców beneficjentów – deklaracja woli.

Ad 6. Wszechstronne treningi dla liderów grup oraz trening prowadzenia warsztatu dla rodziców –

koordynatorzy.

Ad 7. Wdrażanie zróżnicowanych programów dla młodzieży

Ad 8. Przeprowadzenie warsztatów dla rodziców *Jak rozmawiać z nastolatkiem o miłości i seksualności* – autor E. Trubiłowicz .

Ad 9. Kontakt koordynatorów z mediami celem upowszechnienia idei ZIP 1 oraz wytworów ekspresji artystycznej uczestników.

Ad 10. Badania ewaluacyjne (ocena ZIP 1 przez uczestników), posttest badający wzrost czynników ochraniających.

5.8.4. Wersja testowa ZIP 1

Celem opracowania optymalnej wersji ZIP 1 przygotowano wersję testową, która pozwoli na korektę ewentualnych braków w wersji ostatecznej. Wersja testowa będzie obejmować:

- ♦ 6 grup młodzieży x 10 osób = 60 uczestników M
- ♦ 2 grupy rodziców x 10 osób = 20 uczestników – Rodzice
- ♦ 2 liderów do każdej z grup M = 12 liderów młodzieżowych (ze środowiska lokalnego)
- ♦ 1 koordynator do każdej z grup M = 6 koordynatorów (te same osoby prowadzą warsztaty dla rodziców >2 koordynatorów > 1 grupa = 4 koordynatorów; 2 koordynatorów podejmie kontakty z mediami)

Wybór **użytkowników** – wybór dorosłych koordynatorów na podstawie ich doświadczeń i kompetencji zawodowych (selekcyjne narzędzie - Kwestionariusz Zasobów Wychowawcy I. Niewiadomskiej) oraz deklaracji kompetencji i woli.

Wybór młodzieżowych liderów na podstawie wyników testów: Maudsley Addiction Profile J. Marsden, D. Steward, D. Best, Kwestionariusza Zasobów Przystosowawczych Młodzieży I Niewiadomskiej oraz deklaracji kompetencji i woli.

Wybór **uczestników** - wybór grupy narażonej na wykluczenie w związku z ryzykownymi zachowa-

niami seksualnymi poprzez zdiagnozowanie niskiego nasilenia czynników ochraniających, wstępna diagnoza zasobów i potrzeb uczestników. Przeprowadzenie pretestu (ocena czynników ochraniających) przy użyciu: Maudsley Addiction Profile J. Marsden, D. Steward, D. Best oraz Kwestionariusza Zasobów Przy-stosowawczych Młodzieży Niewiadomskiej.

Ustalenie kontraktu odnośnie udziału w działaniach grupy.

Etapy wdrażania wersji testowej ZIP 1 będą analogiczne do przedstawionych dla wersji podstawowej (5.8.3).

Kalendarium testowania:

1. Wybór użytkowników – profesjonalni koordynatorzy i liderzy młodzieżowi – 10.2012.
2. Wstępne warsztaty dla użytkowników – rozpoznanie kompetencji, ustalenie kryteriów wyboru grupy beneficjentów (szkolenie w zakresie diagnozy) - 10.2012.
3. Wybór grupy beneficjentów (M) - wstępna diagnoza, pretest, kontrakt - 11.2012.
4. Szczegółowe określenie programu dla każdej z grup - 12.2012.
5. Wybór grupy rodziców - 12.2012.
6. Treningi dla użytkowników przygotowujące do prowadzenia i koordynowania ZIP 1 – 10-12.2012.
7. Wdrażanie ZIP 1 dla beneficjentów młodzieży - 12. 2012- 06. 2013.
8. Warsztaty dla rodziców - 01.2013 – 03.2013.
9. Kontakt z mediami celem upowszechniania programu - 03.1013 – 05.2013.
10. Posttest, badania ewaluacyjne - 06.2013
11. Opracowanie i prezentacja wyników ewaluacji – 07.2013.

Warsztaty dla użytkowników:

1. Warsztaty dla koordynatorów dotyczące oceny czynników ochraniających – 10 godzin
2. Trening interpersonalny dla liderów – 40 godzin
3. Warsztaty dla liderów dotyczące strategii pracy z adolescentami - 40 godzin
4. Warsztaty dla liderów i koordynatorów odnośnie kształtowania czynników ochraniających – 20 godzin
5. Warsztaty dla koordynatorów dotyczące pracy koordynatora w strategiach rówieśniczych i kontaktach z mediami – 10 godzin
6. Warsztaty dla liderów zwiększające kompetencje psychospołeczne i wiedze o rozwoju psychoseksualnym nastolatków – 40 godzin
7. Warsztaty dla koordynatorów przygotowujące do prowadzenia warsztatów dla rodziców „Jak rozmawiać z nastolatkiem o miłości i seksie” – 40 godzin
8. Warsztaty dla koordynatorów dotyczące prowadzenia badań ewaluacyjnych – 10 godzin

Warsztaty dla koordynatorów – 70 godzin (w tym wspólne z liderami – 20 godzin)

Warsztaty i treningi dla liderów – 140 godzin (w tym wspólnie z koordynatorami – 20 godzin)

Łącznie warsztaty i treningi dla koordynatorów i liderów – 210 godzin

K 6.: Podręcznik procedury implementacji
i szkoleniowo-doradczy (*Implementation Procedures*)

6.1. Źródła finansowania ZIP 1

Źródłem finansowania programu profilaktyki ryzykownych zachowań seksualnych młodzieży z województwa mazowieckiego mogą być różnorodne struktury współuczestniczące lub wspierające politykę społeczną państwa. Z uwagi na oparcie programu ZIP 1 na strategii rówieśniczej czyli wolontariuszach młodzieżowych koszt wdrożenia ZIP 1 nie jest wysoki.

Możliwe źródła finansowania mogą pochodzić z:

- wykorzystania samorządowych funduszy gminy,
- jednostek jej podległej np. szkoła, dom kultury.
- budżetu Powiatowego Centrum Pomocy Rodzinie,
- otwartych konkursów ogłaszanych na programy profilaktyczne, przygotowane przez Powiatowego Centrum Pomocy Rodzinie a finansowane w ramach projektów ogłaszanych przez Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej lub inne agendy państwowe (np. Państwową Agencję Rozwiązywania Problemów Alkoholowych),
- otwartych konkursów na programy profilaktyczne ogłaszanych w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego lub innych funduszy europejskich kierowanych do Powiatowych Centrów Pomocy Rodzinie,
- otwartych konkursów ogłaszanych na programy profilaktyczne, przygotowanych przez organizacje pozarządowe, a finansowane w ramach projektów ogłaszanych przez Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej lub inne agendy państwowe (np. PARPA),
- otwartych konkursów na programy profilaktyczne ogłaszanych w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego lub innych funduszy europejskich kierowanych do organizacji pozarządowych,
- funduszy organizacji pozarządowych kierowanych do szkół i innych placówek oświaty i pomocy społecznej
- w powiązaniu z programami profilaktyki uzależnień wykorzystać można fundusze z Narodowego Programu Profilaktyki i Rozwiązywania Problemów alkoholowych

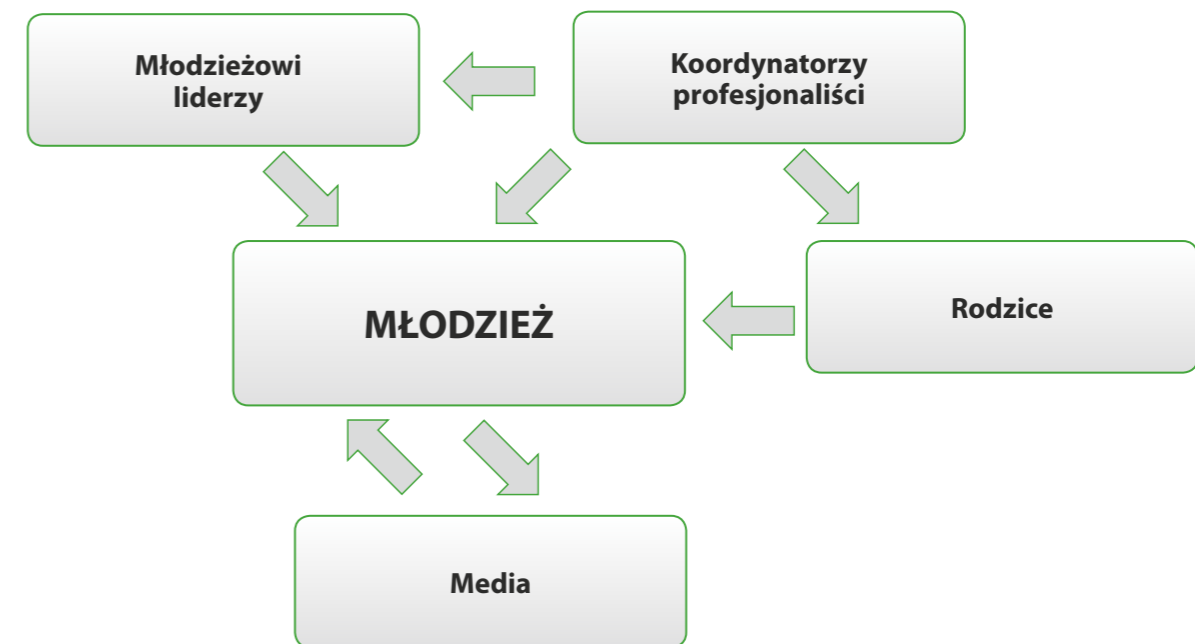
(1% podatku akcyzowego od wyrobów alkoholowych)

6.2. Metodologia implementacji ZIP 1

1. etap pierwszy – określenie grupy odbiorców i kryteriów rekrutacyjnych do udziału w projekcie. Podstawowym kryterium rekrutacyjnym jest niskie natężenie czynników ochraniających takich jak konstruktywne strategie zaradcze, korzystna dystrybucja zasobów osobistych, materialnych i stanu,

2. etap drugi - wybór grupy użytkowników – profesjonalni koordynatorzy i liderzy młodzieżowi. Dorośli profesjonalni koordynatorzy gwarantują merytoryczną kontrolę działań młodzieżowych liderów i wsparcie dla nich, gdyż posiadają wysokie kompetencje społeczne i dysponują różnymi strategiami. Młodzieżowi liderzy poprzez kontakt z rówieśnikami mają szansę skutecznego modelowania zachowań,
3. etap trzeci - wstępne warsztaty dla użytkowników – wstępne rozpoznanie kompetencji psychosocjalnych użytkowników, ustalenie kryteriów wyboru grupy beneficjentów (szkolenie w zakresie diagnozy),
4. etap czwarty - wybór grupy beneficjentów – młodzieży oraz wstępna diagnoza pozwalająca określić poziom czynników ochronnych, która stanowi pretest. Przyjęcie kontraktu przez uczestników,
5. etap piąty - szczegółowe określenie: treści programu dla każdej z grup, użytych metod, zasad prowadzenia i koordynacji
6. etap szósty - wybór grupy rodziców, którzy chcą wsiąść udział w warsztatach „Jak rozmawiać z nastolatkiem o miłości i seksualności” – oferta dla rodziców beneficjentów młodzieżowych,
7. etap siódmy - treningi dla użytkowników przygotowujące do prowadzenia i koordynowania ZIP1 - strategii pracy z adolescentami, wzmocnienie konstruktywnych strategii zaradczych, dbania o korzystną dystrybucję zasobów,
8. etap ósmy - wdrażanie ZIP 1 dla beneficjentów - młodzież – wdrażanie programów dla poszczególnych grup zawierające różniące się narzędziami programy wspierania czynników ochronnych,
9. etap dziewiąty - warsztaty dla rodziców – wspomagający kompetencje wychowawcze warsztaty „Jak rozmawiać z nastolatkiem o miłości i seksualności”,
10. etap dziesiąty - kontakt z mediami celem upowszechniania ZIP 1 oraz wytworów ekspresji artystycznej beneficjentów
11. etap jedenasty - posttest, badania ewaluacyjne – sprawdzenie poziomu czynników ochraniających po wdrożeniu ZIP 1 u młodzieży.

Rys. 3 Schemat oddziaływań w programie profilaktycznym ZIP 1

6.3. Przykładowe sposoby realizacji działań programu ZIP1

Kompleksowy program profilaktyki ryzykownych zachowań seksualnych M dla WM ZIP 1 pozwala na różnorodne, innowacyjne sposoby realizacji uwzględniając odmienną środowisk (wiejskich, małych i średnich miast oraz wielkomiejskich), specyfikę zasobów beneficjentów, użytkowników i młodzieżowych liderów.

Prezentowane poniżej propozycje są jedynie przykładowymi sposobami realizowania działań programu ZIP 1, służą wzmocnieniu zasobów użytkowników, aby przygotować ich do samodzielnej pracy autorskiego przygotowania i przeprowadzenia programów w grupach, które będą prowadzić.

Zgodnie z założeniami ZIP1 użytkownicy to zarówno młodzieżowi liderzy jak koordynatorzy. Liderzy przygotowują i przeprowadzają programy swojej grupie młodzieżowej. Koordynatorzy diagnozują beneficjentów, wspierają i superwizują liderów oraz prowadzą warsztaty dla rodziców.

6.3.1. Warsztaty dla koordynatorów dotyczące czynników ochraniających

(10 godzin – 2 spotkania)

I. spotkanie

- integracja grupy – poznawanie imion, miejsc pracy, ulubionych rozrywek, muzyki, aktywności sportowej itd.
- ustalenia zasad udziału koordynatorów w ZIP 1 – dyskusja o tym, jak postrzegają swoją rolę koordynatorów, dookreślenie na czym ma polegać konsultacja projektów programów, jakie zadania stoją przed superwizorem
- omówienie czynników ochraniających przed ryzykownymi zachowaniami seksualnymi, które wyłoniły się w badaniach – dyskusja na temat działań jakie proponowałiby koordynatorzy celem

wzmocnienia tych czynników u M

II. spotkanie

- informacja zwrotna dotycząca oczekiwań użytkowników odnośnie programu profilaktyki ryzykownych zachowań seksualnych – przedstawienie wyników badań fokusowych ukazujących oczekiwanie użytkowników
- szkolenie dotyczące stosowania Maudsley Addiction Profile J.Marsden, D. Steward, D. Best oraz Kwestionariusza Zasobów Przystosowawczych Młodzieży I. Niewiadomskiej
- kontynuacja dyskusji na temat sposobów wzmacniania u M czynników ochraniających

6.3.2. Trening interpersonalny dla liderów

(40 godzin – 8 spotkań)

I. spotkanie

- integracja grupy - poznawanie imion, miejsc nauki, ulubionych rozrywek, muzyki, aktywności sportowej itd., zabawy ruchowe (np. jedno krzesło puste, zmieniają miejsce siedzenia ci którzy mają tę samą cechę itp.)
- kontrakt grupowy – ustalamy zasady panujące w grupie, czas spotkań, sposób komunikacji, zasady dotyczące wzajemnych relacji itd.
- cele treningu – wspólne ustalenie jaki jest cel spotkań integracyjnych
- poznajemy się w parach – zasady komunikacji (odzwierciedlenia – nazywamy emocje jakie spostrzegamy u rozmówcy, parafrazy – powtórzenie usłyszanych kwestii swoimi słowami, wyjaśnienia - podsumowania, dowartościowania)
- trening relaksacyjny – relaksacja mięśniowa połączona z wizualizacją miejsca które kojarzy się z odpoczynkiem.

II. spotkanie

- odzwierciedlanie emocji w parach – jedna osoba prezentuje emocję (mimiką, gestem), którą druga stara się odgadnąć
- ilustracje emocji – z przygotowanego zbioru wybieramy zdjęcie – opowiadamy o emocji, które z nim kojarzymy, dlaczego akurat to zdjęcie nas zainteresowało
- pantomimy emocji – wylosowaną emocję próbujemy przekazać za pomocą pantomimy, wszyscy odgadują
- tworzymy bank emocji – zbieramy wszystkie emocje świata, ilustracja scenką, którą wymyślamy, a wszyscy odgadują co to za emocja, gra trwa dopóki ktoś jeszcze potrafi pokazać nową, niewymienianą emocję
- opowiadania o wylosowanych emocjach – tak jak wyżej, lecz opowiadanie (bez nazwy emocji) zamiast pokazywania
- ambiwalencje uczuć – wszyscy snują opowieści o sprzecznych uczuciach doświadczanych w życiu lub zobaczonych na filmie

III. spotkanie

- bariery komunikacyjne – scenki z przygotowanych materiałów (chłopak mówi kolegom, iż porzuciła go dziewczyna, wyśmiewając wobec koleżanek)
- 1. pierwsza scenka: kolega lekceważy „nic się nie stało”
- 2. druga scenka: kolega pociesza „zawsze spotyka Cię tyle niesprawiedliwości
- 3. trzecia scenka: zasypywanie pytaniami o szczegóły
- 4. czwarta scenka: kolega mówi, iż pewnie dziewczyna miała ważny powód,
- 5. piąta scenka: kolega instruuje jak powinien się zachować
- 6. szósta scenka: kolega wysłuchuje, dostrzegając emocje, ale tylko je odzwierciedla
- kontrolowanie impulsów – dyskusja jak wprowadzać kontrolę impulsów opartą na schemacie: zatrzymaj się, określ problem, określ cel, możliwe rozwiązania, określ konsekwencje.

IV. spotkanie

- jaki jestem – portret malowany barwą i słowem. W narysowanym konturze ciała kolorujemy barwy, które nas w tej chwili opisują, potem przyporządkowujemy do nich kojarzące się przymiotniki
- moje silne strony – co uważam za swoje zalety, co inni takim widzą
- napisz list o sobie – autorem listu jest Twój wyobrażony chłopak (dziewczyna), pisze o Tobie do swojej matki, chce pokazać Cię z jak najlepszej strony...

V. spotkanie

- asertywność – co to jest – burza mózgów, w dyskusji tworzymy własne definicje i uzgadniamy grupową

Działania kierowane dla zdobywania lub doskonalenia zdolności do zachowań asertywnych. Asertywność pozwala na pozostawanie w zgodzie ze swoimi przekonaniem i wartościami, ani nie ulegając innym ani nie zachowując się agresywnie. Zachowania asertywne wymagają ćwiczenia, gdyż najczęściej w sytuacji napięcia emocjonalnego dochodzi do reakcji uległości (unikanie) lub agresji (walka).

Ćwiczenie 1. Młodzież na spotkaniach ćwiczy asertywne zachowania. Początkowo osobą zachowującą się inicjująco jest lider, po pewnym czasie pozostali uczestnicy proponują „grę w asertywność”, polega ona na wymyśleniu prośby czy zachowania, którym „wkręca się” rówieśnika. Jeżeli zachowa się asertywnie – wygrywa, jeżeli ulegnie lub nie obroni granic wygrywa „wkręcający”. Początkowo sytuacje ćwiczenia asertywności są zapowiadane, później nie, ale zawsze gra musi zostać „otwarta” – czyli ujawniona. Może to zrobić „wkręcający”, może osoba „zaproszona” do gry - jeżeli się zorientuje, że to gra. Grę może otworzyć także świadek. Otwierający zawsze wygrywa

Ćwiczenie 2. Dyskusja jak odmawiać.

Propozycje asertywnej odmowy:

1. Nie mam ochoty, nie chcę, nie lubię itp)
2. Nie! (ew. energicznie powtórzone i odejście szybkie i pewne)
3. Brak reakcji, zignorowanie.
4. Krótko podany powód np. muszę już iść, obiecałem w domu, mam ważne zajęcia itp.

5. Szybka zmiana tematu np. gdzie kupiłeś ten szalik, jest super!
6. Obrócenie sytuacji w żart (wymaga poczucia humoru :))
7. Zdumienie i dezaprobata (nie mówisz tego serio?, chyba Cię pogięło...)
8. Jakieś miłe słowa np. bardzo fajnie się z Tobą gada, ale tego nie chcę
9. Alternatywna, fajna propozycja – chodź do mnie zobaczyć ostatnie znalezisko.
10. Ciągła powtarzanie tego samego **metodą „zdarłej płyty”** np. „*Nie dziękuję, nie chcę*” lub „*Nie, nie mam na to ochoty*”.
11. Pozorne potwierdzanie krytyki **metodą „zasłony dymnej”** np. „*Tak, tak jestem maminsynkiem, Tak oczywiście boję się wszystkiego*” „*Zgadzam się, jestem dzieciak*”.
12. Dopytywanie o to co jest plusem i minusem **wypytywanie o strony dodatnie i ujemne** np. „*Co dobrego jest w okłamywaniu kogokolwiek...?*” lub „*Co złego jest w tym, że nie chcę tego zrobić...?*”)
13. Stosowanie stopniowania odmowy w sytuacji presji:
 1. „Nie mam ochoty”, „Nie dziękuję, nie skorzystam”
 2. „Rozumiem, że chcesz mnie nakłonić, ale powtarzam, nie chcę, nie mam ochoty”
 3. „Rozumiem, że chcesz mnie przekonać, ale jestem stanowcza i powtarzam, że nie” jestem zainteresowana.”
 4. „Widzę, że bardzo chcesz mnie przekonać, ale po raz kolejny powtarzam - nie i dalsze próby przekonania mnie będą nieprzyjemne i niegrzeczne z twojej strony.”
 5. „Mam wrażenie, że nie szanujesz tego co mówię, więc jestem zmuszona zakończyć tę rozmowę i odejść” - i tak zrób, odejdz.

Ćwiczenie 3.

Odgrywanie w parach scenek, przykładowe sytuacje do pierwszych gier

1. Jedziesz pociągiem, jest noc, starasz się zasnąć, ale w przedziale dwójka młodych ludzi głośno słuch muzyki. Poproś o ciszę.
2. Spotykasz znajomego, w czasie rozmowy stale przysuwa się do Ciebie, łapie za rękę, poklepuje po ramieniu. Starasz się odsuwać, ale podąża za Tobą, za plecami masz już ścianę
3. W kolejce po bilety na koncert, które powoli się już kończą, ktoś wpycha się przed Ciebie.....
4. Nauczyciel obiecał że będzie Cię pytał na poprawę oceny, przygotowałaś się, lecz on mówi że nie ma czasu...
5. Kolega prosi o pożyczenie notatek, z których planowałaś uczyć się dzisiaj. Bardzo nalega...
6. Na imprezie jest alkohol, obiecałaś rodzicom, że nie będziesz piła. Wszyscy bardzo Cię namawiają...

Asertywność to umiejętność obrony własnych interesów w kontaktach z innymi bez naruszania ich praw. Omawiając pierwsze scenki jest okazja do rozpoznawania zachowań asertywnych, uległych i agresywnych.

Liderzy moderują dyskusję, by M odkryła co czuje, zachowując się asertywnie i nie asertywnie, jakie są korzyści obu typów zachowań.

VI. spotkanie

Budowanie poczucia swojej wartości

- tabela zmiany pierwotnych przekonań na swój temat – jak myśleć o sobie pozytywnie .

Ćwiczenie 1.

Przekształcanie pierwotnie negatywnych przekonań wg schematu:

zgodnie z modelem poznawczym w dzieciństwie tworzymy swoje pierwotne przekonania (schematy poznawcze), które w różnych okolicznościach są uaktualniane. Produkują one z kolei „myśli automatyczne” (najczęściej negatywne), a to powoduje negatywne emocje i reakcje. Należy zatem zmieniać te pierwotne przekonania.

Pierwotnie negatywne przekonanie (np. jestem beznadziejny) -> przekształcamy je poddając w wątpliwość np, wczoraj wyszło mi całkiem niezłe” -> podtrzymujący dialog wewnętrzny - . może mi się uda, poradzę sobie, przecież wczoraj wyszło mi całkiem dobrze -> pojawiają się pozytywne przekonania „zdarza się, że jestem w porządku”

Ćwiczenie 2.

Koperta dobrego nastroju. Uczestnicy są proszeni o przemyślenie jakie osoby, sytuacje, wspomnienia i marzenia poprawiają im nastrój, zapisują listę. Ze stosu kolorowych gazet wyszukują takie zdjęcia czy fragmenty tekstu, które mogą symbolizować poszczególne pozycje z ich listy. Wkładają je do koperty, którą zabierają ze sobą, by do niej zaglądać gdy źle myślą o sobie. Kopertę można stale uzupełniać (Atkinson, 2006).

VII. spotkanie

Rozwiązywanie konfliktów

W dyskusji w grupie uczymy się schematu rozwiązywania konfliktów

1. opisuję co jest dla mnie problemem (np. „bałagan w pokoju”)
2. proszę o przedstawienie punktu widzenia nastolatka („dla mnie jest ok”)
3. przedstawiam swój punkt widzenia i swoje uczucia (mnie to przeszkadza, męczy mnie to)
4. robimy wspólną burzę mózgow co do wszelkich możliwych rozwiązań, zapisujemy je
5. wybieramy jakieś wspólne rozwiązanie, takie które akceptują obie strony
6. Sprawdzamy po pewnym czasie czy to rozwiązanie jest dobre

Scenki do przećwiczenia

1. Syn stale je posiłki przed telewizorem i śmieci tam
2. Córka znów chodzi bez czapki chociaż ma chore zatoki
3. Pomiędzy rodzeństwem jest nieporozumienie o oglądany w telewizji program, kto ma prawo wyboru programu (Faber, Mazlish, 2006)

VIII. spotkanie

Podsumowanie.

Dyskusje o warsztatach:

- co odkryłem w sobie
- co było trudne
- co mnie ucieszyło
- powtarzanie poznanych na warsztatach schematów

Weryfikacja końcowa kompetencji liderów zgodnie z wynikami testu Kwestionariusza Zasobów Przystosowawczych Młodzieży I. Niewiadomskiej

6.3.3. Warsztaty dla liderów dotyczące strategii pracy z adolescentami

(40 godzin – 8 spotkań)

I. spotkanie

1. Dyskusja dotycząca przyczyn i objawów ryzykownych zachowań seksualnych
2. Ewentualne uzupełnienie o dane z materiału z wprowadzenia do ZIP 1 i z K 5
3. Dyskusja dotycząca czynników zagrażających i ochraniających. Ewentualne uzupełnienie o dane z materiału wprowadzenie do ZIP1 i K 5.

II. spotkanie

Dyskusja: co to są potrzeby – Ewentualne uzupełnienie o dane z materiału z K 1

Dyskusje : jakie mam potrzeby, jak rozpoznać potrzeby innych – K 1

- co to są zasoby – materiały z K 1
- jakie mam zasoby, jak rozpoznać zasoby innych – K 1

III. spotkanie

- omówienie strategii rówieśniczej, interwencji, alternatyw i edukacyjnej – materiały z K 4
- omówienie zasad tworzenia zadań wzorowanych na treningu interpersonalnym ukończonym przez liderów (6.3.2.)

IV. spotkanie

Komunikacja i - co pomaga, co szkodzi

Zawsze pamiętaj o uczuciach nastolatka, określ je np. to musi być smutne, potwierdź uczucia „ ach, tak..”, czasem odwołaj się do wyobraźni (chciałabym zmienić jutro pogodę, byś nie szedł jutro do szkoły.

Używaj komunikatów JA a nie TY

Jak budować komunikat JA?

Instrukcja do budowania komunikatu JA jest bardzo prosta. Usiądź i zastanów się, a najlepiej zapisz, to co sobie uświadamiasz myśląc o konkretnej sytuacji , analizując poniższe elementy:

- ➔ CZUJĘ - stwierdzenie uczuć czy przekonań. Opisz swoje uczucia np. gniew, smutek, zawód, żal itp.
- ➔ KIEDY TY - wskazanie konkretnego zachowania. Opisz zachowanie partnera, które powoduje problem, czyli takie, które Ci przeszkadza albo rani.
- ➔ PONIEWAŻ - wskazanie konsekwencji/wartości. Opisz konsekwencje, jakie ponosisz w związku z zachowaniem partnera np. ryzyko utraty przyjaciół, strata czasu itp.
- ➔ CHCĘ - sformułowanie celu. Powiedz, czego chcesz. Informuj jasno o swoich prośbach i oczekiwaniach np. chciałbym żebyś..., proszę Cię żebyś... itp.

Dla ułatwienia poniżej kilka przykładów budowy komunikatu JA:

CZUJĘ	KIEDY TY	PONIEWAŻ	CHCĘ
Jestem zły	kiedy słyszę, że nie zostałem nagrodzony	ponieważ nie mogę wykonać na czas mojego zestawienia dla szefa	chciałbym, żebyś w przyszłości oddawał mi raport na czas
Czuję się przygnębiony	kiedy Ty nie dostrzegasz mojej pracy	ponieważ osiągnąłem bardzo dobre wyniki	chciałbym, żebyś to docenił
Czuję się smutna i zanie-dbana	kiedy Ty nie pytasz, czy jestem zmęczona	ponieważ ważne jest dla mnie okazywanie sobie troski	proszę, żebyś mnie o to pytał

(Faber, Mazlish, 2006; Trubiłowicz, 2012).

V. spotkanie

Jaki jest adolescent ?

Odgrywanie scenek ilustrujących charakterystyczne cechy emocjonalności adolescenta

1. intensywność emocji,
2. labilność,
3. ambiwalencja (Trubiłowicz, 2012)

VI. spotkanie

Wartości

- A. Wartości – co to i po co? Dyskusja o wartościach uniwersalnych
- B. Dyskusja wokół:
 1. Niemożliwe jest piękne i udane życie bez wymagań - wysiłek abstynencji seksualnej młodzieży – czy to ma sens? - odroczenie współżycia
 2. Miłość też myśli, nie tylko czuje
 3. Kochać to pragnąć dobra drugiej osoby
- C. Udany związek
 - dojrzałe emocjonalnie osoby

- wzajemna, dbająca o drugiego miłość
- silne, wspólne wartości
- wspólny plan

VII. spotkanie

Techniki pracy z młodzieżą.

Temat seksualności młodzieży przygotowany w parach i ujęty w:

- dyskusji,
- dramie,
- pracy w grupach,
- działaniach plastycznych,
- literackich,
- teatralnych,
- zabawach ruchowych.

Prezentacja technik

VIII. spotkanie

Podsumowanie

Przygotowanie przez pary liderów autorskich programów , prezentacja pomysłów.

6.3.3. Warsztaty dla liderów i koordynatorów odnośnie kształtowania czynników chroniących

(20 godzin - 4 spotkania)

I. spotkanie

- integracja grup liderów i koordynatorów – j.w.
- jakie czynniki chronią przed ryzykownymi zachowaniami seksualnymi – materiały z K 5 i K 10

II. spotkanie

- rozróżnianie i unikanie strategii antyspołeczno-manipulacyjnych i unikowych – dyskusja w małych grupach o definiowaniu i sposobach przeciwdziałania tym strategiom
- kształtowanie wytrwałości i tendencji do działań przemyślanych – zob. K 1 – poszukiwanie wzorców filmowych i literackich , przygotowanie prezentacji– dyskusja

III. spotkanie

- wspieranie rozwoju kompetencji emocjonalnych i społecznych sprzyjających nawiązaniu głębokich relacji interpersonalnych
- poznawanie siebie – co czuję
- nauka panowania nad emocjami, zwłaszcza nad złością, trzeba umieć rozpoznawać kiedy zaczy-

nam być bardzo zły (rozpoznawanie sygnałów płynących z ciała) i znaleźć sposoby jak sobie z tym radzić np. sport, czy inny wysiłek

- ćwiczenie umiejętności empatycznego rozumienia innych
- doskonalenie komunikacji np. poprzez jasność przekazu, informację zwrotną czy ćwiczenie komunikatów typu JA, naukę aktywnego słuchania, ćwiczenia tych umiejętności na co dzień, dyskusje o filmach ukazujących relacje interpersonalne

IV. spotkanie

Wspieranie czynników ochronnych

1. rozwijanie aksjo-normatywnych standardów wewnętrznych – dyskusja na temat wartości uniwersalnych, jakie wartości uniwersalne są dla mnie ważne, dlaczego zależy nam na wartościach uniwersalnych, czy mają one związek z poczuciem sensu życia
2. budowanie poczucia własnej skuteczności

Budowanie poczucia własnej skuteczności

1. Jaki chcę być, ile już mi się udało , lista moich osiągnięć
2. Zapisuj pozytywne myśli i zdarzenia
3. Staraj się wyjaśniać niejasne sytuacje
4. Buduj plany i ciesz się z etapów ich spełniania
5. Sprawdź co naprawdę cenisz w życiu i ile już z tego masz, np. pozytywne myślenie, uprzejmość, szczerść, prawość, poczucie humoru
6. Jakie małe zmiany w Twoim życiu przyniosą radość

3. doskonalenie umiejętności w uzyskiwaniu formalnego i nieformalnego wsparcia społecznego

Poznawanie zasad funkcjonowania urzędów, praw obywatelskich i ćwiczenie asertywnych wypowiedzi sprzyja uzyskiwaniu formalnego wsparcia.

Wsparcie nieformalne można uzyskać poprzez uczestnictwo w jakiejś grupie. Współpraca przynosi różne korzyści. Doświadczyć tego można zarówno we wspólnym działaniu, współpracy przy organizacji działań grupowych, jak zabawie np. grze ruchowej:

Gry ruchowe np. polegające na współzawodnictwie dwóch grup, z których każda buduje bazę, gdzie umieszcza swój symbol np. kawałek materiału., każdy uczestnik ma na ubraniu naklejony symbol „jego życia”, gdy się go straci trzeba wrócić na leczenie (polegające na wykonaniu dodatkowego zadania) do strefy neutralnej, wtedy może wrócić do gry z „nowym życiem, punktuje się zdobycie sztandaru i „żyć” podlicza się zdobyte sztandary i życia, najcenniejszy jest sztandar i dlatego trzeba współpracować i posiadać strategię grupy (zob. www.skauting.pl)

6.3.4. Warsztaty dla koordynatorów dotyczące pracy koordynatora w strategiach rówieśniczych i kontaktach z mediami

(10 godzin - 2 spotkania)

I. spotkanie

1. czym są strategie rówieśnicze - zob. K 4
2. wspomagająca, konsultacyjna i superwizyjna rola koordynatora – dyskusja o proponowanych rolach

II. spotkanie

1. media jako nośnik informacji o programie – zob. K -9
2. media jako droga upowszechnienia osiągnięć twórczych beneficjentów programu ZIP 1 – zob. K 9

6.3.5. Warsztaty dla liderów zwiększające kompetencje psychospołeczne i wiedzę o rozwoju psychoseksualnym nastolatków

(40 godzin - 8 spotkań)

I. spotkanie

Adolescent – portret psychologiczny.

„Dojrzewanie jest czasem o szczególnej **intensywność i żywość** uczuć: smutek opada na samo dno zaś, radość osiąga najwyższe szczyty szczęścia. Nastroje łatwo **oscylują** pomiędzy skrajnymi biegunami, ta **labilność** emocjonalna powoduje, iż nastolatek łatwo przechodzi od radości do smutku, od nadziei do rozpacz. Emocje o skrajnych, przeciwstawnych wartościach często przeżywane są jednocześnie i wobec tych samych osób. Ta **ambiwalecja** pojawia się także wobec rodziców, którzy są w tej samej rozmowie kochani i nienawidzeni. Często te intensywne uczucia pojawiają się bez szczególnej przyczyny, a nastolatek sam nie wie czemu jest mu tak dobrze lub tak źle. (Żebrowska Łapińska, 1982; Obuchowska, 2004; Obuchowska, 1996).

Nastolatek to osoba o ogromnej wrażliwości, obdarzona radarem, który wychwytuje wszystko co można skojarzyć z atakiem na obraz siebie, autonomię lub relacje z ważnymi rówieśnikami. Ta skłonność do natychmiastowej obrony zagrożonych wartości często odbierana jest przez rodziców jako agresywność i wrogość bez przyczyny. Trudno przychodzi im zaakceptować naturalne zmiany w relacji z dzieckiem.” (Trubiłowicz, 2012)

II. spotkanie

Radzenie sobie z emocjami – określanie uczuć i myśli, pomoc w nazwaniu emocji, akceptacji ich labilności.

Stale powracamy do schematu nazywania uczuć, określania ich, akceptacji. Nastolatek bardzo potrzebuje z naszej strony takiej trwałości gdyż z sam jest ogromnie labilny. Trzeba dużo nazywać to co widzimy, udzielać informacji o tym co dostrzegamy.

III. spotkanie

Trening rozwiązywania konfliktów.

Schemat rozwiązywanie konfliktów.

1. opisuję problem
2. pytam jak widzi go druga osoba
3. mówię jak ja to postrzegam i co czuję
4. poszukiwanie wszystkich możliwych rozwiązań
5. wybór jednego rozwiązania i wprowadzenie go w życie
6. weryfikacja

IV. spotkanie

Granice - konsekwencje przekroczeń .

Granice są niezbędne dla poczucia bezpieczeństwa i spokoju wewnętrznego młodego człowieka.

Ustanowienie granic oparte jest na zasadach:

1. Z miłości, są dla dobra nastolatka, dlatego, że jest dla nas ważny.
2. Granice oparte są o nasz system wartości, który powinien być azymutem życia
3. Wolność, nastolatek zna granice, ale sam decyduje czy je przyjmuje czy odrzuca
4. Konsekwencje, przekroczenie granic powoduje nieodwołalne, możliwie naturalne konsekwencje (Townsend, 2009)

V. spotkanie

Rozwój psychoseksualny.

Dyskusja na temat seksualności może wychodzić od poniższych stwierdzeń. Seksualność jest bardzo ważna , lecz nie kieruje człowiekiem ślepy instynkt, możemy także sterować seksualnością.

Rozwój psychoseksualny rozpoczyna się od przyjaźni, lecz różnie przebiega u obu płci. Mężczyźni zależy zwłaszcza na szacunku, kobiecie szczególnie na miłości. Obszarem szczególnej pracy jest u większości mężczyzn opanowanie popędu, a u kobiety opanowanie swoich emocji.

VI. spotkanie

Wierność i odpowiedzialność.

Wierność i odpowiedzialność - dyskusje wokół pojęć.

W obszarze ryzykownych zachowań seksualnych wierność i odpowiedzialność mają szczególną rolę bowiem są niezwykle cennymi czynnikami ochronnymi przed ryzykownymi zachowaniami seksualnymi. Czy wierność jest postrzegana jako wartość, czy jest trudna?

VII. spotkanie

- norma seksualna – zobacz wprowadzenie ZIP 1
- zachowania ryzykowne – zobacz wprowadzenie ZIP 1 i K 5

VIII. spotkanie

Podsumowanie.

6.3.6. Warsztaty dla koordynatorów przygotowujące do prowadzenia warsztatów dla rodziców „Jak rozmawiać z nastolatkiem o miłości i seksualności”

40 godzin – 8 spotkań

I. spotkanie

Integracja i zasady grupy.

Zasady grupy:

- a. Ustalamy na pierwszym spotkaniu
- b. Wszyscy są ich współautorami i każdy uczestnik grupy indywidualnie je akceptuje
- c. Możliwe są zmiany i uzupełnienia, lecz zawsze muszą być zaakceptowane
- d. Określimy ramy formalne (czas miejsce itd.)
- e. Ustalamy cele
- f. Ustalamy metody
- g. Sposób komunikacji w grupie
- h. Zasada zachowania tajemnicy

II. spotkanie

Emocje.

doskonalenia umiejętności interpersonalnych w relacji z dorastającymi dziećmi jak akceptować uczucia, zachęcać do współpracy, rozwiązywać konflikty

- kompetencje emocjonalne – omówienie na podstawie K 1
- dramy dla ilustracji

III spotkanie

Komunikacja interpersonalna.

1. określamy uczucia nastolatka
2. komunikaty bezpośrednie
3. zawsze staramy się o informację zwrotną
4. mówimy o tym co sami czujemy i myślimy, nie o myślach i uczuciach drugiej osoby (komunikaty typu „Ja”)
5. Sprawdzamy czy dobrze odczytaliśmy komunikat

IV. spotkanie

Jak mówić o seksualności – miłość, odpowiedzialność, seksualność.

Jak mówić o seksualności?...Spokojnie i bez zażenowania. To piękna, lecz naturalna i oczywista dziedzina naszego życia nie ma powodu traktować jej inaczej niż pozostałych. Rozmawiać należy możliwie często. Nie w jednej „poważnej rozmowie”, lecz przy różnych okazjach np. radio przekazało informację ...w gazecie napisali....

Rozmawiamy o wszystkim o czym chce nastolatek: masturbacji, antykoncepcji, seksualności, aborcji itd. W każdej wypowiedzi musimy być w zgodzie z sobą i swoim sposobem rozumienia odpowiedzialności.

V. spotkanie

Konflikty.

Schemat rozwiązywania konfliktów (omówienie różnych punktów widzenia, zebranie rozwiązań, wybór). Konflikt a potrzeby ,problemy w zaspakajaniu potrzeb, jak rozpoznawać potrzeby dziecka, jak ryzykowne sposoby zaspakajania potrzeb zamieniać w konstruktywne

Większość konfliktów pomiędzy nastolatkami a ich rodzicami i opiekunami dotyczy potrzeb, które młodzi ludzie chcą zaspokoić w sposób trudny do zaakceptowania dla dorosłych. Gdy dotrzemy do tego o jaka potrzebę chodzi możemy wspólnie znaleźć sposób jej zaspokojenia, który nie będzie ryzykowny, a możliwy do zaakceptowania przez obie strony konfliktu.

VI. spotkanie

Znam moje dziecko.

Zasoby i deficyty dziecka, granice i konsekwencje przekroczeń , budowanie poczucia własnej wartości

Dostrzegamy wszystkie silne strony dziecka i jego otoczenia, chwalimy tak by spostrzegł, że jesteśmy skupieni na tej sprawie, uczymy zmieniać destrukcyjne opinie o sobie na pozytywne.

VII. spotkanie

Seksualność.

Co jest normą , co jest ryzykowne, jak mówić o seksualności, argumenty za i przeciw abstynencji seksualnej, wierności.

- norma i patologia w seksualności – wprowadzenie ZIP 1
- zachowania ryzykowne, następstwa i czynniki ochraniające dyskusja na podstawie materiałów z wprowadzenie do ZIP 1, K 1, K 5

VIII. spotkanie

Seksualność cd.

- doskonalenie kompetencji dotyczących rozwoju psychoseksualnego, miłość i odpowiedzialność, inteligencja emocjonalna a seksualność, o czym chciałyby rozmawiać nasze dzieci, gdyby nie wstydyły się nas o to pytać, (cykl płodności, potrzeby seksualne dziewcząt i chłopców, seks genitalny, analny i oralny, zaburzenia i dewiacje).

IX. spotkanie

Podsumowanie.

Czy można mówić o seksualności, czemu brak nam odwagi, jaka wiedza buduje a jaka niszczy nasze dzieci, podsumowanie zajęć.

K 7.: Podręcznik dla współpracy interesariuszy i instytucji
(*Institutional Cooperation*)

Działania profilaktyczne podejmowane w ZIP 1 wiążą się ze współpracą pomiędzy interesariuszami i instytucjami. Cele tej współpracy są bardzo różne:

1. Zwiększenie zasobów indywidualnych tak by wzrósł poziom czynników ochronnych.
2. Budowanie pomiędzy uczestnikami i instytucjami atmosfery zaufania.
3. Tworzenie systemu reguł wyznaczającego działania dla dobra wspólnego
4. Tworzenie zamkniętego systemu sieci społecznych powiązań.
5. Stabilizowanie struktury społecznej.
6. Budowanie współpracy i związków.
7. Stworzenie struktury formalnej.
8. Nauka współdziałania (Putnam, 2008).

Współpraca pomiędzy interesariuszami i instytucjami odbywa się w płaszczyźnie pionowej (pomiędzy instytucjami gminy, powiatu, województwa i państwa) i poziomej (instytucje wewnątrz gminy). Przemiany społeczne końca XX wieku wiązały się z szczególnym uwypukleniem gminy jako szczebla kształtującego lokalną politykę społeczną. Na tym szczeblu określana jest wizja pomocy społecznej, opieki zdrowotnej czy systemu edukacji (Niewiadomska, Misztal, Gołek, 2010). Działania w sferze profilaktyki wymagają jednak intensywnej **współpracy pionowej** pomiędzy organami gminy, województwa i państwa (Eckstein, Sierosławski, 2007). Dzięki temu określana jest ogólna strategia działań profilaktycznych, ustalane są drogi dystrybucji środków finansowych, podejmowana koordynacja nurtów zapobiegania patologiom, planowane są konkretne inicjatywy.

Integracja działań profilaktycznych pozwala na :

- wprowadzanie myślenia systemowego, które realnie może przekształcać otoczenie i mieć znaczenie zaradcze w procesie marginalizacji młodzieży,
- wymianę doświadczeń osób zaangażowanych w profilaktykę
- poszerzenie palety propozycji oddziaływań i dopasowanie ich do potrzeb odbiorcy,
- zwiększenie dostępności działań profilaktycznych
- stworzenie oferty oddziaływania kompleksowego obejmującego różne aspekty funkcjonowania (tamże, s.198).

Prawidłowe działania na poziomie gminy wymagają lokalnej integracji profilaktyki, która powinna:

- synchronizować działania,
- dbać o ich komplementarność,
- harmonizować ogólne założenia polityki społecznej w wymiarze profilaktyki z miejscowymi po-

trzebami i możliwościami,

- określać kompetencje poszczególnych instytucji samorządowych, samopomocowych i organizacji pozarządowych jako realizatorów działań profilaktycznych (tamże, s.199).

Odniesienia do potrzeb współpracy poziomej i pionowej zgłaszali potencjalni użytkownicy ZIP 1 w badaniach fokusowych (raport B. Kalinowskiej). Trudności w obszarze koordynacji działań, przepływu informacji i środków wskazywali jako istotne przeszkody w swojej pracy.

Jednocześnie podkreślano potrzebę intensyfikowania współpracy zarówno w obrębie gminy (poziomej) jak i różnych szczebli instytucji (gmina, powiat, województwo, ośrodki ogólnopństwowe). Poszczególne grupy zawodowe zaznaczały konieczność usprawnienia przepływu wiedzy odnośnie lokalnych potrzeb i zasobów do poziomu instytucji decyzyjnych. Brak lub niedoskonałość współpracy pionowej i poziomej uznano za jeden z podstawowych problemów blokujących skuteczność działań i obniżających jednostkową satysfakcję z pracy i efektywność profilaktyki w ogóle. Wskazywano na konkretne przykłady, gdy regulacje ogólnopństwowe ograniczały lub wręcz zamykały drogę sprawnej pomocy profilaktycznej na poziomie gminy lub instytucji, którą reprezentowali (raport z badań fokusowych B. Kalinowskiej).

Szczególnie istotny jest **obszar współpracy pomiędzy instytucjami wspierającymi młodzież w aktywizacji zawodowej**. Aktywność współpracy instytucji zajmujących się aktywizacją zawodową oraz użytkowników programu ZIP 1 może pozwolić na dokonanie wielu istotnych zmian w dziedzinie aktywizacji zawodowej młodzieży zagrożonej ryzykownymi zachowaniami seksualnymi. Autorskie programy realizowane przez Liderów powinny zawierać także moduły sprzyjające poprawie sytuacji młodzieży na rynku pracy. Autorskie programy młodzieżowych liderów opierać się będą także na strategii młodzieżowych inkubatorów przedsiębiorczości, dzięki czemu młodzież aktywnie rozwine swoje zasoby przygotowujące do wejścia na rynek pracy.

Aktywizacja zawodowa dokona się nie tylko poprzez wzrost zasobów uczestników programu, ale także poprzez poznanie możliwości, predyspozycji i preferencji zawodowych. **Program ZIP 1 może być realizowany w bezpośredniej i pośredniej współpracy z instytucjami i osobami wspierającymi aktywizację zawodową** jak:

- Powiatowe Urzędy Pracy
- Wojewódzkie Urzędy Pracy
- Młodzieżowe Biura Karier
- Doradcy Zawodowi
- Poradnie Preorientacji Zawodowej

Działania podejmowane przez wymienione instytucje będą wspierać aktywność młodzieży zagrożonej wykluczeniem społecznym, w ich właściwym ułożeniu na rynku pracy. Natomiast program ZIP1 otworzy dla tej grupy możliwości efektywnego korzystania z propozycji rynku pracy i samodzielnej na nim aktywności.

K 8.: Podręcznik i metodologia ewaluacji efektywności programów (*Evaluations of Efficiency*)

Prawidłowo przeprowadzona procedura ewaluacji programu profilaktycznego ZIP 1 jest miarą jego skuteczności. Metodologia oparta na koncepcji ewaluacji programów profilaktycznych J. Hawkinsa i B. Nederhoda (1994) zapewnia uwzględnienie najważniejszych aspektów:

1. Dobór zagadnień poddawanych ocenie ewaluacyjnej.
2. Opis procedury ewaluacji.
3. Opis narzędzi użytych w ocenie.
4. Plan prowadzenia badań.
5. Analiza wyników badań.
6. Przedstawienie wyników.

Ad 1. Dobór zagadnień poddawanych ocenie ewaluacyjnej

Celem głównym podjętych działań w obszarze profilaktyki jest wzrost efektywności zapobiegania i przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu i młodzieży trudnej w województwie mazowieckim w oparciu o opracowany i wdrożony Model Zintegrowanych Innowacyjnych Programów o charakterze wczesnej interwencji ukierunkowujących rozwój zawodowy.

Celem szczegółowym programu profilaktyki ZIP 1 jest: Przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu młodzieży narażonej na ryzykowne zachowania seksualne poprzez opracowanie efektywnego profilaktycznego modelu wczesnej interwencji.

Program ZIP 1 jest też formą zwiększania i poprawy dostępu do rynku pracy osób zagrożonych wykluczeniem społecznym, dzięki temu, że umożliwi młodzieży zagrożonej zwiększanie swojego potencjału zawodowego poprzez profilaktykę czynników wykluczenia społecznego.

Działania profilaktyczne w programie ZIP 1 oparto o badania młodzieży w różnym stopniu narażonej na wykluczenie społeczne z województwa mazowieckiego. Pozwoliło to na wyodrębnienie czynników ochraniających młodzież przed ryzykownymi zachowaniami seksualnymi. Wyróżnione czynniki ochronne to m.in.: konstruktywne strategie radzenia sobie z problemami, właściwa dystrybucja zasobów i zaspokojenie potrzeb. Szczegółowe omówienie czynników ochraniających zostało przedstawione w podręczniku K-2 *Metodologia badawcza i raport diagnostyczny w temacie psychoprofilaktyki dla młodzieży zagrożonej ryzykownymi zachowaniami seksualnymi rozdział 2.4.2.*

W oparciu o wyodrębnione czynniki ochronne w programie profilaktycznym ZIP 1 ustalono cele pozwalające na poprawę poziomu ochrony M z WM przed zagrożeniem wykluczeniem społecznym. Ogniskują się one m.in. wokół zwiększenia częstotliwości wykorzystywania konstruktywnych strategii radzenia sobie z problemami, zmniejszenia nasilenia korzystania z destruktywnych strategii radzenia sobie, osiągnięcia korzystnej dystrybucji zasobów, zaspokojenia potrzeb. Szczegółowy opis celów został zamieszczony w podręczniku K-5 *Zestaw wszystkich potencjalnych instrumentów do użycia – rozdział 5.7 Cele programu profilaktycznego.*

W badaniach ewaluacyjnych kryterium skuteczności programu określone zostało poprzez poziom osiągniętych celów.

Ad 2. Opis procedury ewaluacji

W procesie ewaluacji zastosowano model: badania pretest - posttest w grupie beneficjentów programu. Badaniu poddano młodzież zakwalifikowaną do trzech grup zagrożonych wykluczeniem społecznym poprzez:

1. ryzykowne zachowania seksualne – ZIP1
2. zachowania agresywne – ZIP2
3. nadużywanie mediów – ZIP3

Badania miały charakter badań podłużnych, gdyż te same osoby były badane przed rozpoczęciem programu profilaktycznego (w jego wersji testowej) oraz po zakończeniu testowych działań profilaktycznych. Odstęp pomiędzy pierwszym a drugim badaniem liczył od 1 do 4 miesięcy.

Badania ewaluacyjne przeprowadzono za pomocą K11: Narzędzia do diagnozy zasobów wzmacniających karierę zawodową młodzieży szkolnej dla doradców zawodowych - Kwestionariusz Zasobów Wzmacniających Karierę Zawodową dla Młodzieży Szkolnej (Niewiadomska, 2012).

Wyniki badań kwestionariuszowych poddano analizie statystycznej, pozwalającej określić kierunek i poziom zmian.

Ad 3. Opis narzędzi użytych w ocenie

Metodą, która bada zmiany w natężeniu czynników ochraniających jest *Kwestionariusz Ewaluacji wobec Młodzieży Zagrożonej Uzależnieniem* I. Niewiadomskiej (2012). Kwestionariusz wykorzystany w formie pretest i posttest w grupie eksperymentalnej i kontrolnej określa poziom zmiany.

Zbudowany z czterech części kwestionariusz mierzy:

I. Strategie radzenia sobie w sytuacjach trudnych opisaną na wymiarach:

1. Preferowanie w sytuacjach trudnych strategii antyspołecznych
2. Preferowanie w sytuacjach trudnych strategii unikowych
3. Preferowanie w sytuacjach trudnych wytrwałości i działań przemyślanych

II. Preferencja zachowań konstruktywnych opisaną na wymiarach:

1. Nawiązywanie głębokich kontaktów interpersonalnych
2. Rozwijanie aksjo-normatywnych standardów wewnętrznych
3. Rozwijanie poczucia własnej skuteczności

III. Odczuwanie strat w zasobach:

1. Odczuwanie strat w poczuciu własnej skuteczności
2. Odczuwanie strat w formalnym (instytucjonalnym) wsparciu społecznym
3. Odczuwanie strat w nieformalnym (pozainstytucjonalnym) wsparciu społecznym

IV. Odczuwanie zysków w zasobach:

1. Odczuwanie zysków w postaci własnej skuteczności
2. Odczuwanie zysków w nieformalnym (pozainstytucjonalnym) wsparciu społecznym

Ad 4. Plan prowadzenia badań

Zgodnie z raportem z analiz statystycznych opracowanych przez dr Michała Wiechetka (2013) w oparciu o wyniki badań podłużnych ewaluację przeprowadzono w grupie 200 osób w wieku 14 do 20 lat (M=16,60; SD=1,40). Ponad połowę badanych stanowili mężczyźni (N=114; 57%).

78,5% uczestników badań pochodziła z miasta (N=157).

Wiek badanych zdeterminował także wykształcenie. Przeważali respondenci z wykształceniem gimnazjalnym (N=108; 54%).

Mniej było osób z wykształceniem podstawowym (N=60; 30%) oraz ponadgimnazjalnym (N=32; 16%).

Spośród badanych wyodrębniono przy pomocy obiektywnych kryteriów trzy grupy zagrożone wykluczeniem społecznym:

1. zagrożonych ryzykownymi zachowaniami seksualnymi ZIP1 (N=60; 30%);
2. zagrożonych przejawianiem zachowań agresywnych (N=70;35%);
3. zagrożonych nadużywanie multimediiów (N=70;35%).

Pretest przeprowadzono przed wdrażaniem programu profilaktycznego oraz po jego zakończeniu posttest. Działania profilaktyczne były zrealizowane przez dwudziestu terapeutów/coachów. W prowadzonych przez siebie grupach wdrożyli autorskie programy dostosowane do potrzeb danej grup (szczegółowa dokumentacja prowadzonych oddziaływań znajduje się w siedzibie Fundacji PAN).

Ad 5. Analiza wyników badań

Porównanie wyników uzyskanych w preteście i postteście zostało dokonane za pomocą pakietu PASW Statistics 21 PL.

W obliczeniach statystycznych wykorzystano standardowe statystyki opisowe takie, jak: średnia, mediana, odchylenie standardowe, oraz jednoczynnikową analizę wariancji wraz z testami post hoc, test t studenta dla prób zależnych oraz test Wilcozona (por. Ferguson i Takane, 2003).

Ad 6. Przedstawienie wyników

Ad 6.1. Porównanie wyników uzyskanych przez badane grupy oddzielnie dla pierwszego i drugiego pomiaru

Dla oceny wartości programu ZIP I najważniejsze informacje przynosi porównanie wyników pretestu i posttestu w grupie młodzieży zagrożonej przejawianiem ryzykownych zachowań seksualnych. Analizy statystyczne dokonane, na tym materiale przez dr Michała Wiechetka ukazują jedynie trzy istotne zmiany:

1. wzrosło korzystanie w sytuacjach trudnych ze strategii wytrwałości i działań przemyślanych (t=2,58; p=0,01)
2. zmniejszyło się odczuwanie strat w poczuciu własnej skuteczności (t=3,05; p=0,01)
3. zmniejszyło się odczuwanie strat w instytucjonalnym formalnym (silna tendencja; t=1,92; p=0,06) i pozainstytucjonalnym nieformalnym wsparciu społecznym (t=3,06; p=0,01).

Porównaniu obu grup niezależnie dla pierwszego i drugiego pomiaru zostało przedstawione w opracowaniu dr Michała Wiechetka, który wskazuje, iż dla pierwszego pomiaru (prowadzonego przed wdrażaniem programu profilaktycznego - pretest) pomiędzy badanymi grupami (I - młodzież zagrożona przejawianiem ryzykownych zachowań seksualnych, II – młodzież zagrożona przejawianiem zachowań

agresywnych, III – młodzież zagrożona nadużywaniem multimediów) zaistniały jedynie dwie statystycznie istotne różnice dotyczące:

1. Preferowania w sytuacjach trudnych wytrwałości i działań przemyślanych ($F=4,453$; $p=0,013$)
2. Rozwijania aksjo-normatywnych standardów wewnętrznych ($F=3,611$; $p=0,029$) (por. Tabela 1).

W przypadku pierwszego wymiaru zaobserwowano różnicę istotną statystycznie jedynie pomiędzy grupą I - zagrożoną przejawianiem ryzykownych zachowań seksualnych (wynik najniższy) a grupą III - zagrożoną nadużywaniem multimediów (wynik najwyższy). Osoby zagrożone przejawianiem ryzykownych zachowań seksualnych istotnie rzadziej niż ich zagrożeni nadużywaniem multimediów rówieśnicy w sytuacjach trudnych korzystają ze strategii preferowania w sytuacjach trudnych wytrwałości i działań przemyślanych.

Natomiast wykorzystywanie zachowań konstruktywnych z wymiaru rozwijania aksjo-normatywnych standardów wewnętrznych statystycznie istotnie częściej pojawia się w zestawieniu wyników badań młodzieży z grupy I - zagrożonej ryzykownymi zachowaniami seksualnymi (wynik najwyższy) niż u młodzieży z grupy II - zagrożonej przejawianiem zachowań agresywnych (wynik najniższy).

Wskazuje to, iż w początkowym etapie, przed wdrożeniem programów profilaktycznych wszystkie trzy grupy były dość jednorodne w zakresie stosowanych w sytuacjach trudnych strategii, wyboru zachowań konstruktywnych oraz odczuwania zysków i strat swoich zasobów.

Po przeprowadzeniu działań w ramach programów profilaktycznych dokonano drugiego pomiaru (posttest) co ujawniło większe zróżnicowanie grup. Analiza wykazała wystąpieniu 5 istotnych statystycznie różnic:

1. Młodzież z grupy I - zagrożonej podejmowaniem ryzykownych zachowań seksualnych istotnie częściej niż młodzież z grupy III - zagrożonej nadużywaniem multimediów preferuje w sytuacjach trudnych strategie unikowe ($F=4,486$; $p=0,013$).
2. Badani z z grupy III - zagrożonej nadużywaniem multimediów istotnie częściej od grupy II- zagrożonej przejawianiem zachowań agresywnych korzystają z zachowań konstruktywnych takich jak:
 - nawiązywanie głębokich kontaktów interpersonalnych co istotnie różni ich ($F=4,529$; $p=0,012$)
 - rozwijanie aksjo-normatywnych standardów wewnętrznych ($F=10,543$; $p=0,001$).
3. Młodzież z grupy I - zagrożonej podejmowaniem ryzykownych zachowań seksualnych istotnie częściej niż młodzież z grupy II zagrożonej przejawianiem zachowań agresywnych korzysta z zachowań konstruktywnych - rozwijanie aksjo-normatywnych standardów wewnętrznych ($F=10,543$; $p=0,001$).
4. Badani z z grupy III - zagrożonej nadużywaniem multimediów istotnie częściej od grupy II- zagrożonej przejawianiem zachowań agresywnych jak i grupy I zagrożonej przejawianiem ryzykownych zachowań seksualnych odczuwają zyski w poczuciu własnej skuteczności ($F=11,345$; $p=0,001$).
5. Badani z z grupy III - zagrożonej nadużywaniem multimediów istotnie częściej od grupy II- zagrożonej przejawianiem zachowań agresywnych jak i grupy I zagrożonej przejawianiem ryzykownych zachowań seksualnych odczuwają zyski w nieformalnym (pozainstytucjonalnym) wsparciu społecznym ($F=4,490$; $p=0,013$).

Analiza porównania badań pretestem i posttestem ukazuje, iż grupy bardziej się zróżnicowały, przy czym najwięcej zmian dokonało się w grupie III zagrożonej nadużywaniem multimediów.

K 9.: Przewodnik potencjału rozgłosu, promocji i włączenia w główny nurt polityki wraz ze strategią upowszechnienia
(*Publicity & Mainstreaming*)

Przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu młodzieży narażonej na ryzykowne zachowania seksualne poprzez opracowanie efektywnego profilaktycznego modelu wczesnej interwencji jest ważnym działaniem na rzecz prawidłowego rozwoju.

Program ZIP 1 jest też formą zwiększania i poprawy dostępu do rynku pracy osób zagrożonych wykluczeniem społecznym, dzięki temu, że umożliwia młodzieży zagrożonej zwiększanie swojego potencjału zawodowego poprzez profilaktykę czynników wykluczenia społecznego.

Dlatego należy podjąć starania dołączenia programu do nurtu polityki społecznej.

Drogą może być włączenie programu ZIP 1 na poziomie krajowym poprzez poszukiwanie wsparcia realizacji programu ze strony centralnych organów państwa. To wsparcie może dotyczyć zasobów finansowych, materialnych, logistycznych, kadrowych.

Włączenie programu do nurtu polityki krajowej może też polegać na tworzeniu z udziałem instytucji i organizacji lobby na rzecz powstania uregulowań prawnych np. dotyczących pornografii czy seksualizacji. Wspomagać może te działania kontakt z parlamentarzystami lub ważnymi osobami życia publicznego, które zechciałyby uczestniczyć w kampanii upowszechniania i rozgłosu zarówno programu ZIP 1 jak i samej idei przeciwdziałania zagrożeniu ryzykownymi zachowaniami seksualnymi.

Na poziomie ogólnopolskim włączenie w nurt polityki społecznej dokonać może się także poprzez internet (np. strony www, blogi). Ważnym środkiem promocji i upowszechnienia informacji o ryzykownych zachowaniach seksualnych oraz o programie profilaktyki mogą być portale społecznościowe np. Facebook

Włączenie ZIP 1 w nurt polityki na poziomie wojewódzkim polegać może na:

- wsparciu dla realizatorów programu np, merytorycznym i finansowym
- udziału w specjalistycznych szkoleniach
- uczestnictwo w kampaniach informacyjnych i edukacyjnych dotyczących zapobieganiu ryzykownym zachowaniom seksualnym

Włączenie ZIP 1 w nurt polityki na poziomie gminnym polegać może na:

- rozwoju działalności informacyjnej i edukacyjnych na temat profilaktyki ryzykownych zachowań seksualnych
- wspomaganie działań organizacji i instytucji prowadzących działalność profilaktyczną
- doskonalenie jakości lokalnych programów profilaktycznych
- zwiększanie dostępności pomocy psychospołecznej dla osób zagrożonych wykluczeniem na skutek ryzykownych zachowań seksualnych ze szczególnym uwzględnieniem osób dotkniętych przemocą seksualną (często tabuizowanych).

Upowszechnianie może także dokonać się poprzez współpracę z mediami lokalnymi i ogólnopolskimi,

które mogą:

- wykorzystać do promocji programu ekspresje twórcze uczestników programu ZIP 1,
- przekazywać informacje o programie,
- organizować wokół programu dyskusje związane z tematem ZIP 1 np. pornografia w życiu codziennym, seksualizacja życia, nadużycia seksualne itd.

K 10.: Praktyczny przewodnik określający
zastosowania, sposób wdrażania i stosowania programu
(Success & Usage)

10.1. Zastosowanie programu ZIP 1

Program profilaktyki ryzykownych zachowań seksualnych może zostać zastosowany w różnych środowiskach WM.

1. W zależności od miejsca zamieszkania grupy beneficjentów: na wsi, w małym lub średnim mieście oraz w Warszawie inne są uwarunkowania środowiskowe, inne też mogą być zasoby beneficjentów.
2. Z uwagi na niepowtarzalność programu, który tworzony jest dla konkretnej małej grupy w oparciu o potrzeby i zasoby jej uczestników ZIP 1 może mieć zastosowanie w każdej grupie młodzieży.
3. Różnorodność używanych narzędzi gwarantuje przeznaczenie nawet dla najbardziej wymagających beneficjentów
4. Program zwiększa zasoby indywidualne – zastosowanie jednostkowe
5. Program powoduje powstanie sieci wewnątrzgrupowej i wzajemne czerpania z kapitału społecznego

10.2. Sposób wdrażania ZIP 1 - użytkownicy

Użytkownicy programu są przygotowywani etapowo do realizacji ZIP 1.

Wdrażanie ZIP 1 przebiega dla użytkowników w następujący sposób :

1. wybór użytkowników – profesjonalni koordynatorzy i liderzy młodzieżowi
2. wstępne warsztaty dla użytkowników – rozpoznanie kompetencji, ustalenie kryteriów wyboru grupy beneficjentów (szkolenie w zakresie diagnozy)
3. wszechstronne treningi dla użytkowników przygotowujące do prowadzenia i koordynowania ZIP
4. kontakt koordynatorów z mediami celem upowszechniania ZIP 1
5. ZIP 1 jest programem prowadzonym przez użytkowników przygotowanych specjalnie do tej profilaktyki.
6. Realizatorami ZIP 1 są osoby posiadające kompetencje wstępne
7. Realizatorzy ZIP 1 powinni dobrze znać używane w programie narzędzia i strategię.
8. Treningi służą uzupełnieniu kompetencji realizatorów

10.3. Sposób wdrażania ZIP 1 - beneficjenci

1. wybór grupy beneficjentów (M) - wstępna diagnoza, pretest, kontrakt
2. szczegółowe określenie programu dla każdej z grup

3. wybór grupy rodziców
4. wdrażanie ZIP 1 dla beneficjentów młodzieży
5. warsztaty dla rodziców
6. posttest, badania ewaluacyjne

Uczestnictwo w programie poprzedza diagnoza wstępna beneficjenta. Działania w ZIP 1 służą zwiększeniu poziomu czynników ochraniających. Program ZIP 1 powoduje angażowanie w różne działania społeczne. Wzrost poziomu czynników ochraniających jednostki powinien znaleźć odzwierciedlenie w badaniach ewaluacyjnych.

W badaniach młodzieży biorącej udział w testowych działaniach w ramach ZIP 1 ustalono listę czynników ochraniających młodych ludzi przed wykluczeniem społecznym z powodu ryzykownych zachowań seksualnych.

1. Preferowanie w sytuacjach trudnych strategii antyspołeczno-manipulacyjnych (niskie nasilenie)
2. Preferowanie w sytuacjach trudnych strategii unikowych (niskie nasilenie)
3. Preferowanie w sytuacjach trudnych wytrwałości i działań przemyślanych (wysokie nasilenie)
4. Umiejętność nawiązywania głębokich kontaktów interpersonalnych (wysokie nasilenie)
5. Umiejętność rozwijania aksjo-normatywnych standardów wewnętrznych (wysokie nasilenie)
6. Umiejętność rozwijania poczucia własnej skuteczności (wysokie nasilenie)
7. Odczuwanie strat w poczuciu własnej skuteczności (niskie nasilenie)
8. Odczuwanie strat w formalnym (instytucjonalnym) wsparciu społecznym (niskie nasilenie)
9. Odczuwanie strat w nieformalnym (pozainstytucjonalnym) wsparciu społecznym (niskie nasilenie)
10. Odczuwanie zysków w poczuciu własnej skuteczności (wysokie nasilenie)
11. Odczuwanie zysków w nieformalnym (pozainstytucjonalnym) wsparciu społecznym (wysokie nasilenie)

Program ZIP1 oparty jest na następujących ścieżkach działań w czterech grupach które uczestniczą w ZIP1

1. **Młodzież** → Dobór grupy młodzieży zagrożonej wykluczeniem społecznym w związku z ryzykownymi zachowaniami seksualnymi → diagnoza potrzeb i zasobów młodzieży → uczestnictwo w programie ZIP1 → wzmocnienie zasobów → aktywizacja na rynku pracy
2. **Rodzice** → przyjęcie zaproszenia do udziału w programie ich dzieci oraz ich aktywnego udziału w warsztatach „*Jak rozmawiać z nastolatkiem o miłości i seksualności*” → udział w warsztatach → wzrost zasobów
3. **Dorośli koordynatorzy** → Dobór grupy koordynatorów → wzmocnianie zasobów poprzez odpowiednie szkolenia → diagnoza młodzieży → konsultacje i wsparcie udzielane młodzieżowym liderom na etapie konstruowania programów autorskich → przygotowanie i przeprowadzenie warsztatów dla rodziców → superwizja programów prowadzonych przez młodzieżowych liderów → wzrost zasobów
4. **Młodzieżowi liderzy** → Dobór grupy młodzieżowych liderów → wzmocnianie zasobów poprzez

odpowiednie szkolenia → przygotowanie autorskich programów uwzględniających zasoby i potrzeby grupy młodzieży zagrożonej ryzykownymi zachowaniami seksualnymi → konsultacje z koordynatorami na etapie konstruowania programów autorskich → przygotowanie i przeprowadzenie warsztatów dla młodzieży → superwizja programów u koordynatorów → wzrost zasobów

Program ZIP1

- jest proaktywny dzięki czemu skutecznie chroni młodzież przed startami
- pozwala na uzyskanie wzrostu zasobów wszystkich osób w nim uczestniczących zarówno jego beneficjentów jak użytkowników
- opiera się na zasobach i uwzględnia potrzeby
- jego prowadzenie nie pociąga wysokich kosztów
- wspomagając rozwój i aktywizując młodzież na rynku pracy skutecznie chroni przed wykluczeniem społecznym

Bibliografia:

- Atkinson S. (2006), Budowanie poczucia własnej wartości. Poznań: Zys i S-ka.
- Augustyn-Protas A., (2005), Studentka pozna zamożnego... „Claudia” nr 5,s.12.
- Bandura A., (2007).Teoria społecznego uczenia się. Warszawa
- Beisert M. ,(1991), Seks twojego dziecka, Poznań.
- Beisert M., (2006), Eksperymenty seksualne okresu dzieciństwa, [w:] M. Beisert (red.) Seksualność w cyklu życia człowieka, Poznań, s. 115-144.
- Beisert M., (2006), Rozwojowa norma seksuologiczna jako kryterium oceny zachowań seksualnych dzieci i młodzieży, „Dziecko krzywdzone” nr 16, s. 1-15.
- Białas M., (2007), Ośrodek Szkolno-Wychowawczy – miejsce wypaczonych praktyk seksualnych, „Roczniki Naukowe Caritas”, s. 50-56.
- Bidzan M. (2007), Nastoletnie matki. Psychologiczne aspekty ciąży, porodu i położu. Kraków: Oficyna wydawnicza”Impuls”.
- Bielecka, E. (2010), „Galerianki” – badania i refleksje. w: E. Bielecka (red.) „Pedagogika Społeczna. Zagrożona młodość. Innowacyjne formy interwencji społecznej”, s.116-132. Warszawa.
- Bolton F.G. Jr., Morris L.A., MacEachron A.E. (1990), Males at risk: the other side of child sexual abuse, Sage, Beverly Hills CA.
- Booth B.M., Mengeling M., Torner J., Sadler A.G. (2011), Rape, Sex Partnership and Substance Use Consequences in Women Veterans, Journal of Traumatic Stress vol.24 , 3, s. 287-294.
- Brzezińska A.I. (2000), Społeczna psychologia rozwojowa, Warszawa.
- Carr A. (2004), Program profilaktyki szkolnej w zakresie AIDS i chorób przenoszonych drogą płciową, Gdańsk.
- Casterman J.B. (2007), Życie na maksa. Poradnik uczuciowo-seksualny. Kraków: Wydawnictwo M.
- Darroch J.E., Singh S., Frost J.J. (2001), Differences in Teenage Pregnancy Rates Among Five Developed Countries: The Roles of Sexual Activity and Contraceptive Use, „Family Planning Perspectives”, 33(6), s.244-250.
- Dyś M. (2006), Seksualność i erotyzm w przekazie medialnym, „Zeszyty Społeczne KIK”, nr 14, s. 209-218.

- Eckstein G., Sierosławski J. (2007), Współpraca międzyinstytucjonalna w przeciwdziałaniu narkomani na poziomie lokalnym. w: A. Hejda, K. Okulicz- Kozaryn (red.). Zapobieganie narkomani w gminie. Zasady tworzenia gminnych programów przeciwdziałania narkomanii. Warszawa:KBPN, s. 195-199.
- Ekono G., Pałczyński B., Gryboś M. (2003), Cięża i poród u młodocianych jako problem społeczny i zdrowotny, „Ginekologia Praktyczna.”nr.6, s.47-52.
- Erikson E.H. (2000), Dzieciństwo i społeczeństwo. Poznań.
- Faber A., Mazlish E. (2006), Jak mówić do nastolatków, żeby nas słuchały. Jak słuchać, żeby z nami rozmawiały. Gdańsk: Media Rodzina.
- Fergus S., Zimmermen M.A. (2005), Adolescent Resilience: A Framework for Understanding Healthy Development in the Face of Risk. „Annual Review of Public Health”, 26, s. 399-419.
- Flatow E. (2010) Profilaktyka ryzykownych zachowań seksualnych dorastającej młodzieży: modele, strategie, uwarunkowania, efektywność działań, „Lider” nr 5, s. 25-28.
- Gajowiak D. (2010) Mistrzostwa Europy w Piłce Nożnej 2012 a przeciwdziałanie komercyjnemu wykorzystywaniu seksualnemu dzieci i młodzieży. Fundacja Dzieci Niczyje
- Gapik L. (1990), Wychowawcze wyznaczniki funkcjonowania seksualnego. Warszawa
- Gardian R. (2010), Zjawisko sponsoringu jako forma prostytucji kobiecej. Kraków.
- Gardner H. (1983), Frames of Mind. New York: Basic Books.
- Gola B. (2008), Modele zachowań seksualnych w prasie młodzieżowej i poglądach nastolatków. Kraków.
- Golan A. (2012), Gdy seks przesłania wszystko, „Charaktery”, nr 1, str. 82-85.
- Goleman D., (1997), Inteligencja emocjonalna w praktyce. Poznań: Media Rodzina.
- Goleman D., (1997), Inteligencja emocjonalna. Poznań: Media Rodzina.
- Grabowska M. (2009), Rola rodziców w wychowaniu seksualnym ich dzieci, „Rocznik Naukowy Kujawsko-Pomorskiej Szkoły Wyższej w Bydgoszczy”. nr 4, s. 177-186.
- Grzelak S. (2006), Profilaktyka ryzykownych zachowań seksualnych młodzieży. Wnioski z badań polskich i zagranicznych, [w:] Profilaktyka ryzykownych zachowań seksualnych młodzieży. Aktualny stan badań na świecie i w Polsce. Materiały z konferencji, zorganizowanej przez Komisję Rodziny i Polityki Społecznej Senatu RP 24 kwietnia 2006 r., Warszawa, s. 44-56)
- Grzelak Sz. (2007), Seksualizacja, „Świat Problemów”, nr 6, s. 25-31.
- Grzelak Sz. (2009), Profilaktyka ryzykownych zachowań seksualnych młodzieży. Aktualny stan badań na świecie i w Polsce. Kraków.
- Hawkins, J, Nederhood, B. (1994), Podręcznik ewaluacji programów profilaktycznych. Nadużywanie substancji uzależniających i inne problemy społeczne. Warszawa- Olsztyn: ZIPN.
- Huszcz M. Cichoń-Piasecka M. (2005), Postawy rodzicielskie ważne w wychowaniu seksualnym, „Małżeństwo i Rodzina”, nr 1-2, s. 19-22.

- Iwanicka A. (2004), Młodzież jako uczestnik kultury medialnej, „Studia Edukacyjne” 2004, nr 6, s. 167-176.
- Izdebski Z. (1992), Seksualizm dzieci i młodzieży w Polsce. Zielona Góra.
- Izdebski Z. (2006), Ryzykowna dekada. Seksualność Polaków w dobie HIV/AIDS. Studium porównawcze 1997-2001-2005. Zielona Góra.
- Izdebski Z. (2011), Badanie Zbigniewa Izdebskiego i Polpharmy. Seksualność Polaków 2011. Warszawa.
- Izdebski Z.(2004), Raport z badań realizowanych przez TNS OBOP na zlecenie „PRO-ECPAT”. Warszawa.
- James B. (2003), Leczenie dzieci po urazach psychicznych. Warszawa.
- Jeffreys S. (2000), Challenging the Child/Adult Distinction in Theory and Practice on Prostitution. International Feminist Journal of Politics, vol. 2:3, s. 359-379.
- Jędrzejko M. (2006), Prostytucja – skala i charakter zjawiska w świetle badań. w: M. Jędrzejko (red.) Prostytucja jako problem społeczny, moralny i zdrowotny. Pułtusk-Warszawa, s.11-48.
- Junik W. (2001), Wspomaganie rozwoju psychospołecznego dzieci z rodzin z problemem alkoholowym w świetle badań terapeutycznych. w:J.Grzelak, M.Sochocki (red.) Ewaluacja profilaktyki problemów dzieci i młodzieży, Warszawa, s. 212-230.
- Kempińska U. (2010), Cięża nastolatek jedną z przyczyn zawierania małżeństw przez młodocianych, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze”, nr 491, s. 13-19.
- Kempińska U. (2010), Rozwody małżeństw młodocianych, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” nr 10, s. 23-28.
- Kirby D. (1999), Reflections on Two Decades of Research on Teen Sexual Behavior and Pregnancy. “Journal of School Health”, 63(3), 89-94.
- Kolbowska A., (2007), Narkotyki w klubach i dyskotekach. „Remedium. Profilaktyka i promocja zdrowego stylu życia”, 6,s.25-28.
- Komorowska-Pudło M. (2008), Postawy młodzieży wobec wartości seksualnych człowieka w dobie zmian społecznych, „Roczniki Humanistyczne”, nr 2, s. 96-104.
- Komorowska-Pudło M. (2008), Postawy młodzieży wobec wartości seksualnych człowieka w dobie zmian społecznych, „Roczniki Humanistyczne”, nr 2, s. 96-104.
- Kościelska M. (1998), Trudne macierzyństwo. Warszawa: WPiS.
- Kowalczyk-Jamnicka M (2001), Wykolejenie obyczajowo-przestępcze dziewcząt w świetle czynników osobowościowych i środowiskowych. w: Urban B. : Dewiacje wśród młodzieży. Uwarunkowania i profilaktyka. Kraków.
- Kowalczyk-Jamnicka M., (1998), Charakterystyka współczesnej prostytucji [w:] B. Urban (red.) Problemy współczesnej patologii społecznej, Kraków.
- Król – Fijewska M. (1992), Trening asertywności, Warszawa PTP.
- Kucharski T., Palkij M. (2006). Charakterystyka porównawcza wybranych cech osobowości młodocianych matek i uczennic liceum ogólnokształcącego. (W:) Środowisko-Młodzież- Zdrowie. Peda-

- gogiczne i psychologiczne wymiary zagrożeń życia i rozwoju młodzieży. Toruń.
- Kufel J. (2009), Prostytucja nieletnich dziewcząt w Łodzi. Łódź.
- Kurdybacha B. (2004), Modele zachowań seksualnych w wybranych czasopismach młodzieżowych i poglądach nastolatków. w: Materiały konferencyjne. Teraźniejszość jako źródło wyzwań edukacyjnych, Wrocław
- Kurdybacha B. (2004), Modele zachowań seksualnych w wybranych czasopismach młodzieżowych i poglądach nastolatków [w:] Materiały konferencyjne. Teraźniejszość jako źródło wyzwań edukacyjnych, Wrocław
- Kurzępa J. (2007), Zagrożona niewinność. Zakłócenia rozwoju seksualności współczesnej młodzieży. Kraków: Oficyna wydawnicza :Impuls.
- Kwaśniak J., Szpunar O. (2010), Choroby weneryczne zagrażają uczniom Gazeta wyborcza 10.12. 2010.
- Lambie I., (2010), Młodzi ludzie z problemami w sferze zachowań seksualnych – w kierunku pozytywnych i zdrowych relacji. w: Geldard K. (red.) Skuteczne interwencje w pracy z młodymi ludźmi z grup ryzyka, Warszawa, s. 201- 212.
- Lubelska A. (2010), Ryzykowne zachowania seksualne i bug chasing. w: E.Bielecka (red.) Pedagogika społeczna. Zagrożona młodość. Innowacyjne formy interwencji społecznej. nr 2 s.146-156.
- Machaj A., Roszak M., Stankowska I. (2010), Ryzykowne zachowania seksualne kobiet w okresie prokreacyjnym. Nowiny Lekarskie, 79, 1, 22-31.
- Maciaszkowa J. (1991), Z teorii i praktyki pedagogiki opiekuńczej, Warszawa.
- Maslow A.H. (1990), Motywacja i osobowość, Warszawa.
- Miąsek, U, Kępka M. (2010), Szkoła mobilna jako nowatorskie narzędzie pracy z dziećmi. (w:) E. Bielecka (red.) Zagrożona młodość. Innowacyjne formy interwencji społecznej. Warszawa.
- Mikołajczyk-Lerman G. (2007), Małoletnie rodzeństwo jako problem psychospołeczny, „Polityka Społeczna” nr 8, 54-59.
- Mitchell K. J., Finkelhor D., Wolak J. (2010), Prostytucja małoletnich jako forma krzywdzenia dzieci – wyniki badania prostytucji małoletnich. „Dziecko Krzywdzone”. 4 (33) s.54-66.
- Moczydłowska J. (1997), Warunki materialne rodziny a prostytuowanie się nieletnich dziewcząt, „Problemy Alkoholizmu” nr 6, str. VI-VII).
- Moore S., (2010) Interwencje prozdrowotne związane ze sferą seksu [w:] Geldard K. (red.) Skuteczne interwencje w pracy z młodymi ludźmi z grup ryzyka, Warszawa: PARPAMEDIA, s. 189-199.
- Mroczkowski T. (red.) (2006), Choroby przenoszone drogą płciową, Łódź
- Niebrzydowski L. (2001), Poziom samoakceptacji u nieletnich matek samotnie wychowujących nieślubne dzieci, „ Problemy Rodziny”, nr 3, s. 44-47.
- Niewiadomska I. (2007), Osobowościowe uwarunkowania osamotnienia intymnego u młodzieży, w: F.W. Wawro (red.) Problemy współczesnej młodzieży w ujęciu nauk społecznych. Lublin.

- Niewiadomska I., Misztal K., Gołek M. (2010), Zapobieganie alkoholizmowi i narkomani. w: I. Niewiadomska, M. Kalinowski (red.). Wezwani do działania. Zasoby społecznej profilaktyce zachowań destrukcyjnych. Lublin: wyd. KUL, s. 69-85.
- Nomejko A. (2010), Dogging – seks na widoku, „Przegląd seksuologiczny”, nr 24, s. 15-19.
- Nowa encyklopedia powszechna PWN (1996) t.5, s.662.
- Padesky Ch.A., Greenberger D. (2004), Umysł ponad nastrojem. Kraków: Wydawnictwo UJ.
- Pawlak –Jordan B., Szulik M. (2006), Uraz psychiczny u dziewcząt zmuszanych do prostytucji, „Dziecko Krzywdzone” nr 16 s.1-6.
- Pawluk A., (2010), Ryzykowne zachowania seksualne „Tu i teraz” nr 10.
- Popławska A. (2010), Wykorzystywanie małoletnich w prostytucji – charakterystyka i dynamika zjawiska ze szczególnym uwzględnieniem perspektywy polskiej, „Dziecko krzywdzone” nr 4, s. 53-65.
- Pospiszyl K. (2005), Dziecko jako sprawca przemocy seksualnej. w: Przepięstwa seksualne, Warszawa, s. 82-101.
- Putnam R. (2008), Samotna gra w kregle. Upadek i odrodzenie wspólnot lokalnych w Stanach Zjednoczonych. Warszawa: Wyd. Akademickie i Profesjonalne.
- Raczkowska-Bogdanowicz E.(2009), Poszukiwanie metod wczesnej interwencji i zapobiegania wykluczeniu społecznemu dzieci i młodzieży. Szydłowo.
- Rodacka-Wróbel D. (1996), Nieletnia matka – diagnoza zjawiska. „Wychowanie Fizyczne i Zdrowotne.”, nr.4, 138-144.
- Rogowska – Szadkowska D. (2010), Edukacja seksualna młodzieży w USA, Remedium nr 3,s-26-27.
- Ruszkiewicz D. (2010), Miłość w życiu nastolatków. „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 2010, nr 9, s. 34-42.
- Rżanek K., Grotecka M. (2010), „Networking jako forma edukacji i profilaktyki w cyberprzestrzeni, (w:) E. Bielecka (red.) Innowacyjne formy interwencji społecznej, Warszawa, s.159-167.
- Rżanek K., Grotecka M. (2010), Partyworking w doświadczeniach programu STACJA. (w:) E. Bielecka (red.) Innowacyjne formy interwencji społecznej, Warszawa, s.106-115..
- Siudem, A. (2013). Osobowościowe uwarunkowania uzależnienia od Internetu wśród młodzieży. W (red.) M. Sitarczyk Rodzina w mediach. Media w rodzinie. Warszawa: Difin SA. s. 139-161
- Siudem, I. (2006). Jak skutecznie chronić dzieci przed współczesnymi zagrożeniami. Materiał edukacyjny. Poznań: Stowarzyszenie Producentów i Dziennikarzy Radiowych.
- Siudem, I. (2012). Percepcja prostytucji w oczach młodych dorosłych. w (red.) G. Kwiatkowska, I. Siudem Analiza współczesnych zjawisk społecznych. Zachowania ryzykowne. Lublin. Wydawnictwo UMCS.
- Sobczyńska K. (2009), Pedofilia. „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze”, nr 2, s. 21-27.
- Stallard P. (2006), Czujesz tak jak myślisz. Poznań: Zysk i S-ka.

- Steil R., Dyer A., Priebe K., Kleindienst N., Bohus M. (2011), Dialectical Behavior Therapy for Posttraumatic Stress Disorder Related to Childhood Sexual Abuse. "Journal of Traumatic Stress". vol.24, 1, s.102-106.
- Szymańska J. (2000), Programy profilaktyczne. Programy profesjonalnej psychoprofilaktyki w: Centrum Metodyczne Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej Ministerstwa Edukacji Narodowej, Warszawa.
- Szymańska J. (2002) Programy profilaktyczne. Podstawy profesjonalnej psychoprofilaktyki, Warszawa.
- Townsend J. (2009), Granice w życiu nastolatków. Ustroń: Koinonia.
- Trubiłowicz E. (2012), Dialog z nastolatkiem. Zbliżenia 9, 47-53.
- Trubiłowicz E. (2011), Kryzys małżeński. Zagrożenie czy szansa. Zbliżenia, 8, 32-36.
- Udry J.R., Bearman P.S. (1998), New Methods for New Research on adolescent Sexual Behavior. w: Jessor, R. (red.) New Perspectives on Adolescent Risk Behavior. s.241-269. New York:Cambridge University Press.
- Urban K. (2007), Trzy rodzaje edukacji seksualnej. Nieskuteczność biologicznej edukacji seksualnej (typu B i C) oraz skuteczność edukacji seksualnej (typu A)- doświadczenia USA i Wielkiej Brytanii, „Wychowawca” nr 7-8, s. 24-27.
- Vopel K.W. (1999), Gry i zabawy interakcyjne dla dzieci i młodzieży. Kielce: Jedność.
- Węglarczyk G. (2009), Seksualność uczniów w świetle programów profilaktycznych realizowanych w szkołach [w:] M. Babik (red.), Zachowania seksualne uczniów na terenie szkoły. Kraków, str. 125-150.
- Wolniewicz – Grzelak B., Grzelak Sz., (2001), Badanie skuteczności programu PiON, w:J.Grzelak, M.Sochocki (red.) Ewaluacja profilaktyki problemów dzieci i młodzieży. Warszawa, s. 282-296.
- Wróblewska W. (1998), Nastoletni Polacy wobec seksualności. Warszawa.
- Wróblewska W. (1998), Nastoletni Polacy wobec seksualności. Warszawa, str. 57-58.
- Zapobieganie HIV/AIDS i chorobom przenoszonym drogą płciową. Edukacja młodzieży szkolnej. (2001) Krajowe Centrum ds. AIDS.
- Zdrojewicz Z., Kożuch-Sajdak K., Marciniak K., Skuza M., Wilczak A., Kłapciński M., Wierczyńska E. (2010), Środowiskowa ocena osób o odmiennej orientacji seksualnej. „Przegląd seksuologiczny” nr 23, s. 4-11.

Przykłady dobrych praktyk i programów służących przeciwdziałaniu ryzykownym zachowaniom seksualnym **dla potrzeb projektu kształtowania programów wczesnej interwencji w obszarze przeciwdziałania marginalizacji młodzieży z powodu przejawiania ryzykownych zachowań seksualnych**

Na całym świecie bez względu na szerokość geograficzną i normy kulturowe społeczność dąży do wskazania młodzieży odpowiedniego sposobu przygotowania się do dorosłości. Jeżeli postrzegane są jakieś zachowanie nieaprobowane podejmowane są działania mające zapobiec ich utrwaleniu. Dzięki tej profilaktyce zapobiega się niepożądanym zmianom, a promuje społecznie oczekiwane.

Tworzenie programów profilaktycznych

Działania profilaktyczne, zwłaszcza kierowane do młodzieży powinny uwzględniać jak różnorodne są źródła zachowań. Dlatego formułując projekt programu profilaktycznego należy odwoływać się do:

- psychologii rozwojowej, społecznej, klinicznej i wychowawczej,
- psychiatrii,
- epidemiologii,
- pedagogiki,
- kryminologii (Szymańska, 2000)

Czynniki chroniące

Liczne badania eksponują jako najważniejszą rolę rodzica w zapobieganiu zagrażającym zachowaniom. Rodzic może uczyć atrakcyjnych form spędzania wolnego czasu (wiele zachowań destrukcyjnych bierze się z nudy). Rodzice mogą także kształtować odpowiednie wzorce kobiece i męskie, tak aby uczyli akceptacji własnej płci i ról społecznych z nią związanych (Grabowska, 2009).

Rodzice są najważniejszymi osobami w rozwoju dziecka, aby ich wsparcie przynosiło rezultaty w sferze życia seksualnego należy pamiętać, że

1. rodzice powinni wspierać, poprzez własny przykład, postawę wstrzemięźliwości oraz wierności jednemu partnerowi
2. osobami, które rozmawiają z dzieckiem o seksie powinni być właśnie rodzice. Ważne by zaznaczyli naturalność cielesności i nie czuli zakłopotania w tych rozmowach
3. rodzice powinni rzetelnie informować o antykoncepcji. Ważne by młodzież знаła skuteczność tych środków, ich działania niepożądane. Wiedza pozwoli im na większą odpowiedzialność w życiu seksualnym
4. rodzice powinni stale dążyć do kontaktu z dzieckiem, tworzyć bliską więź, by dziecko rozmawiało z nimi o wszystkim, także o seksie. Lepiej poprowadzą taką rozmowę oni niż internet lub koledzy

(Grabowska, 2009).

Najlepiej nawet towarzyszący w dojrzewaniu rodzice nie mogą, a i nie powinni, być jedynym wsparciem adolescenta. Grupa rówieśnicza, szkoła i media są niezwykle istotnym źródłem wpływu (Maciaszkowa, 1991; Wróblewska, 1998; Kurdybacha, 2004; Dyś, 2006; Grzelak, 2007; Komorowska-Pudło, 2008;). Wpływ mediów i rówieśników jest bardzo zróżnicowany. Przynosi ważne dla młodych ludzi relacje, budzi emocje, wzbogaca wiedzę, modeluje zachowania, czasem jednak to oddziaływanie nie jest korzystne. Niezbędne jest nauczenie dzieci w jaki sposób korzystać z mediów (Dyś, 2006)

Modele profilaktyki

Zgodnie z typologią zaproponowaną przez Chomczyńską-Miliszkiwicz, istnieją następujące modele profilaktyki dotyczącej rozwoju seksualnego:

- **model zdrowotno-medyczny** – skupiający się zwłaszcza na patologii, i uczący metod antykoncepcyjnych i bezpiecznego seksu,
- **model społeczno-psychologiczny** – zogniskowany wokół ról społecznych, także seksualnych zawiera ćwiczenia umiejętności psychologicznych,
- **model informacyjno-biologiczny** – jest modelem skupionym wokół przekazywania wiedzy na temat dojrzewania, budowy narządów płciowych, popędu seksualnego, higieny życia seksualnego itp.,
- **model religijno-moralny** – ma na celu uwzględnianie w życiu seksualnym określonych przekonań religijno-moralnych (Chomczyńską-Miliszkiwicz za Flatow, 2010),

Katarzyna Urban dokonała porównania trzech typów profilaktyki

- A.** typu A - opartej na promowaniu abstynencji wśród młodzieży i wierności jednemu partnerowi u dorosłych – łączy modele społeczno-psychologiczny i religijno-moralny
- B.** typu B – skupionej na wiedzy o biologicznych mechanizmach płciowych – odpowiada modelowi informacyjno-biologicznemu
- C.** typu C – promującej antykoncepcje – opiera się na modelu zdrowotno-medycznym.

Profilaktyki typu B i C są wdrażane w Wielkiej Brytanii, natomiast w Stanach Zjednoczonych od kilkunastu lat wdraża się profilaktykę typu A.

Założenia teoretyczne

Pierwsze programy profilaktyczne opierały się na założeniu, że zmiana postawy dokonać się może dzięki zmianie jednego z jej elementów czyli zmieniając emocję, wiedzę lub zachowanie wpływamy na zmianę pozostałych. Model oświaty zdrowotnej oparty o metodę pogadanki o konsekwencjach seksualnego zachowania ryzykownego, dając wiedzę o antykoncepcji i drogach zakażeń chorobami wenerycznymi miał w założeniu ochronić młodzież przed nieplanowanymi ciążami i zarażeniem (Kirby, 1999). Obok tego rozwijał się drugi nurt – biomedyczny, który akcentował aspekty biologiczne i farmaceutyczne, uważając, że problemy ciąży u nastolatek i zakażeń drogą płciowych rozwiąże dostęp do antykoncepcji. Jako trzecią drogę propagowano otwartą komunikację na tematy seksualne pomiędzy rodzicami a dziećmi (tamże).

Ewaluacje programów opartych na modelach oświatowym i biomedycznym pokazały ich niewielką

skuteczność. Jedynie ewaluacja programów opartych o założenie o skuteczności zwiększenia komunikacji na tematy seksualne w rodzinie przynosi interesujące wyniki, gdyż w pewnych sytuacjach jest to czynnik chroniący w innych czynnik ryzyka (Grzelak, 2009).

Wobec narastających dramatycznych skutków ryzykownych zachowań seksualnych w latach 90-tych XX wieku rozpoczęto tworzenie programów opartych o inne koncepcje. Zestawienia teorii na podstawie których formułowane są współczesne programy profilaktyczne dokonał Szymon Grzelak (2009):

I. Teorie wpływu społecznego

- Teoria „szczepionki społecznej” – przyjmuje, że ważnym czynnikiem wpływającym na nastolatków są postawy rówieśników, wobec czego trzeba ich uodpornić na presję otoczenia. W trakcie programu profilaktycznego młodzież uczy się przeciwstawiać presji (McGuire, 1964 za Grzelak, 2009)
- Teoria umiejętności społecznych i poznawczych – młodzież oprócz wiedzy powinna mieć umiejętności krytycznego myślenia, asertywności, komunikacji i odpowiedzialności (Schinke i in. 1981; Gilchrist i Schinke, 1983, za Grzelak, 2009)
- Teoria intencji zachowania – zakłada że zachowania są kształtowane przez intencje zachowań a te z kolei przez postawy i normy indywidualne (czy chcę teraz zająć w ciąży?, jak zareaguje otoczenie?, jak chłopak?) (Fishbein, Azjen 1975 za Grzelak, 2009).

II. Teorie oceny zysków

- społeczna teoria uczenia się – istotne jest jak postrzegane są korzyści i koszty danego zachowania (Bandura 2007)
- model przekonań prozdrowotnych – wybór zachowania jest zależny od tego jak postrzegane są skutki czy wystarczająco odstrasżające (jak w modelu oświatowym), brany jest też pod uwagę czynnik sprawczości własnej (Green, 2003 za Grzelak 2009).

III. Teorie wpływu czynników rozwojowych

- zgodnie z nimi podatność na ryzykowne zachowania wynika z deficytów rozwojowych, które należy nadrobić (Erikson, 2000)

IV. Teorie tendencji do ryzyka

- czynniki ryzyka różnych zachowań problemowych są podobne i należy w młodzieży wzmocnić jej kompetencje społeczne i osobowościowe (Jessor, 1987, za Grzelak, 2009)

V. Teorie interakcyjnego systemu wpływów

- Model rozwoju społecznego – zachowania to wypadkowa czynników ryzyka i czynników chroniących (Hawkins i in., 1992, za Grzelak, 2009)
- Model systemów dynamicznych – na zachowania ryzykowne młodzieży wpływa dynamiczny układ czynników indywidualnych, społecznych i środowiskowych. Dąży się do umocnienia więzi nastolatka z rodziną, pozytywnymi grupami rówieśniczymi, szkołą (Klitzner, 1993 za Grzelak, 2009)

VI. Teorie modelu ekologii ludzkiego rozwoju

Teorie te, zakładają, że człowiek funkcjonuje na różnych poziomach ekosystemu od mikrosystemu (dom, szkoła) poprzez mezsystem (relacje między systemowe np. szkoła-rodzice), egzosystem (odleglej-

sze warstwy np. miejsce pracy rodziców aż po makrosystem (kultura) i chronosystem (uwarunkowania historyczne) (Ferrerr – Wreder i in. 2004, za Grzelak, 2009).

Współczesne programy profilaktyczne

Pod koniec ubiegłego stulecia rozpoczęto budowanie programów profilaktycznych, które uwzględniają powiązania pomiędzy przyczynami różnych zachowań ryzykownych (seksualnych, przemocy, środków psychoaktywnych). Powstała koncepcja pozytywnego rozwoju młodzieży uwzględniająca m.in. teorię odporności (resilience) wyjaśniającą dlaczego niektórzy młodzi ludzie są niepodatni na ryzyko (Fergus, Zimmerman, 2005).

Zgodnie z koncepcją pozytywnego rozwoju młodzieży wspiera się czynniki chroniące:

- wzmacnianie zdrowych standardów zachowań społecznych
- wspieranie więzi
- promowanie zachowań prospołecznych
- wspieranie poczucia skuteczności i kompetencji
- rozwój pozytywnej tożsamości
- rozwój duchowości
- umacnianie wiary w przyszłość i autodeterminacji (Grzelak, 2009)

Modele profilaktyk – niektóre przykłady zagraniczne

Współczesny **model profilaktyki ryzykownych zachowań seksualnych jest w USA** wprowadzany od 1996 r. Jego podstawowym filarem jest edukacja abstynencka. Należy do profilaktyk typu A czyli odwołuje się do modelu religijno-moralnego i psychologicznego.

Podstawowe założenia modelu można określić następująco:

- przedstawia jako normę dla uczniów abstynencję pozamałżeńską
- uczniowie poznają płynące z abstynencji seksualnej psychologiczne, społeczne i zdrowotne korzyści
- uczniowie poznają, że jedyną pewną drogą do uniknięcia chorób przenoszonych drogą płciową oraz nieplanowanej ciąży jest abstynencja
- uczy jaka jest zależność pomiędzy używaniem alkoholu i innych środków psychoaktywnych a podejmowaniem relacji seksualnych
- przekazuje sposoby unikania sytuacji zagrażających oraz odrzucania nagabywań seksualnych
- wyznacza jako standard życia seksualnego wierność w monogamicznym małżeństwie
- ukazuje skutki psychiczne, fizyczne i społeczne niewierności (Urban, 2007, s.25; Rogowska-Szadkowska, 2010, s.26)

Wdrażany w Stanach Zjednoczonych program już po 4 latach przyniósł spadek ciężarów nieletnich, aż o 66%. Zmalał też procent osób po inicjacji seksualnej:

- u chłopców w grupie wiekowej poniżej 15 lat w 1995 roku – 21%, w 2002 – 15% , w wieku 15-17 lat z 43% do 31% w 2002, zaś w wieku 18-19 lat z 75% do 64%

- u dziewcząt w grupie wiekowej poniżej 15 lat z 19% w 1995 roku do 13% w 2002 roku, w wieku 15-17 lat z 38% do 30% ,
- obniżył się poziom zachorowań na opryszczkę narządów płciowych (tamże,s.26)

W **Wielkiej Brytanii wprowadzana jest profilaktyka typu B i C** czyli oparta o promocję antykoncepcji i naukę o biologicznych mechanizmach płciowych. Efekty tych działań są następujące:

- do 2007 r. stale wzrasta zachorowalność na choroby przenoszone drogą płciową,
- utrzymuje się najwyższy w Europie wskaźnik ciężarów wśród nieletnich,
- średni wiek inicjacji seksualnej spadł do 16 lat,
- wzrosła liczba dziewczynek w ciąży przed 14 rokiem życia,
- wzrosła liczba partnerów seksualnych jednej osoby nieletniej.

Porównanie efektów obu typów programów psychoprofilaktycznych ukazuje wyraźną różnicę. Kształtowanie postaw odpowiedzialności i wstrzemięźliwości przynosi niewspółmiernie lepsze efekty niż nauka antykoncepcji i promowanie wiedzy o biologicznych mechanizmach płciowych (tamże).

Badania dotyczące skuteczności programów profilaktycznych potwierdzają efektywność, tych które motywują i zachęcają młodzież, a nie wyłącznie przekazują jej wiedzę na temat seksualności i antykoncepcji. Doświadczenie angielskie ukazuje, że sprawnie przeprowadzona kampania, dotycząca skuteczności korzystania z prezerwatyw spowodowała, że ludzie poczuli się bezpieczniej, w związku z tym mieli więcej kontaktów seksualnych z różnymi partnerami i doszło do większej ilości zakażeń. Podobne efekty przyniosły kampanie na rzecz stosowania pogrubionych prezerwatyw w Kanadzie czy seksu oralnego w środowiskach homoseksualnych (Grzelak, 2006).

Środowiska promujące model zdrowotno-medyczny i biologiczno-informacyjny prowadzą badania, które przekonują o potrzebie włączenia także informacji o antykoncepcji i zapobieganiu zakażenia chorobami przenoszonymi drogą płciową. Jednak nawet te badania nie negują ograniczenia przedwczesnej inicjacji i in. następstw ryzykownych zachowań seksualnych dzięki profilaktyce typu A. Średni wiek inicjacji w USA w 2002 wynosił 17,5 roku, (podczas gdy w Wielkiej Brytanii jest o 1,5 roku niższy). Wskazują natomiast na niską skuteczność w obszarze zagrożenia chorobami wenerycznymi i HIV/AIDS (Rogowska-Szadkowska, 2010)

Teen STAR

Program profilaktyczny autorstwa dr Hanny Klaus powstał w latach 80-tych XX wieku w USA, celem ograniczenia ilości zakażeń drogą płciową oraz ciężarów u nieletnich. Program opiera się na założeniach filozofii personalistycznej (Wojtyła, 1986) oraz teorii rozwoju psychoseksualnego Eriksona (Erikson, 2000).

Podstawowe cele programu to:

- wspomaganie procesu integracji seksualności z całą osobowością,
- ukazanie drogi do pełnej miłości i odpowiedzialności,
- poprawa komunikacji pomiędzy rodzicami i dziećmi,
- zapobieganie zakażeniom przenoszonym drogą płciową i nieplanowanym ciążom,

Program prowadzony jest z grupą młodzieży przez rok szkolny (20-30 spotkań). Uczennice poznają swój cykl płodności a uczniowie obserwacje swoich uczuć. Oprócz spotkań grupowych są też indywidual-

ne. Prowadzący muszą swoją postawą życiową odpowiadać ideom programu. Podczas zajęć poruszane są tematy: dojrzewania seksualnego i emocjonalnego, płodności, ról płciowych, małżeństwa, komunikacji, asertywność, naturalne metody regulacji poczęć (Grzelak, 2009).

Programy profilaktyczne Alana Carra - USA

Znanym programem profilaktycznym dzięki, któremu odnotowano wśród biorących w nim udział dziewcząt zmniejszenie ilości ciąż, opóźnienie inicjacji seksualnej, zwiększenie umiejętności nieulegania presji seksualnej jest amerykański **program Carra** realizowany przez Towarzystwo Pomocy Dzieciom w Nowym Jorku. Dzieci z ubogich dzielnic i grup ryzyka w wieku 13-15 lat zapraszane są po lekcjach przez 5 dni w tygodniu na ciekawe zajęcia. Uczniowie wyznaczają sobie cele życiowe, później podpisują kontrakt. Nauczyciele pracują indywidualnie, traktując każde dziecko jako niepowtarzalną osobę. Dzieci oprócz rozmów o życiu seksualnym mają: zajęcia sportowe, wyrównywania wiedzy, warsztaty artystyczne. Jeżeli tylko jest to możliwe w programie biorą udział rodzice, wszystko toczy się w przyjaznej atmosferze (Moore, 2010).

Jeden z programów profilaktycznych Carra „Siedem kroków w kierunku bezpiecznego seksu” zawiera następujące etapy: 1 Psychoedukacja - różnice: seks bezpieczny i seks ryzykowny, 2 podjęcie zobowiązania, 3 Trenowanie ograniczania sytuacji ryzykownych 4 Trening asertywności i komunikacyjnej w dziedzinie seksu, 5 Stosowanie prezerwatywy, 6 Umiejętność szukania wsparcia w sobie i otoczeniu, 7 zapobieganie nawrotom (Carr, 2004).

Australijski program „Rozmowa o zdrowiu w sferze seksu”:

Program opiera się na założeniu, iż edukacja wpływa na opóźnienie inicjacji, lub na bardziej bezpieczne zachowania seksualne u młodzieży po inicjacji.

Duży nacisk położono na przygotowanie nauczycieli, aby czuli się swobodnie podczas realizacji programu.

W realizacji programu odwoływano się do umiejętności i potrzeb rozwojowych uczniów.

Program był wspierany przez organizacje działające na rzecz młodzieży w danym terenie. (Moore, 2010, s. 191)

Program pracy z młodocianymi sprawcami przestępstw na tle seksualnym (USA)

Najważniejsza w procesie wsparcia jest rodzina, a jeżeli jej nie ma funkcje tę przejmuje dorosły opiekun. Ma on wspierać młodego człowieka w procesie zmian.

Drugim filarem przemian jest terapeuta, który powinien mieć bliską relację z klientem. Sprzyja temu pochodzenie z podobnego środowiska i dopasowanie oddziaływań do otoczenia (Lambie, 2010).

Strony internetowe

Internet stwarza wiele zagrożeń, jednocześnie bardzo skutecznie pozwala się przed nimi bronić. Przykładowe strony ukazują jak różnorodne działania w obszarze profilaktyki ryzykownych zachowań seksualnych oferowane są w cyberprzestrzeni

➔ www.advocatesforyouth.org/about/index.htm

Amerykańska witryna internetowa, która pomaga tworzyć programy, wspierające młodych ludzi w po-

dejmowaniu odpowiedzialnych decyzji dotyczących życia seksualnego

➔ www.brook.org.uk/content

Brytyjska strona, gdzie nieodpłatnie można otrzymać, objęte klauzulą poufności porady w sferze seksualności

➔ www.guttmacher.org

Strona z regularnie uzupełnianymi badaniami, analizami i dokumentami w sferze zdrowia seksualnego i polityki seksualnej.

➔ www.thehormonefactory.com

Oferta w sferze edukacji seksualnej skierowana dla 10-12-latków w formie, która jest odpowiednia dla dzieci, a więc nauka przez zabawę. Są tu więc kreskówki i quizy.

➔ www.thenationalcampaign.org

Amerykańska strona, gdzie znaleźć można obszernie sprawozdania z badań naukowych związane z nieplanowaną ciążą.

➔ www.yoursexhealth.org

Wielokrotnie nagradzana australijska strona, adresowana do dojrzałych ludzi, którzy dzielą się na niej swoimi doświadczeniami z zakresu seksualności.

Modele profilaktyk – doświadczenie polskie

W 2004 roku na zlecenie PRO-ECPAT Zbigniew Izdebski zrealizował badania na ponad 5 tys grupie nastolatków dotyczące problemu prostytucji wśród dzieci i młodzieży. Na podstawie wyników badań przedstawił postulaty dotyczące przeciwdziałania prostytucji dzieci i młodzieży. Izdebski postulował, aby:

- powstał narodowy plan, koordynowany przez właściwy organ państwa, który podejmowałby starania o przeciwdziałanie prostytucji nieletnich,
- opracować model ochrony i wsparcia dzieci wykorzystywanych seksualnie,
- prowadzić kampanię uwrażliwiającą i ukazującą skalę zjawiska,
- ustalić sposób zbierania danych o sprawcach i ofiarach,
- prowadzić szkolenia dotyczące zjawiska komercyjnego wykorzystania nieletnich w prostytucji dla pracowników instytucji oświatowych, opiekuńczych, straży granicznej, straży miejskiej, policji,
- uwzględnić problem komercyjnego wykorzystania dzieci i młodzieży w programie uczelni wyższych kształcących, prawników, psychologów i pedagogów,
- promować działania pedagogów ulicy w miejscach zagrożających np. galerie handlowe,
- tworzenie miejsc, gdzie młodzi ludzie mogą się spotkać, coś zjeść, wykąpać się,
- używanie określenia „wykorzystywanie małoletnich w prostytucji” zamiast prostytucja małoletnich (s.62-63).

Wiele z przedstawionych postulatów znalazło już swoją realizację inne wciąż pozostają niespełnione. W opracowaniu Agnieszki Popławskiej (2010) poświęconym eliminacji zjawiska wyzyskiwania nieletnich w prostytucji pojawiają się bardzo zbliżone propozycje:

1. stworzenie narodowego planu chroniącego zagrożoną młodzież,
2. otoczenie opieką ofiary,
3. kampanie społeczne,
4. wyszkolenie specjalistów,
5. podjęcie w szkołach działań informacyjnych,
6. nauka alternatywnych formy spędzania wolnego czasu,
7. działania pedagogów ulicy,
8. profilaktyka w internecie.

Wśród polskich pozytywnych praktyk w zakresie przeciwdziałania ryzykownym zachowaniom seksualnym należy wskazać:

- zajęcia z wychowania w rodzinie prowadzone w szkołach w ramach programu dydaktycznego
- programy profilaktyczne z zakresu seksualności i profilaktyki HIV/AIDS
- program PION – Program Płciowości i Odpowiedzialności Nastolatków – czyli dokonana przez Szymona Grzelaka polska adaptacja amerykańskiego programu Teen Sar.
- program „Wyspa Skarbów” – przygotowany przez Szymona Grzelaka program profilaktyczny dla młodzieży gimnazjum i liceum,
- Program „Bez ryzyka” – stworzony przez Grażynę Węglarczyk program profilaktyki zakażeń chorobami przenoszonymi drogą płciową, promujący abstynencję do czasu utworzenia stałego związku (Węglarczyk, 2009)
- kampanie przeciwko komercyjnemu wykorzystaniu seksualnemu dzieci i młodzieży (Fundacja Dzieci Niczyje 2010).

Zajęcia z wychowania w rodzinie prowadzone w szkołach w ramach programu dydaktycznego

Od 1998 roku w polskim programie oświaty prowadzi się ścieżkę edukacyjną „wychowanie do życia w rodzinie”. zajęcia prowadzone są w ramach przedmiotu wiedza o społeczeństwie. Począwszy od piątej klasy szkoły podstawowej poprzez gimnazjum do końca liceum w każdym roku realizuje się kilkanaście godzin dydaktycznych zajęć na tematy małżeństwa, ciąży, rozwoju płciowego, różnic psychoseksualnych, komunikacji międzyludzkiej, masturbacji, homoseksualizmu, nadużyć seksualnych itd. (Grzelak, 2009).

Programy profilaktyczne z zakresu seksualności i profilaktyki HIV/AIDS

Programy profilaktyczne mają bardzo różne zakresy i metody. Informacyjne jak np. prowadzone przez Państwową Inspekcję Sanitarną, czy Krajowe Centrum ds. AIDS, które obok ofert programu dla innych grup odbiorców kierują je także do młodzieży. Ważną rolę spełniają tu duże ogólnopolskie kampanie, każdego roku wnoszące inne hasło np. „Wrócić bez HIV, „Daj Szansę Twojemu dziecku”, „ Zrób test na HIV”, „Wiedza ratuje życie”.

Innym typem są oferty szkoleniowe skierowane do osób pracujących z zagrożoną młodzieżą np. nauczycieli, których wyposażają w wiedzę i pomysły do pracy w działaniach profilaktycznych, często są to gotowe projekty zajęć. Celem jest promowanie postaw odpowiedzialności, kształtowanie motywacji oraz

poszerzenie wiedzy (Krajowe Biuro ds. AIDS, 2001).

Programy profilaktyczne prowadzone są w świetlicach terapeutycznych, socjoterapeutycznych, wychowawczo-profilaktycznych, klubach i ośrodkach – które istnieją przy placówkach oświatowych, opiekuńczych, parafiach, ośrodkach organizacji pozarządowych itd. (Junik, 2001)

„Dziękuję – Nie”

Program edukacyjno-treningowy. S.Misztalski, M. Szymański, E. Sobczyk, J. Murawski

Program profilaktyczny, którego celem jest zdobycie przez młodzież większej niezależności odpowiedzialności za swoje zachowania. Realizują go przeszkoleni nauczyciele.

„Zanim spróbujesz”

Program psychoedukacyjny (B. Jakubowska, Z.Sobolewska w oprac. A. Pacewicz)

Informuje o mechanizmach uzależnień i wspomaga rozwój umiejętności psychologicznych (m.in. podejmowania wyborów, budowania udanych relacji z ludźmi, odreagowywania napięć, konstruktywnego rozwiązywania konfliktów). Realizują go psychologowie, pedagodzy i nauczyciele.

„Spójrz inaczej”

Program profilaktyczno-wychowawczy A. Kołodziejczyk, E. Czerniewska, T. Kołodziejczyk

Program stara się wspomagać rozwój osobowości, zdolności, przystosowanie społeczne. doskonalić rozwiązywanie problemów, budować poczucie własnej wartości, uczyć uczestnictwa w grupie.

„Podaj dłoń”

autor: D.W. Johnson

Program dostarcza wiedzy na temat prawidłowości psychologicznych i umiejętności interpersonalnych m.in. otwartości, akceptacji siebie i innych, rozwiązywania konfliktów. Realizatorami mogą być np. nauczyciele.

„Program rówieśniczego doradztwa”

Celem jest wyłonienie grupy młodzieżowej oraz nauczycieli, którzy będą pełnić rolę doradców. Program bazuje na istniejącym nieformalnym systemie wsparcia. Młodzieżowi liderzy są szkoleni w udzielaniu pomocy i rozwijaniu samoświadomości.

„Śnieżna kula”

Program dąży do stworzenia lokalnego systemu wsparcia dla młodzieży, dąży do stworzenia alternatyw do zachowań dewiacyjnych, umożliwia młodzieży rozwój, uczy współpracy i odpowiedzialności.

Partworking

Partworking należy do profilaktyk typu C wdrażając model zdrowotno-medyczny, uczy bezpiecznego seksu, ostrzega przed następstwami zażywania substancji psychoaktywnych i promuje antykoncepcję. Z tego względu jego działania są kontrowersyjne, gdyż założeniami tej profilaktyki „jest akceptacja faktu, że pewne zjawiska np. nielegalne substancje psychoaktywne są częścią naszego świata i nie da się ich wyeliminować z życia społeczeństwa” (Rżanek, Grotecka, 2010, s.111). W nurcie tych działań przyjmuje się dążenie do redukcji szkód (harm reduction), a nie koncentruje wysiłków, aby do zagrażających zachowań nie doszło. W związku z tym prowadzi się edukację o bezpieczniejszych formach przyjmowania narkotyków czy uprawiania seksu, zagrożeniu jakie niesie dla klubowiczów „pigulka gwałtu” lub łączeni alkoholu z narkotykami. Prowadzone jest też rozdawnictwo ulotek, folderów oraz prezerwatyw, chusteczek do higieny intymnej i lateksowych.

Partworkerzy są młodymi ludźmi, którzy przychodzą do klubów i dyskotek, aby podczas zabawy uczyć jak zmniejszać następstwa ryzykownych zachowań, przyjmując, iż są one naturalnym sposobem funkcjonowania młodego człowieka, zwłaszcza adolescenta. „Zamiast stawiać nierealny postulat pełnej abstynencji, która jedynie wywołuje uśmiech na twarzach wielu osób, zachęcają do tego by dbać o siebie i bawić się z głową.” (Rżanek, Grotecka, 2010, s.110). Z badań, na które powołują się organizacje promujące partworking, w polskich klubach bardzo często bawią się niepełnoletni, a 75% uczestników jest pod wpływem środków psychoaktywnych (Kolbowska, 2007). Właśnie dlatego, że działania partworkerów adresowane są w znacznej mierze do niepełnoletnich zastanawia ich akceptacja zachowań nie tylko szkodliwych, lecz także niezgodnych z prawem. Partworkerzy są przeszkoleni w zakresie wiedzy na temat bezpieczniejszych zachowań seksualnych i profilaktyki HIV/AIDS pracują zazwyczaj w zespołach dwu- lub wieloosobowych. Mają oznaczone stoliki w cichszych miejscach klubu, często mają jakiś rodzaj oznaczeń na ubraniu. Można z nimi w rozmawiać o seksie, chorobach przenoszonych drogą płciową, narkotykach itd.

Networking

Networking to działania w sieci kierowane do różnych osób np. podejmujących aktywność seksualną w internecie, szukających informacji o profilaktyce HIV/AIDS, seksualności. Networkerzy uprawiają w sieci profilaktykę w modelu zdrowotno-medycznym i informacyjno-biologicznym. Kontakty nawiązywane są za pośrednictwem stron www., blogów, czatów, forów, komunikatorów itd., lecz rozmowy prowadzone są w oknach prywatnych. Nicki mają charakterystyczny znaczek, co pozwala zidentyfikować networkera i nie dopuszcza do podszywania się innych osób. Ponieważ dostępność i anonimowość kontaktów w sieci powoduje, iż bardzo wiele nieletnich osób traktuje cyberprzestrzeń jako pole aktywności seksualnej, często bardzo wulgarnej i uprzedmiotawiając rozmówcę. U adolescentów często następuje przenoszenie ról seksualnych z świata wirtualnego do realnego, gdzie promowane są nieakceptowane zachowania i role seksualne. Networking pozwala na bezpośredni kontakt z osobami narażonymi na ryzykowne zachowania w sieci i po za nią edukując, informując i wspierając.

Outreachworking – forma Streetworkingu

Praca bezpośrednio z dziećmi i młodzieżą w ich środowisku jest zadomowioną formą. Pedagodzy ulicy, streetworkerzy, animatorzy działań od kilkunastu lat wspomagają swoją pracą rozwój młodzieży ze środowisk zagrożonych. Ich aktywność związana jest z miejscem nauczania lub zamieszkania dzieci i młodzieży. Outreachworking jest działaniem podejmowanym w miejscu przebywania osób objętych pomocą

oraz wspierany działaniami stacjonarnymi (poradnictwo, telefon zaufania).

Tego typu działania badawczo-profilaktyczne były prowadzone przez Stowarzyszenie na Rzecz Dzieci i Młodzieży Program STACJA w dwóch galeriach handlowych Warszawy w 2009 roku (Bielecka, 2010). Ich celem była próba zdiagnozowania zjawiska tzw. „galerianek” czyli młodych osób poszukujących w galeriach partnerów seksualnych w celach zarobkowych. W ramach projektu podjęto badania prowadzone metodą wywiadu na temat zjawiska sponsoringu w centrach handlowych. Drugą częścią programu były działania profilaktyczne polegające na nawiązywaniu bezpośredniego kontaktu z młodymi osobami przebywającymi na terenie galerii handlowych. Proponowana profilaktyka (w modelu zdrowotno – medycznym) miała formę rozmów młodych streetworkerów z młodzieżą napotkana w galerii. Przekazywano informacje na temat oferty Stowarzyszenia STACJA, możliwych alternatywnych sposobach spędzania wolnego czasu. Rozdawano materiały informacyjne oraz prezerwatywy i chusteczki do higieny intymnej, a także zachęcano do kontaktu z poradnią lub telefonem zaufania. Doświadczenie projektu potwierdza, że długotrwałe przebywanie młodzieży „snującej się” w centrach handlowych stanowi istotny czynnik ryzyka otrzymania propozycji sponsoringu. Rozmowy z młodymi ludźmi w galeriach utwierdziły streetworkerów w przekonaniu, że mają oni bardzo dużą potrzebę kontaktu z życzliwym, uważnie słuchającym i kompetentnym dorosłym. To oczekiwanie powinno, zdaniem realizatorów programu, stanowić podstawę wszelkich działań zapobiegających ryzykownym zachowaniom dzieci i młodzieży (tamże).

Program PION – Program Płciowości i Odpowiedzialności Nastolatków

Program jest adaptacją amerykańskiego projektu Teen STAR autorstwa Hanny Kalus. Adaptacji polskiej dokonał Szymon Grzelak.

Podstawowe cele programu:

- wspomaganie u młodzieży procesu integracji seksualności z osobowością
- pomoc młodym ludziom w dążeniu do miłości odpowiedzialnej
- wspieranie komunikacji w rodzinie
- umacnianie postawy abstynencji seksualnej do czasu zawarcia małżeństwa

Uczestnictwo w programie jest dobrowolne, za zgodą ucznia i rodzica. Projekt trwa rok (ok. 20 godzin) oprócz spotkań z młodzieżą przewidziane są 2-3 spotkania z rodzicami.

Cele szczegółowe programu to :

- kształtowanie poczucia tożsamości i poczucia roli płciowej,
- postrzeganie różnic płciowych,
- uświadomienia sobie własnej płodności,
- poznanie kwestii związanych z dojrzewaniem,
- nauka umiejętności odpierania presji rówieśniczej,
- umiejętność poznawania swoich uczuć,
- poprawa komunikacji w rodzinie (Wolniewicz- Grzelak, Grzelak, 2001; Grzelak 2007)

Pierwsza ewaluacja programu w roku 2001 potwierdziła jego skuteczność, jednak w ograniczonym zakresie (tamże). Podobnie późniejsze badania ewaluacyjne potwierdziły skuteczność programu w obszarze postaw wobec seksualności u młodzieży oraz zmianie stosunku rodziców do inicjowania kontaktów

seksualnych przez ich dzieci (Grzelak, 2009).

Program „Wyspa Skarbów”

Program „Wyspa skarbów” powstał w latach 2001- 2002 w oparciu o teorię rozwoju Eriksona (2000), filozofię personalistyczną (Wojtyła, 1986) oraz teorię społecznego uczenia Bandury (2007). Zaproponowana przez Szymona Grzelaka (2009) profilaktyka zintegrowana opiera się na teorii interakcyjnego systemu wpływów i koncepcji pozytywnego rozwoju młodzieży. Dąży do wzmacniania czynników chroniących m.in. poprzez wzmacnianie prospołecznych zachowań, wspieranie zaangażowania religijnego i rozwoju duchowego, umacniania więzi z rodzicami.

Program zakłada cele perspektywiczne:

- ➔ integracja seksualności z osobowością nastolatka
- ➔ wspomaganie młodzieży w zdobyciu kompetencji do stworzenia wiernego, pełnego miłości związku na całe życie

oraz cele bezpośrednie:

- kształtowanie postawy wstrzemięźliwości seksualnej,
- rozbudzenie wiary i nadziei na prawdziwą miłość na całe życie,
- promowanie postawy szacunku wobec innych i siebie,
- wzbogacenie wiedzy o miłości i seksualności,
- wzrost umiejętności asertywnych.

Program zbudowany jest z trzech elementów: mitingu z młodzieżą, spotkania z rodzicami i szkolenia dla rady pedagogicznej.

Spotkanie z młodzieżą prowadzone przez kilkusobowy zespół trwa 3,5 godziny. Jest to bardzo aktywizująca forma. Miting ogniskuje się wokół trzech tematów: miłość, seksualność, konsekwencje wczesnego współżycia.

Spotkanie z rodzicami prezentuje badania dotyczące młodzieży i proponuje skuteczne formy komunikacji.

Podobna jest tematyka szkolenia dla rady pedagogicznej.

Ewaluacja programu potwierdza jego skuteczność w dziedzinie profilaktyki ryzykownych zachowań (Grzelak, 2009)

Program „Bez ryzyka”

Program „Bez ryzyka” – autorstwa Grażyny Węglarczyk to program, który powstał w 1997 roku. Jest skierowana do licealistów psychoprofilaktyka chorobami przenoszonymi drogą płciową, promująca abstynencję do czasu utworzenia stałego związku (Węglarczyk, 2009).

Grażyna Węglarczyk (2009) porównuje podejście do problemu alkoholizmu i ryzykownych zachowań seksualnych dostrzegając, iż oba są bardzo niebezpieczne dla rozwoju młodego człowieka. Podstawowa różnica dotyczy profilaktyki. W przypadku profilaktyki alkoholowej informacja jest kategoryczna i jednoznacznie zakazuje spożywania alkoholu. Natomiast profilaktyka dotycząca relacji seksualnych nie jest

tak jednoznaczna, choć znane są fakty, iż powstrzymanie przedwczesnej inicjacji jest najważniejsze w skuteczności tych działań. Pomimo tego większość profilaktyk opiera się na uczeniu antykoncepcji. Być może szczególną trudność w stawianiu granic w zakresie zachowań seksualnych stanowi problem jak zrobić to w sposób atrakcyjny i wiarygodny (czyli oparty na własnym przykładzie) (Węglarczyk, 2009, s.132).

Przygotowany przez Grażynę Węglarczyk program składa się z 10 godzinnych spotkań z młodzieżą, które mają charakter warsztatowy. Zastosowano w nim wiele metod aktywizujących, z elementami mini-wykładów, filmami czy ilustrowanymi planszami. Aktywizacja ma stymulować młodzież do samodzielności w życiowych wyborach i decyzjach. W kwestii profilaktyki zakażeń HIV i innych chorób, które przenoszone są drogą płciową, promuje się abstynencję i wierność (str. 145-146.)

Szkoła mobilna

„Szkoła mobilna” jest innowacyjną metodą profilaktyki łączącą modele społeczno- psychologiczny i informacyjno medyczny. Jej działania skupiają się wokół budowania poczucia własnej wartości oraz dostarczania wiedzy i możliwości rozmowy na trudne tematy w bezpieczny i interesujący sposób.

„Szkoła mobilna” została stworzona przez belgijskiego studenta wzornictwa przemysłowego – Arno-uda Raskina - z myślą o przedsięwzięciu skierowanym wprost do dzieci ulicy.

Pracował on jako wolontariusz w Kolumbii wśród dzieci, po opracowaniu prototypu Mobil School wyjechał do Kolumbii, Ekwadoru, Peru i Boliwii, gdzie poznawał potrzeby dzieci ulicy z tych krajów. W 2002 roku skonstruował dwa pierwsze egzemplarze szkoły, które działają do dzisiaj w Gwatemali i Boliwii. Ewaluacja programu wskazała niedociągnięcia, lecz także wielką przydatność projektu. Został udoskonalony i obecnie w 13 krajach całego świata istnieją 24 Mobilne Szkoły – w tym 2 w Polsce : na warszawskiej Pradze oraz w Krakowie – Nowej Hucie.

Szkoła ulicy wykorzystywana jest przez streetworkerów do pracy z dziećmi. Pomocami są tablice tematyczne. Po rozłożeniu wszystkich 12 tablic ich łączna powierzchnia osiąga 20 m². Tablice są kolorowe i zawierają ok. 200 ćwiczeń o różnym stopniu trudności i różnej tematyce. Jedna z tablic pełni funkcję teatrzyku lalkowego.

Pakiet paneli dydaktycznych jest wciąż rozbudowywany zawsze w odniesieniu do problemów dzieci z danego kraju i miejsca. Tablice podzielone są na kategorie:

- ➔ ćwiczenia językowe i matematyczne – mające na celu przede wszystkim rozbudzanie chęci nauki i budowanie poczucia własnej wartości,
- ➔ terapia kreatywna – przy pomocy tablic, teatrzyku kukielkowego, rysunku, lustra, odgrywania ról itd. dzieci mogą rozmawiać o trudnych sprawach związanych m.in. z przemocą, narkotykami, prostytutką,
- ➔ edukacja zdrowotna – dotycząca m.in. higieny osobistej, konsekwencji stosowania narkotyków i alkoholu, zapobiegania ciąży, zakażeniom HIV/AIDS itd.
- ➔ prawa człowieka- rozwijanie poczucia wartości i świadomości praw człowieka

W Polsce od 2006 roku działa „Szkoła Mobilna” w Warszawie , a od 2008 w Krakowie. Szkoła warszawska prowadzona jest przez GPAS - Grupa Pedagogiki i Animacji Społecznej Praga- Północ. Stowarzyszenie prowadzi działania na rzecz dzieci i ich rodzin bezpośrednio w środowisku. W polu ich pracy jest profilaktyka uzależnień, resocjalizacja, rozwój osobisty, wspomaganie projektów kreujących dziecięce postawy prospołeczne, organizacja akcji , szkoleń, kampanii itd.

„Mobilna Szkoła” jest rozpoznawana i lubiana, w jej zajęciach przez 4 lata uczestniczyło ok 300-500 dzieci . W polskich warunkach do zadań Szkoły należy przede wszystkim organizacja czasu wolnego i profilaktyka. Szkoła jest to swoista ruchoma świetlica (Miąsek, Kępka, 2010).

Także w polskiej przestrzeni cybernetycznej napotkać można wiele adresów, forów, czatów, które zorientowane są wokół problematyki ryzykownych zachowań seksualnych.

Poszukiwania w internecie ukazują przede wszystkim aktywność stowarzyszeń i grup oferujących profilaktykę typu B i C. Oto przykładowe:

➔ <http://ponton.org.pl/pl>

Mają działania skierowane do rodziców, nauczycieli i młodzieży oraz raporty - w tym raport na temat edukacji seksualnej dzieci z 2011.

Fundacja Jaskółka - Łódź

Prowadzą zajęcia z edukacji seksualnej w szkołach, prowadzą działania na rzecz upowszechniania edukacji seksualnej oraz akcje uliczne

➔ <http://www.jaskolka.org/edukacja-seksualna>

Rozmawiajmy o Seksie. Fundacja Na Rzecz Promocji Zdrowia Seksualnego i Zapobiegania Patologiom Seksualnym

Fundacja prowadzi edukację seksualną w ramach programu „Nie daj sobie strzelić życiowego gola” na terenie m. Poznania.

➔ <http://www.rozmawiajmyoseksie.pl/>

Grupa Edukatorów Seksualnych przy Poradni Zdrowia Psychoseksualnego BezTabu

➔ <http://www.beztabu.org/strona.php?id=37>

Strefa Młodzieży przy SWPS

➔ <http://www.swps.pl/strefa-mlodziezy-warszawa/informacje-ogolne/witaj-w-strefie-mlodziezy>

Podsumowanie

W działaniach profilaktycznych wokół ryzykownych zachowań seksualnych wiele się dzieje, wciąż jednak proponowane programy są kroplą w morzu potrzeb.

Negatywne skutki ryzykownych zachowań seksualnych stale narastają i przybierają wciąż nowe formy wymagające skutecznych kompleksowych działań. W oparciu o istniejące, dobrze funkcjonujące programy należy poszukiwać nowych rozwiązań, które pozwolą na jeszcze skuteczniejsze oddziaływanie. Szczegółowa diagnoza potrzeb, które zaspakajają zachowania zagrażające pozwoli zrealizować je na innej drodze. Odkrycie jaka to droga będzie stanowić fundament odpowiedniej profilaktyki.